

М.Я.ОСТАП'ЮК, Й.Я.ДАНЬКІВ, М.Р.ЛУЧКО

**ТЕОРІЯ
БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ**

(історичні та методологічні аспекти)

Ужгород, УжДУ, 1998 р.

В монографії досліджені питання історичного розвитку і становлення бухгалтерського обліку, висвітлені методологічні аспекти формування її теорії з врахуванням особливостей економічних перетворень, що здійснюються в Україні та вимог Міжнародних стандартів обліку.

Монографія розрахована на викладачів, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів, всіх тих, хто цікавиться проблемами теорії бухгалтерського обліку.

Рецензенти: Мікловда Василь Петрович - академік Академії економічних наук України, професор, доктор економічних наук, зав. кафедрою економіки, менеджменту і маркетингу Ужгородського державного університету, заслужений працівник народної освіти України;

Єфіменко Василь Іванович - декан обліково-економічного факультету, професор кафедри обліку і аудиту в промисловості Київського національного економічного університету, заступник головного редактора журналу "Бухгалтерський облік і аудит", член методологічної ради по бухгалтерському обліку при Міністерстві фінансів України

Схвалено до друку редакційно-видавничою радою Ужгородського державного університету.

0605010205 - 007

215 - 98
ISBN 966-7400-01-4

Без оголошення

© Остап'юк М.Я., Даньків Й.Я.,
Лучко М.Р., 1998

Замість передмови.....	6
Розділ 1 Історія становлення та розвитку бухгалтерського обліку в Україні.....	7
1.1 Облік на території України в дослов'янський період.....	7
1.2 Облік періоду княжої та литовсько-польської доби.....	9
1.3 Бухгалтерський облік в Україні у XVI - XVIII століттях.....	13
1.4 Облік в Україні кінця XVIII початку XX століть.....	17
1.5 Бухгалтерський облік в Україні в XX столітті.....	23
1.6 Деякі погляди на початкові етапи становлення бюджетного обліку в Україні та формування його об'єктів.....	28
Розділ 2 Бухгалтерський облік та його місце на сучасному етапі реформування економіки України.....	30
2.1 Суть господарського обліку.....	30
2.2 Облікові вимірники.....	31
2.3 Види господарського обліку.....	32
2.4 Завдання та вимоги до бухгалтерського обліку.....	35
2.5 Функції бухгалтерського обліку.....	37
2.6 Світовий економічний розвиток та його вплив на побудову системи обліку та звітності.....	37
2.7 Загальна характеристика бухгалтерських систем та їх концептуальних принципів.....	39
2.8 Характеристика організаційних моделей бухгалтерського обліку, що склалися в світі.....	40
2.9 Гармонізація і стандартизація бухгалтерського обліку. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку.....	41
Розділ 3. Предмет і метод бухгалтерського обліку.....	45
3.1 Предмет бухгалтерського обліку.....	45
3.2 Підприємство - основна ланка народного господарства України.....	46
3.3 Об'єкти предмета бухгалтерського обліку.....	48
3.4 Метод бухгалтерського обліку та його складові елементи.....	56
розділ 4. Бухгалтерський баланс.....	58
4.1 Поняття про баланс і його побудова.....	58
4.2 Історичні аспекти виникнення та еволюції балансу.....	62
4.3 Класифікація балансів.....	65
4.4 Зміни в балансі під впливом господарських операцій.....	66
Розділ 5. Система рахунків бухгалтерського обліку і подвійний запис... 69	69
5.1 Рахунки бухгалтерського обліку та їх будова.....	69
5.2 Подвійний запис.....	72
5.2.1 Історичні аспекти виникнення подвійного запису.....	72
5.2.2 Суть подвійного запису на рахунках бухгалтерського обліку....	73

5.2.3	Методика складання бухгалтерської проводки.....	75
5.2.4	Відображення господарських операцій на рахунках	76
5.2.5	Види бухгалтерських проводок.....	76
5.3	Рахунки синтетичного і аналітичного обліку, їх взаємозв'язок.....	78
5.4	Оборотні відомості.....	81
Розділ 6. Класифікація рахунків бухгалтерського обліку.....		
6.1	Основи класифікації рахунків.....	86
6.2	Класифікація рахунків за економічним змістом.....	86
6.3	Класифікація рахунків за призначенням і структурою.....	88
6.4	План рахунків бухгалтерського обліку.....	96
6.5	Міжнародні системи Планів рахунків бухгалтерського обліку.....	99
Розділ 7. Документи.....		
7.1	Документація господарських операцій.....	106
7.2	Вимоги, що пред'являють до змісту й оформлення документів.....	110
7.3	Бухгалтерська обробка документів.....	111
7.4	Організація документообігута зберігання документів.....	112
7.5	Зберігання документів.....	113
7.6	Особливості документування за умов застосування ЕОМ.....	115
7.7	Інвентаризація, її значення та види.....	115
Розділ 8. Принципи обліку основних господарських операцій.....		
8.1	Методологічні основи обліку кругообігу засобів.....	120
8.2	Оцінка засобів підприємства або установи.....	122
8.3	Облік процесу створення підприємств.....	123
8.4	Поточний облік процесу постачання.....	125
8.5	Поточний облік процесу виробництва.....	127
8.6	Поточний облік процесу збуту (реалізації) продукції.....	131
8.7	Облік процесу припинення діяльності.....	132
8.8	Облік доходів бюджету.....	133
8.9	Облік видатків бюджетних установ.....	134
Розділ 9. Облікові реєстри		
9.1	Суть облікових реєстрів.....	135
9.2	Види та форми облікових реєстрів.....	135
9.3	Порядок і способи запису в облікові реєстри	140
9.4	Виправлення помилкових записів в облікових реєстрах.....	141
9.5	Зберігання облікових реєстрів.....	143
Розділ 10. Форми бухгалтерського обліку.....		
10.1	Суть форми бухгалтерського обліку.....	143
10.2	Меморіально-ордерна форма бухгалтерського обліку.....	143
10.3	Журнально-ордерна форма бухгалтерського обліку.....	144
10.4	Таблично-автоматизована форма бухгалтерського обліку.....	146
Розділ 11. Основи бухгалтерської звітності.....		
11.1	Суть звітності та вимоги, що до неї ставляться.....	147
11.2	Класифікація звітності.....	147

11.3	Організація складання та затвердження звітності	149
Розділ 12. Основи організації бухгалтерського обліку.....		
12.1	Основи раціональної організації бухгалтерського обліку.....	150
12.2	Бухгалтерський апарат, його структура і функції.....	151
Додаток 1 План рахунків бухгалтерського обліку підприємств і організацій України станом на 1 серпня 1998 року		
		155
Використана література.....		
		165

ЗАМІСТЬ ПЕРЕДМОВИ

“Бухгалтер і є справжнім економістом, у якого група так званих вчених викрала його ім’я”

П. Ж. Прудон

Еволюція ринкових відносин в Україні вимагає перегляду поглядів на бухгалтерський облік та його історичні і методологічні аспекти його розвитку. Особливо це актуально в умовах переходу України на Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку, коли відбувається постійний ріст обсягу облікової інформації, а це викликає потребу удосконалювати форми і методи бухгалтерського обліку, скорочувати час на реєстрацію і обробку первинних даних про господарські факти на основі широкого застосування сучасних можливостей електронно-обчислювальних машин.

Зважаючи на недостатнє дослідження проблем історії становлення і розвитку бухгалтерського обліку, в даній монографії її автори намагалися узагальнити історичний досвід, наукові праці вітчизняних і зарубіжних економістів, інші доступні джерела, в яких розглядаються етапи та напрями розвитку господарського обліку, виділення і формування його виду - бухгалтерського обліку, становлення бухгалтерського обліку як науки. Особливу увагу нами приділено Україні, тому що ці питання, на жаль, до цього часу не розкриті у вітчизняній науці.

Історію тієї чи іншої науки, її теорію неможливо описати повністю та з великою достовірністю. Не ставили це собі за мету й ми. Але є ряд завдань, які ми вирішили дослідити. Це перш за все дослідити історичні аспекти становлення і розвитку теорії бухгалтерського обліку, його методологію, важливіші методи та прийоми (бухгалтерського балансу, рахунків та подвійного запису, документації та інвентаризації, оцінки і калькуляції, звітності), системи облікової реєстрації та форм бухгалтерського обліку з орієнтацією на перспективи використання зарубіжного досвіду бухгалтерського обліку та сучасних засобів лічильної техніки.

Наскільки ми їх вирішили, судити Вам, шановні читачі. Сподіваємось, що дана скромна праця, яка підготовлена вченими Тернопільської академії народного господарства (проф. Остап'юк Мирослав Ярославович., доцент Лучко Михайло Романович) і Ужгородського державного університету (доцент Даньків Йосип Якимович), в підсумку буде корисною для Вас.

З повагою, автори.

1	2	3	4
Гальштатська доба	Ті самі форми господарства; оброблення заліза, бронзи й золота; хати, городища, селища	Патріархат, початки племінної організації та невільництва; культ богині плідності, померлих і сил природи, тотемізм; тілопальні й кістякові поховання з жінками й невільниками під могилами, в кам'яних і дерев'яних гробницях; початки грецької культури.	Подальший розвиток облікової культури бронзової доби, визначення об'єктів обліку, перші ознаки зародження бухгалтерського обліку.
Лятевська доба 500 - 0 до Хр.	Хліборобство, скотарство, торгівля (перші монети); масове виробництво залізного знаряддя і зброї, оброблення заліза й інших металів, емальювання, перше гончарське коло; ті самі житлові умови.	Патріархат; перша державна організація (Боспорське царство); такий самий культ; тілопальні поховання; кельтські впливи.	Формування обліку як самостійної галузі людської діяльності, виникнення перших нормативів облікової роботи.
Римська доба I - 375 по Хр.	Хліборобство, скотарство, торгівля, промисел, виноробство, оброблення заліза й інших металів із вживанням емалі й дорогих каменів; ті самі житлові умови.	Патріархат; Боспорське царство, впливи римських провінцій; такий самий культ і похоронний обряд.	Створення примітивних форм обліку, подальший розвиток його, винахід перших облікових приладів.
Доба переселень народів 375 - 800	Ті самі форми господарства, роди промислів і житлові умови; на півдні початки кам'яного будівництва; зубожіння через навалу азійських кочовиків.	Патріархат; племінна організація; культ предків і сил природи; тілопальні поховання.	Формування принципів державного обліку, подальший розвиток простих форм обліку.
Княжа доба 800 - 1340	Ті самі форми господарства; промислів і житлові умови; багато оборонних городищ, дерев'яне, цегляне й кам'яне будівництво.	Патріархат, відтак хр. Родина; племінна організація, князівства, київська, згодом галицько-волинська держава; поганські вірування, згодом християнство.	Завершення розвитку облікової культури та формування обліку як самостійної галузі людської діяльності.

1.2 Облік періоду княжої та литовсько-польської доби

Київська Україна-Русь як держава виникла в IX столітті, історики називають навіть рік - 882.

На сьогодні можна припускати, що на території цієї держави приблизно до півтора століття використовувалися примітивні облікові прийоми, пов'язані з збором данини та обліком торгових оборотів.

У давні часи, коли київські князі тільки завоювали та об'єднали слов'янські племена, населення відбувало так зване «полюддя». За цих умов князь із своєю дружиною робив об'їзд власних земель і кожна околиця, де він зупинявся, утримувала його якийсь час, а також платила йому данину шкірами, воском, ме-

дом. Пізніше усі мешканці зобов'язані були сплачувати дань від «диму», тобто землі, на якій проживали, або «рала» з землі, яку обробляли. Крім цього, були ще окремі спеціальні податки, як ловче (утримання княжого двору під час ловів), повіз від перевозів, мито від торгів у місті.

Розвиток торгівлі вимагав появи обмінного еквівалента. Спочатку грошова система була досить примітивна. Для обміну використовували так звані «кунні» гроші: хутро куниці та інших пухнастих звірів.

Великий поштовх у розвитку культури, освіти і, зокрема, облікової науки в Київській державі дало християнство. Виникають школи, пишуться книги, розвиваються науки, зокрема математика, яка була основою обліку. Збірник законів України-Русі «Руська правда» Я.Мудрого (середина XI ст.) закріпив недоторканість приватної земельної власності. Власність князя і держави отожнювалася, розмір данини та податків не регламентувався. Тобто, усе було в руках князя. Ця риса господарського, юридично закріпленого побуту, мала величезний вплив на формування обліку в майбутньому, за принципом: держава є власником всього, або майже всього майна, що знаходиться в країні. Повинен бути єдиний орган, який регламентував би порядок облікових записів, підпорядкувавши їх вертикальним правовим відносинам, адже приватна власність носила підпорядкований характер. Людина віддає все князю, державі. Тому не дивно, що найвищу урядову посаду при княжому дворі займав дворецький. Основними його завданнями були: догляд за княжим двором і всім княжим майном. Безпосередньо всі записи і в тому числі облікові роботи були в підпорядкуванні печатника. Він був начальником княжої канцелярії (канцелярем) та укладав княжі грамоти, мав на збереженні княжу печать. Секретарями в канцелярії були дяки. Записи робили на тонкій шкірі (пергаменті). Пергамент завозили з Греції та Азії, а також виробляли свій з телячої шкіри.

У той час записи робили чорнилом, виготовленим з дубової або вільхової кори, залізя, вишневого клею, борщу, квасного меду. Знаряддям письма було гусяче перо і вже тоді писали українською мовою. З іноземними купцями, при необхідності кореспонденції з ними, писали грецькою та латинською мовами. Печатник, який вів облікову роботу та листування, часто поєднував її з судово-слідчою справою. Гак відомо, що князь Данило Галицький доручив своєму печатнику Дурилові «списати грабежі нечестивих бояр».

Свого роду комірниками при княжому дворі були стольник і ключник. Перший займався наглядом за княжим столом, контролював зберігання, оприбуткування та видачу харчів, другий тримав ключі від комор і магазинів.

Слід зазначити, що в Київській Русі, а пізніше це ми спостерігаємо і в Галицько-Волинському князівстві, велась і відповідна підготовка людей, які займалися обліком та іншою писарською роботою. У монастирях де фактично концентрувалася вся наукова думка, відкривалися школи, велось різноманітне навчання, в т.ч. ведення обліку і запису. Дяки, про яких згадувалося вище, одержували спеціальну підготовку при монастирях, але їх навмисне не освячували, щоб вони не могли працювати в світських закладах при княжому дворі, чи боярських маєтках.

У монастирях велась велика і досить різноманітна господарська робота. Саме в монастирях під впливом візантійської наукової думки зародились ідеї май-

бутньої української бухгалтерії. Застосовується такий обліковий принцип: за кожен майновий об'єкт відповідає певна особа або група осіб. Щодо комірників, то вони несли як матеріальну, так і кримінальну відповідальність. За кожен нестачу винних били, «карали на горло», садили на «дибку». Відомі пропозиції, щоб в приміщенні складів була прибита до стіни шкіра покараних комірників за значну нестачу як попередження для новоприйнятих.

Принцип високої відповідальності при княжому дворі, в монастирському господарстві привів до створення досить витонченої облікової техніки, яка вимагала суворого поділу облікових реєстрів, призначених для фіксації надходження і відпуску грошей та інших цінностей, послідовного проведення інвентаризації. Цікавим є те, що облікові залишки звірялися з фактичними, а не навпаки. З часом вдосконалювалась і грошова система: «кунні гроші» замінила гривна. Гривна відповідала 20 ногатам, або 25 кунам, або 50 резонам.

У IX-XI ст. в обігу були також і карбовані монети. Перші монети-золотники і срібляники з'явилися вперше за Володимира Великого.

У XII столітті гривна відповідала 50 кунам, або 100 векшам. З'являються срібні гривни (160-196 г. срібла). Золота гривна не набула широкого поширення.

Період татарського іга, який привів до занепаду Київської держави і перенесення центру східнослов'янської культури на Галицько-Волинське королівство, вніс і свої корективи в економічні відносини того часу, а відповідно й облік. Татари відразу ж нав'язали свої «облікові стандарти». Докорінно була змінена податкова політика. Було запроваджено персональне оподаткування (подушне). У зв'язку з цим у 1257 році силами китайських чиновників-баскаків був проведений перепис населення. Але це не був статистичний облік населення, це була бухгалтерська інвентаризація людей, закладених в систему подушного оподаткування.

Виникнув принцип: кожна людина - об'єкт обліку, кожна особа - підзвітна. Однак в умовах України-Руси цей податок довго не протримався і був замінений новим - «соха». Податкова одиниця «соха» була заснована на принципі кругової поруки: платіж несе суспільство, а недоїмка будь-якого з його членів погашається іншими членами суспільства.

Внаслідок монголо-татарської навали виробництво (ремесла) мало значні втрати, чого не можна сказати про торгівлю. Вже в XIII ст. вона значно зросла. В обігу, крім вітчизняних грошей, з'являються візантійські монети, монети арабського походження, західноєвропейські динарі. Існував продаж товарів на виплату до 50% сплати за борг. У кредитних операціях брали участь безпосередньо князі. При банкрутстві майно описували дяки княжої канцелярії. При цьому, насамперед, захищалися права князя, потім іноземців, аж потім кредиторів-купців. Князі також мали значний дохід від торговельних операцій у вигляді мита. Митний облік вели осмники та митники.

Галицько-Волинське королівство, перебуваючи в залежності від Орди, зуміло налагодити своє господарство, торгівлю, грошовий обіг. Спочатку тут застосовувалися ті ж гроші, що і в Київській Русі. Потім поряд з гривнею в обігу були і дрібніші грошові знаки: монета, гріш, динарі. Гривна була рівна 48 грошам, гріш - 5 динаріям.

У XIV - XV століттях розвиток торгівлі був дуже високий, а це вимагало і чіткої грошової системи обліку.

У Львові в другій половині XIV ст. почали випускати свої гроші з гербом Галицького князівства. Внаслідок роздрібненості України українські гроші набувають другорядного значення, на перше місце виходять Європейські монети, де провідне місце посідав празький гріш. На рівні держави почав вестись облік наявної грошової маси.

Важливими центрами торгівлі були Київ, Львів, Кам'янець-Подільський, Луцьк. Утворюються купецькі курії, де була запроваджена оригінальна система обліку касових операцій. Касова книга складалася з двох половин: у першій половині записувався прихід, а в другій - видатки. Запис приходу містив такі реквізити: дата, сума прописом і цифрами, від кого надійшли гроші, підстава платежу. У видатковій половині відображалися такі реквізити: дата, посилення на розпорядчий документ, одержувач грошей, сума прописом і цифрами, цільове призначення видатку, спосіб оплати. У верхній частині касової книги на кожній сторінці зазначався рік.

Прибуткові та видаткові касові книги велися в двох примірниках, один знаходився в купця, або касира, другий - в особи, яка вела облік. Між записами не дозволялося залишати вільне місце. Особа, яка вела облік грошей в касовій книзі, складала присягу. Для будь-якого виправлення запису необхідно було мати спеціальну постанову. Щодо сум, то різниця записувалася у видатки, або прихід, неправильний запис не закреслювали, а підкреслювали і зверху писали правильний. Виправлення в цих книгах виконував тільки один спеціальний нотаріус. Ще до виходу перших книг з бухгалтерського обліку, ми в Україні вже зустрічаємося з способами виправлення помилок, які на сьогодні залишилися майже тими ж, тільки два перших відображаються на рахунках бухгалтерського обліку. Очевидно, що ця методика обліку внаслідок значної зовнішньої торгівлі прийшла з країн Західної Європи, особливо Італії та Франції через Німецькі князівства в Польщу та Литву. На той час Україна повністю відійшла до польсько-литовської держави після унії Польщі з Литвою. Досить поширеною в обігу стає польська гривна, яка була рівна 48 грошам. З поширенням у XV столітті продажу товарів на виплату виникла необхідність у відкритті банків. У торговельних містах України відкриваються торговельно-банківські дома. Існуюча форма кредиту була у вигляді застави (іпотечний кредит). Це, в свою чергу, викликало необхідність появи векселя. Вексельний обіг вимагав відповідно і вексельного обліку.

З боку польського короля торговельні міста, зокрема Львів, мали значні пільги. Так, в кінці XIV століття Львів одержав «кладське» право, яке зобов'язувало всіх купців, які проїжджали через Львів, протягом двох тижнів торгувати своїми товарами, за винятком солі. У 1460 році король Казимир надав львівським купцям пільги в сплаті мита на території Польського королівства, а Львову виняткове право оптової торгівлі та дорожнього примусу. У той же час міське населення платило податок із всього майна як рухомого, так і нерухомого в розмірі 4% від його вартості. Оподатковувалися копальні, млини, корчми. Виникає в середині XV століття непрямий податок-акциз, ним оподатковува-

лися тільки алкогольні напої. Хоч міщани й українська шляхта мала значне полегшення в податках, вони основним тягарем лягали на селян. Селяни платили десятину церкві, оподатковувалися ті селяни, які розводили овець, селяни виконували різноманітні примусові роботи, особливо важким податком-повинністю була «стація» - утримання війська під час постою. Отже, складна податкова система, торгівля, банки, ремесла - все це вимагало розвитку і вдосконалення облікової системи, яка була повністю зорієнтована на Західну Європу.

І знову ж основну роль у розвитку обліку відіграли монастирі, облік в яких вівся за принципом камерального (бюджетного). Об'єктами обліку були каса, доходи, видатки, а також дебіторська та кредиторська заборгованість. За дебетом відображалися суми дебіторської заборгованості клієнтів, по кредиту, їх вклади. Облік не був систематичним. Прибуткові і видаткові операції реєстрували в окремих касових журналах. Облік в монастирях підготував формування подвійного запису, який з'явився в Україні значно пізніше. У цей період в Україні переважала проста бухгалтерія. Комерційний облік купців, який поєднував бухгалтерську реєстрацію з сімейними розповідями, даними про війну, епідемії, значно відставав від обліку, який вівся при королівському дворі, в поміщицькому, монастирському господарствах.

1.3 Бухгалтерський облік в Україні у XVI - XVIII століттях

Історичні події XVI століття відірвали Україну від візантійського впливу і зблизили її з Західною Європою. Остаточно це зближення відбулося тоді, коли за Люблінською унією 1569 р. українські землі повністю відійшли до Польського королівства.

В той час в Україні виникло книгодрукування. Перша друкарня заснована Іваном Федорівим в кінці XVI ст. у Львові. Виникають згодом друкарні в Києві, Острозі, Рогатині, Криласі, Почаєві. У 1570 році в Острозі засновується Вища школа, у Львові школа при Львівським братстві, у 1631 році - в Києві - Могилянська колегія. Безпосередній вплив країн Західної Європи, розвиток книгодрукування, розвиток науки, вищої школи - це основні складові того, що в Україні разом з новими науковими досягненнями Європи з'являються і нові напрями в бухгалтерській науці. Європа в той час приймала італійську бухгалтерію. Безперечно, що і в Україні вона мала місце. На початку XVI і до середини XVII століття в Україні переважала італійська бухгалтерська школа. Після того, як польські королі почали запрошувати французьких вчених та спеціалістів, їхній вплив поширився і на облік. Немає жодних підстав заперечувати те, що в Україні в ті часи добре знали і використовували працю Л. Пачіолі «Трактат про рахунки та записи», а також працю Б. Котруль «Про торгівлю та знаменитого купця». Це за часом збігається з розвитком книгодрукування в Україні. Якщо порівняти Україну і Росію того періоду, то за признанням російського вченого Я.В. Соколова, автора багатьох видань з історії бухгалтерського обліку, Росія з XV до XVII оголіть ніби консервує політичне, економічне і культурне життя. Недарма, з часом, Петро I змушений був всіх науковців переселити з України в Росію, щоб заповнити безграмотний на цей час вакуум цієї держави.

Незважаючи на дискримінаційний вплив Польщі і Росії на українську торгівлю, вона досить успішно розвивалась у XVI - XVII століттях, що сприяло і

зміцненню грошової системи. У XVI столітті в обігу перебували різноманітні монети країн Європи: польські та литовські динари, угорські золоті дукати, срібні талери. Польське королівство на початку XVI століття провело грошову реформу: з'являються золоті, гроші, згодом, після створення єдиної монетної системи, в кінці XVI століття - шеляги, польські золоті, талари.

У XVII столітті запроваджується єдина метрична система на всій території Польського королівства. Зростання торгівлі та грошового обігу в Україні об'єктивно спричинило поширення кредитних операцій через банківсько-торгові дома, вексельної форми розрахунків і кредиту, а також лихварства. Дедалі більше об'єктом обліку стають кредитні та лихварські операції. Це в цілому мало позитивний вплив на ефективність торговельних операцій, спрощення розрахунків. Кредит був короткотерміновим споживчим і довготерміновим - комерційним на великі суми. Лихварством займалися майже всі верстви населення, а особливо вірменські та єврейські купці. У Галичині своєрідними банками були єврейські міські громади (кагали). Проценти по кредитах були від 8 до 20% - на короткий термін, до 100% - на рік.

В економічному розвитку України досить значна роль належала козацтву, яке виникло в кінці XV століття. Торгівля та фінанси Запорізької Січі зумовлені особливостями ведення господарства, способом життя та суспільного ладу.

Головними джерелами прибутків Війська Запорізького були: військова здобич, зовнішня та внутрішня торгівля, продаж вина, платня від перевезення, подимний податок, а також королівська, а потім царська та гетьманська платня грошима і натурою, а також регалії (розподіл між куренями рибних і звіриних ловів, сіножатей). Це вимагало значної облікової роботи.

Запорізька Січ торгувала в основному з Росією, а також Польщею і Кримом.

У Запорізькій Січі облік всього майна, доходів і видатків вів скарбник січового скарбу (шафар) та його апарат, до якого входили: два шафари, два підшафарії та кантаржей (хранитель мір і ваги). Скарбник і його підлеглі вели облік доходів і видатків у спеціальних книгах, чорнилом з допомогою гусячого пера. Окремо велася книга обліку касових операцій і матеріальних цінностей. Завершальним етапом облікових робіт був процес складання звіту кошовому отаманові та козацькій раді.

Слід відзначити, що козацькі державні фінанси, які підпорядковувалися гетьманові, були невіддільні від його особистого майна. Це згодом негативно вплинуло на фінансові справи України та вимагало значної централізації обліку.

Після сумнозвісної Переяславської ради 1654 року Москва поступово починає втручатись у справи України. Гетьман І. Брюховецький здійснив невдалу спробу відокремити державні фінанси від своїх і передати їх Московському царю. Для цього він замість посади шафара встановив посаду генерального підскарбія. З цього моменту починається безпосереднє втручання Москви у фінанси України, що призвело до значної втрати коштів. Так, при арешті гетьмана І. Самойловича половина коштів внаслідок їх неподільності відійшла Москві, а друга половина відійшла гетьману І. Мазепі. Гетьмана І. Мазепу як

державного діяча, великого патріота і розбудовника нашої незалежної держави слід вважати і добрим фінансистом. Заслуговує уваги вислів відомого українського історика Ілька Борщака: «Ніколи в українській історії ніхто не керував так зручно фінансовою армією, як Мазепа. Ніхто не вмів завдяки грошам так добре, як він, зробити з ворога свою людину». Гетьман І. Мазепа об'єднав державні та гетьманські фінанси. Він проводив будівництво церков, монастирів, шкіл, робив великі пожертви на розвиток шкіл, на церкву, обдаровував козацьку старшину, московських бояр, домагався в російського царя «платню» для низових козаків. За весь час свого гетьманства, щедро будуючи і прикрашаючи церкви, він встиг зібрати великі скарби, однак з усього цього мало що збереглося в Києво-Печерській лаврі та в Білій Церкві, а дісталось усе Росії. Після Полтавської битви Петро I спонукав всіх українців, згадує відомий український історик М. Костомаров, відшукувати і повідомляти уряд про гетьманські скарби, обіцяючи половину виказачеві. Будучи у вигнанні, в 1709 році І. Мазепа мав змогу надати Карлові XII позичку в 240000 таларів, а після його смерті при ньому було 160000 червінців, не рахуючи різного дорогоцінного посуду.

За І. Мазепи з розвитком державного та монастирського господарства основним принципом стає принцип економії. Добре була відлагоджена і зовнішня торгівля, хоча всі торговельні шляхи погоджувалися з Петром I. В обігу були венеціанські дукати, іспанські дублони, цісарські талари, турецькі секіни, французькі пістолі. На облік за часів І. Мазепи, зважаючи на його захоплення Людовіком XIV, а також на перебування довший час у Франції безперечно мав французький вплив. Зокрема, праці Жака Саварі та його Ордонанс з регулювання економіки, в т.ч. і ведення бухгалтерського обліку.

Якщо на рівні держави, завдяки І. Мазепі, в обліку був безпосередньо європейський вплив, то в монастирському господарстві, завдяки впливу Московського патріархату - російський.

З монастирських записів, що дійшли до наших днів, довідуємося, що в умовах ведення там господарства, а також виконання церковних обрядів зароджується калькуляція. Вартість церковного обряду визначається сумою витрат на утримання монастиря і монастирської братії, а не попитом і пропозицією.

У монастирях існував складний порядок розподілу обов'язків: управителем був келійник, якому підпорядковувалися скарбник і старці. Скарбник відповідав за зберігання грошей, вів їх облік. Старці несли адміністративну та матеріальну відповідальність за ведення разових робіт і виданими під них матеріальними цінностями. Крім цього, в окремих монастирях ще були прикажчики, які виконували обов'язки комірників, а також будівничі, на яких покладалася функція ревізорів.

Матеріально відповідальними особами були виборні цілувальники. У Статутній грамоті часів І. Мазепи цікавий матеріал знаходимо при будівництві Троїцької надбрамної церкви Києво-Печерського монастиря. Нею передбачалося: інвентаризація і утримання нестач з попереднього будівничого; матеріальна солідарна відповідальність за всі матеріальні цінності разом з скарбником, скарбник зберігає ключі від комор, а будівничий опечатує комори; для грошових надходжень запроваджувалася спеціальна книга, яку заповнювали

скарбник та будівничий, при цьому кожна стаття обумовлювалася, вказувалась дата і джерело надходження; аналогічна книга відкривалася для видачі і виплати грошових коштів; облік борошна, одягу та іншого інвентарю повинен вестися в двох окремих книгах, одна про надходження, друга про видатки.

Вихід урожаю записувався в ожинні та обмолоті книги, списання продуктів оформлялося записами в спеціальній «столовій книзі».

Після полтавських подій Конституція П. Орлика 1710 року хоч і відділяла державний скарб від гетьманського, на економіку та фінанси України і систему її обліку впливу не мала, так як вона була складена в імміграції. Росія, заснувавши спеціальну Малоросійську колегію, встановила повний контроль над фінансами України. Збирачі податків згідно з інструкціями колегії повинні щомісячно і раз в чотири місяці звітувати (складати рапорти) про свою роботу. Гетьман Д. Апостол хоч і відновив посаду генерального підскарбія і відділив державний скарб від гетьманського, все одно перший контролювали російські власті. Було розроблено цілий ряд інструкцій, які регламентували роботу фінансового управління і двох генеральних підскарбіїв, де один з них мусив бути росіянином. Вони і здійснювали облік і контроль за збором податків, витратами, контролювали виконання кошторисів магістратів. У всьому суворо дотримуючись простоти та порядку, спираючись більше на народні звичаї, ніж на писане право, запорожці були такі і в канцелярській та обліковій роботі. Крім цього, історики відзначають значний рівень грамотності серед козаків (до 60%), на той час не надзвичайно високий показник. Росія, яка періодично (один раз на рік) присилала низовим козакам «платнею», дуже швидко перейшла на інший режим: хлібне жалювання козаки одержували в Січі, а за грошима їхала спеціальна депутація (не більше ніж 20 козаків) до Петербурга або Москви. Разом з «платнею» депутації виплачували і прогінні та подорожні гроші. Останні фактично були грошима, виданими на відрядження, але за них депутація не звітувала, як і за подарунки, які одержувала в Росії. Щодо платні, то вона підлягала суворому обліку та розподілу згідно з посадовими рангами війська запорізького (розкладу). Так, за розкладом 1768 року, який подає відомий вчений-археолог та історик Д. Яворницький, розподілялося 6660 крб.: кошовому отаманові - 70 крб., судді - 60 крб., писареві - 50 крб., осавулові - 40 крб., пушкарю і довбишу - 30 крб., військовим канцеляристам - 12 крб., 38 курінним отаманам - 1020 крб., або 27 крб. на кожного, товариству куренів - 5320 крб., або 140 крб. на кожен курінь, начальнику січової церкви - 5, підначальнику - 3, ієромонахам - 5, дяконам - 3, уставнику - 3, свічкареві - 1, ктиторах - 4, школярам - 3, паламарям - 10, суми старшинським слугам - 7 крб., кухарям - 2 крб., крім цього, подарунок офіцерові, що супроводжував жалювання - 5 крб., унтер-офіцерові при ньому - 2 крб., солдатам - 6, отаманам - 20 крб. Запорізька Січ не мала розвинутої банківської грошової системи: в обігу перебували гроші різних країн, які були в постійному дефіциті. На Січ існував кредит. З військових сум видавалися кредити купцям на торговельні операції. Хоча доходи від військової здобичі, які колись складали основну статтю, фактично припинилися. Січ залишилася досить розвиненою економічною структурою. При ліквідації Січі її державний військовий скарб на кінець 1775 року і початок 1776 року у вигляді

вкладів і готівки як залишок кошторису, становив майже 200 тис. крб.

Характеризуючи період XVI - XVIII століть, можна відзначити, що економіка, торгівля, грошовий обіг, фінансова система і облік були організаціїно пов'язані з королівською Польщею та Російською імперією. Остання остаточно позбавила будь-яких автономних прав фінансово-кредитну систему та облік України.

З поділом Польщі під панування Австрійської, а згодом Австро-угорської імперії потрапляє Галичина, Буковина, Закарпаття. З цього часу, аж до першої світової війни, облік в Україні формується тільки під впливом цих двох імперій.

1.4 Облік в Україні кінця XVIII початку XX століть

Під час імперського колоніального панування в Україні Австро-угорської імперії на заході та Росії на Сході ми, з одного боку, можемо сказати про розвиток німецької бухгалтерської школи, яка об'єднувала Німеччину, Австро-Угорщину та німецькомовну частину Швейцарії, а з другого боку, розвиток і становлення молодшої російської бухгалтерської школи. В обох випадках, враховуючи багатонаціональний склад імперій, культурне і наукове надбання не було лише заслугою самих австрійців чи росіян, це ж стосується і обліку. Тому основним нашим завданням на даному етапі є поряд з характеристикою еволюційного поступу бухгалтерської науки в цих імперіях визначити і внесок наших співвітчизників у неї.

Галичина, Буковина, Закарпаття в господарському розвитку відставали від інших держав, що входили до імперії і в цілому від передових країн світу. Економіка мала чітко визначений аграрний, а згодом аграрно-індустріальний характер. Незважаючи на наступ австрійського та іноземного капіталу на західноукраїнські землі, лише Австро-угорський емісійний банк мав у Західній Україні 12 філій, національна економіка, перебуваючи в імперській залежності, не занепадала. В Україні, особливо в другій половині XIX століття, починають значну увагу звертати на економічний бік життя: створюються позичкові каси, кооперативно-кредитні товариства, зокрема такі як «Народна Торгівля», «Дністер», «Крайовий Союз Кредитовий», «Крайовий Союз Ревізійний», «Земельний банк іпотечний», значного розвитку набувало готельне та шинкарське обслуговування. Для українців-галичан і буковинців організовуються фінансово-господарські і професійні курси, видається економічна література з метою заохочення до активної економічної та господарської діяльності. Облік вступає на новий щабель свого розвитку.

У Львові діють парцеляційний і селянський банки, а згодом ще й польсько-Український Промисловий та акціонерний земельний іпотечний банки, у Чернівцях - Буковинський крайовий, згодом земельний банк.

Дотримуючись в обліку принципів німецької бухгалтерської школи, вітчизняні економісти і підприємці зробили свій внесок у ведення бухгалтерського обліку в кооперативах взаємного кредиту (кредитних спілок), банках, торгових товариствах, готельному господарстві тощо.

Завдяки працям відомого українського політика та громадського діяча Кості Левицького (в перших числах листопада 1918 року він сформував тимчасовий

уряд Західноукраїнської Народної Республіки і був його Головою) ми отримали інформацію, можливо і не повну, про найвідоміших наших економістів і підприємців часів Австро-угорської імперії.

Сам Кость Левицький як секретар Головного відділу «Просвіта» безпосередньо брав участь у поживленні економічно-господарського життя нашого краю. У своїй праці «Українські політики. Сильвати наших давніх послів і діячів» він згадує цих видатних людей. Українська економічна газета «Діло» була заснована як громадсько-політичний часопис В Барвінським у 1880 році у Львові. Економічну рубрику в ній вів Володимир Навроцький, відомий на той час економіст-теоретик. Газета виходила спочатку два рази на тиждень, а з 1888 року - щодня.

Найбільш діяльний економіст і підприємець цього часу - Василь Нагірний - в 1883 році заснував першу українську торгову установу «Народна торгівля», як товариство з обмеженою відповідальністю і був його головою, а також товариство ремісників «Зоря» у Львові, у 1891 році засновник товариства взаємних забезпечень, в 1898 році голова товариства «Руська Ремісничо-Промислова бурса» в 1899 році засновник товариства з обмеженою відповідальністю «Народна Гостинниця», в 1901 році засновник жіночої промислової спілки «Труд». Ним організовано навчання української молоді з вивчення кредитування, ведення обліку в готельному, шинкарському, кав'ярному промислі. У той час він видав ряд посібників з ведення бухгалтерського обліку.

Теофіл Кормош - відомий організатор кооперативів для взаємного кредиту. У 1895 році заснував першу кредитову спілку «Віра» в Перемишлі. У 1905 році в Перемишлі він заснував Українську Щадницю (ощадний банк). У 1909 році він є основним засновником акціонерного земельного іпотечного банку, головою Наглядової Ради, автор багатьох статутів цих кооперативів, а також кооперативного закону. Значну увагу в своїй діяльності він приділяв обліковим засадам створених ним установ.

Тит Войнеровський - відомий український економіст - займався банківською справою та банківським обліком. Будучи засновником та організатором парцеляційного товариства «Зоря», згодом президентом Крайового господарського товариства «Сільський господар» у Львові, приділяв багато уваги розвиткові обліку в сільському господарстві.

Роман Залозецький з 1904 р. англійський консул у Львові, де відстоював інтереси англійських і французьких нафтових фірм. Після Євгена Олесницького, засновника «Сільського господаря», стає його президентом. Основна заслуга Романа Залозецького полягає в заснуванні з його ініціативи і при його допомозі «Торговельної школи при товаристві «Просвіта» у Львові, метою якої була підготовка спеціалістів з організації торгівлі, банківської справи, бухгалтерського обліку. Він і був першим директором цієї школи.

Отже, незважаючи на подвійний тиск з боку Австро-угорського уряду та польських урядовців на місцях, в Західній Україні розвивається своя національна промисловість, торгівля, банківська справа та інші сфери економічної діяльності, а з ними відповідно і бухгалтерський облік. А найголовніше - налагоджується підготовка відповідних кадрів. Безперечно німецька бухгалтерська шко-

ла в нашому регіоні набирає і самобутніх національних рис Галичини через підготовку кадрів, публікацію місцевих праць, інструкцій, статутів підприємств тощо.

У Росії (частиною якої була Україна) застосування бухгалтерії мало місце в Новгороді, Пскові, у містах, які мали постійні торговельні стосунки з заходом. Але термін бухгалтер з'явився тільки в другій половині XVIII ст. Перша друкована книга з бухгалтерії, що з'явилась в Росії, мала назву «Екстракт Саваріева Лексикона. О коммерции по требованию государственной коммерцколлегии; с французского языка на российский переведена сия книга Академии Наук секретарем С.Волчковым в 1743 - 1744гг.».

У 1766 році виходить й інша оригінальна праця поки що невідомого автора «Інструкція бухгалтерії». За основу для ведення обліку була взята, видана в 1783 році, книга «Ключ комерції». Це по суті був переклад з англійської переробленої, ще в 1543 році Яном Інпелом, роботи Л.Пачіолі «Трактат про рахунки і записи». Звідси можна зробити висновок, що в Росії того часу застосовувалась староіталійська форма обліку. Хоч з'являються й інші переклади, які пропонують німецький та французький варіанти ведення обліку. Банкрутський статут від 1800 року регламентує систему бухгалтерського обліку в торгівлі. За ним, торгівля розподіляється на три види: оптова, роздрібна і дрібна. Обов'язковими обліковими реєстрами за статутом були: товарна, касова та розрахункова книги. Оптова торгівля обов'язково велася за подвійною бухгалтерією, а роздрібна - за простою. Тому в оптовій торгівлі додатково застосовувались ще такі реєстри: журнал хронологічних записів, книга вихідної кореспонденції, книга вхідних рахунків, книга вхідних фактур, Головна книга.

У першій половині XIX століття формується російська бухгалтерська школа, її засновником вважається Карп Арнольд, німець за походженням, який вніс багато нововведень у систему обліку, в т.ч. торговий облік. Зокрема це: запровадження синтетичного рахунку товарів; методика резервування та обліку коштів з метою погашення збитків; форма записів господарських операцій (дебет рахунку, сума, кредит рахунку, опис операції, сума); відкриття рахунків через рахунок Капіталу і т.д. У своїх працях К.Арнольд дає також історичні довідки про розвиток бухгалтерського обліку. Йому належить припущення, що подвійний запис прийшов до Італії з Японії через місіонерів. Соратниками К.Арнольда були І. Ахматов, Е. Мудров, І. Вавілов.

У 1809 році виходить книга І. Ахматова «Італійська або дослідна бухгалтерія». Книга, хоча майже уся була присвячена торговому обліку, має невеличкий розділ з фабричного обліку. Зокрема, ведення рахунку Витрат на виробництво. Оригінальним тут є те, що в розрізі даного рахунку на кожного робітника відкриваються аналітичні (особові) рахунки на видані йому матеріали для роботи. Це був своєрідний облік по центрах відповідальності.

Інший росіянин, Е.Мудров, викладав у своїх працях методику ведення промислового обліку за німецькою формою рахівництва, а І. Вавілов свої праці присвятив веденню торговельного обліку. З XIX століття починається створення спеціальних комерційних навчальних закладів. Так, у 1810 році була відкрита Московська Академія комерційних наук, яка проіснувала до 1917 року.

Згодом були відкриті комерційні училища в Петербурзі та Москві.

Спочатку в них використовувалася стара література рівня Л. Пачіолі, а згодом книга І Ахматова і перекладений з німецької і виданий в Москві К. Арнольдом «Самовчитель бухгалтерії», написаний німецькою мовою та перекладений на російську. Отже, формування російської бухгалтерської школи відбувалося на ґрунті різноманітних шкіл, в яких на першому етапі головну роль надавали німецькій. Отже, можна зробити висновок про те, що в Україні цього періоду облік фактично базувався на засадах німецької бухгалтерської школи.

У другій половині XIX століття бухгалтерський облік поряд з обслуговуванням торгівлі проникає в поміщицькі маєтки. Так, у 1855 році видається книга Шипова «Порядок сільського рахівництва за подвійним способом». Між тим, у цій книзі на рахунку «нерухомого майна» окремим аналітичним рахунком як об'єкт обліку виділені селянські «душі» по 75 крб. за одну. У 1860 році в Росії був відкритий Державний банк, а потім почали виникати і приватні банки. Тому друкуються книги та самоначальники з банківського обліку. Найбільш відома книга В. Добролюбова «Банківська бухгалтерія» (1864 рік), а потім «Банківське рахівництво» П. Рейнбота. Необхідно відзначити, що в другій половині XIX століття естафету бухгалтерської думки продовжують П. І. Рейнбот та А. В. Прокоф'єв. П. Рейнбот вперше в Росії видає книгу з промислового обліку «Фабричне рахівництво», в 1865 році. А. Прокоф'єв був прихильником застосування староіталійської форми. Видане ним керівництво з подвійної бухгалтерії торгівлі на основі старих положень Л. Пачіолі в 60-х роках XIX століття витримало ряд перевидань до кінця століття.

У цей же час з'являються книжки з рахівництва міських і земських управ. Дещо вище науково щодо П. Рейнбота та Н. Прокоф'єва стояли новатори. Найбільш яскравою (фігурою серед новаторів, або як називали опоненти, «винахідників» був Ф. Єзерський. В одних його роботи викликали захоплення (його вважали майже першовідкривачем нової бухгалтерії), в інших - іронію, незрозуміння. Безперечно, розумному освіченому науковцю Ф. Єзерському, за походженням росіянинові, властивий був національний підхід до обліку. Доходило до курйозів, коли він всі сили спрямовував на критику італійської подвійної бухгалтерії, прославляючи свою російську «тривіконну». Де в чому він мав рацію, але не все відповідало вимогам і можливостям часу. Він заперечував існуючу іншомовну термінологію в бухгалтерському обліку, замінюючи її російською. Хоча його пропозиції були й дивними, однак бухгалтерський конгрес у Шарлеруа в 1912 році рекомендував до вивчення російську бухгалтерію поряд з логісмографією (юридичним напрямом у бухгалтерії) Чербоні. Інший росіянин І. Шмельов, усвідомлюючи славу І. Єзерського, пішов ще далі. У 1895 році він видає в Москві «Нову четверну російську систему рахівництва».

Всі перераховані ідеї «новаторів» залишилися не реалізованими і не сприймалися сучасниками, до речі, тепер вони також не знайшли застосування в світовій бухгалтерській науці.

Беручи до уваги літературу того періоду, слід зробити висновок про те, що в бухгалтерській науці визначилося три напрями діяльності:

1. Висвітлення в літературі рекомендацій з дотримання правил ведення бухгалтерського обліку на підставі вже існуючих шкіл.

2. Науковий пошук та виникнення реформаторських течій.
3. Початок клопіткої наукової розробки питань рахівництва.

У кінці XIX століття в Україну проникає сформована в сфері обліку «обмінна теорія». Автором, а точніше її реконструктором, був А. М. Вольф, який за базу взяв деякі положення цієї теорії, розвинуті Ф. Скубіцем. Отже, німець з Гьорліца і обрусілий німець А. Вольф створюють чисто російську теорію.

Так вважає і проф. Я. Соколов, відомий дослідник історії бухгалтерського [48, С.254]. Ця теорія мала великий вплив на розвиток бухгалтерського обліку в Росії. У цей період проводяться спроби надати бухгалтерії значення обліку всього процесу відтворення. Зокрема, цьому питанню присвячена книга І. «Теорія рахівництва в застосуванні до народного господарства з додатком стану рахунків по економії Росії», яка вийшла в 1877 році. І. Баліцький намагався подати на ґрунті бухгалтерського обліку схему систематичного зведення економічних даних з метою вивчення змін у стані національного капіталу, однак його намагання в той час були марними. Але це була одна із перших спроб викладення основ організації бухгалтерського обліку на макрорівні.

Щодо обмінної теорії А. Вольфа, то на початку XX століття вона була сприйнята і більш глибоко розвинена Є. Сіверсом. Наукові пропозиції і розробки мали особливе значення і науково-практичну цінність з заснуванням А. Вольфом у 1888 році журналу «Счетоводство», який проіснував до 1904 року. Створення на початку XX століття в Росії Міністерства торгівлі і промисловості викликає необхідність збільшення кількості працівників рахівництва всіх рівнів і різної кваліфікації, починаючи від керівників, які б мали диплом вищого навчального закладу, і закінчуючи технічними працівниками, які проходили підготовку в бухгалтерських школах і на курсах, або шляхом безпосереднього навчання в конторах. Ще російський цар Олександр II вказував: «Я бажав би, щоб міністри переконались у потребі радикального поліпшення нашого рахівництва і усїєї фінансової системи».

У цей час створюються вищі комерційні школи (Московський, Київський і Харківський комерційні інститути, виші комерційні курси в Петербурзі). Це був час наукових розробок, центром яких стає Московський комерційний інститут. Відомі праці М. Лунського, Г. Бахчесарайцева, Ф. Бельмера. Московська школа стала в опозицію Петербурзькій. Найбільш відомі вчені цього періоду О. П. Рудановський, А. М. Галаган, Р. Я. Вейцман. Тісно з ними співпрацював відомий український економіст М. І. Туган-Барановський.

Як зазначає Я. Соколов, «вершин облікової думки досягнули Рудановський О. П. та Галаган О. М.» [48, с.464]. Два наших земляки фактично стали біля керма всієї бухгалтерської науки тодішньої російської імперії і пронесли цю естафету періодом НЕПу аж до 30-х років. Хоча сьогодні їх імена майже є забуті, слід вказати на їх внесок в розвиток бухгалтерської науки. Справа у тім, що Рудановський О. П. крім того, що був великим вченим-бухгалтером, був членом партії есерів. Досить часто у своїх роботах він критикував радянські методи господарського керівництва.

Олександр Павлович Рудановський (1863-1934) - шляхтич українського походження, математик за освітою (закінчив Харківський університет). Усе життя він працював бухгалтером: від рядового бухгалтера залізниці до головного

бухгалтера Московської міської управи. Вчений вніс нові ідеї в розуміння предмету і методу бухгалтерського обліку. Ним запропоноване таке поняття як «фонд», на місце старого - «капітал», обґрунтовано рахунок «Реалізація». Він вказав на підпорядкованість бухгалтера в питаннях методології своєму головному бухгалтеру, згодом це знайшло відображення в Положенні про головних і старших бухгалтерів; відстояв порядок складання балансів тільки прямим шляхом, без практики застосування внутрішніх розрахунків; запровадив принцип складання нагромаджувальних відомостей; розробив методику обліку розрахунків по авансах.

Рудановський О.П. засуджує ведення забалансового обліку, дає цілий ряд пропозицій по веденню промислового та макрообліку.

Вчений, який усе життя був практиком, свої наукові розробки проводив на основі дедуктивного методу, тобто йшов від теорії до практики.

Учнем Рудановського О.П. був Олександр Михайлович Галаган. Рудановський О.П. га його одностайності не змогли вибачити те, що більшовики в перші роки свого панування - зробили Галагана О.М. першим вченим у галузі бухгалтерського обліку. Це, звичайно, вплинуло на те, що в концептуальному плані Галаган О.М. не був послідовною людиною. У дореволюційний час він був прихильником італійської бухгалтерської школи. У 20-х роках Галаган О.М. проводить узагальнення цього досвіду. Далі, очевидно під страхом подій 30-х років, Галаган О.М. наслідує гегелівську філософію, намагається створити діалектико-матеріалістичну теорію бухгалтерського обліку. Однак, як і всім вченим того періоду, йому пригадали минулі «буржуазні» захоплення. Критиці було піддано і його діалектичну логіку.

Література з бухгалтерського обліку, що видавалася у перші роки радянської влади, ще не була класовою і відображала ті ідеї, що склалися у вчених-обліковців до революції, їх практичними досягненнями було те, що облік відокремлювався від існування суспільно-економічної формації. Облікову наукову думку в цей час формували такі вчені як О.П. Рудановський, О.М.Галаган, Р.Я. Вейцман, М.А. Кипарисов. Так, О.М. Галаган писав, що обліковими називаються такі науки, які досліджують одиничні господарства [19, с. 12]. Цієї ж думки дотримувався і М.А.Кипарисов [20, с. 17]. Метою обліку О.М.Галаган вбачав у формуванні правильної картини роботи господарства та отримання усіх потрібних даних для керування [21, с.16]. О.П. Рудановський у 1928 році вказав на неklasовий характер обліку і був проти його капіталізації [22, с. 11].

Вище зазначене дозволяє зробити загальний висновок про значущість облікових ідей про неklasовий характер бухгалтерського обліку і його орієнтацію, в першу чергу, на потреби власника та управління, а не держави та централізованих органів. Цими ідеями і перейнята українська облікова думка і сьогодні, в період переходу на ринкові важелі управління.

Цікавим в методологічному плані є розробки О.П.Рудановського з теорії обліку. Метод обліку він трактував як засіб пізнання предмету. Причому він виділив такі складові методи: реєстрація, систематизація, оцінка. Значним моментом теорії Рудановського О.П. є введення ним поняття нормування балансу [48, с.468] та адаптації в нормуванні. Остання складалась, на думку вченого, з фондування (розподіл власних коштів активів відповідно до норм, що вказані

на пасивних рахунках), резервування (створення резервів убутку, амортизації, зносу) та бюджетування (зв'язок кожної господарської операції із складеним бюджетом - кошторисом).

Рудановський О.П. різко критикував позиції, за якими інвентаризацію зараховували до методу бухгалтерського обліку. Цікавими та практичними і сьогодні є ідеї вченого щодо внутрішньозаводського обороту, обліку в часі, погребі рахунків готової продукції тощо.

Обліковий спадок розвитку теорії бухгалтерського обліку не менший і у О.М. Галагана. Господарська діяльність кожного підприємства, вказував він, охоплює три важливих елементи: суб'єкт, об'єкти та операції [48, с.470]. До об'єктів він зараховував різні види основних і оборотних коштів підприємства. Операції - це дії людини на цінності, з котрими вона працює, або суб'єктів - учасників господарського процесу.

Розглядаючи метод бухгалтерського обліку, усі облікові прийоми вчений поділив на чотири групи: спостереження, класифікацію, індукцію та дедукцію, синтез та аналіз. Без сумніву, що їх Галаган О.М. почерпнув з таких наук як логічна та загальна статистика.

Відомим українським економістом, який методологічно постійно співпрацював з провідними вченими-бухгалтерами дореволюційної Росії, був Михайло Іванович Туган-Барановський (1865-1919). За часів комуністичного правління його прізвище було стерте з сторінок історії, як і інших українських вчених-патріотів. М.І. Туган-Барановський був міністром фінансів в уряді Центральної ради.

Як вчений, він багато допоміг бухгалтерам у визначенні чистого прибутку, вилучених коштів. Заслужують на увагу його дослідження в галузі обліку витрат і калькулювання собівартості продукції. Він розробив класифікацію основних і накладних витрат. Ще більше зацікавлення викликають його висновки щодо валового прибутку, величину якого він визначав не як грошовий виторг за реалізовані цінності, а як величину вироблених цінностей.

1.5 Бухгалтерський облік в Україні в ХХ столітті

Після Лютневої революції та Жовтневої в 1917 році в Україні була створена Українська Народна Республіка (УНР), потім Гетьманат Скоропадського, далі знову Директорія УНР. В умовах розрухи, голоду, політичної та економічної підривної діяльності з боку Росії (остання насичувала грошовими потоками Україну, друкуючи гроші в Москві і Петербурзі, обезцінюючи їх в Україні). У цей час було ряд намагань провести економічні і, зокрема, грошову реформи. Але усі спроби М.Туган-Барановського, як міністра фінансів УНР, успіхів не мали. Директорія УНР діяла в критичних політичних, економічних, стратегічних і соціальних умовах. З 20-х років починається світський етап колонізації України, але з новими господарями і під новими гаслами. Це найбільш страшний етап в історії нашої нації - намагання її фізичного і духовного знищення, в тому числі і облікової думки.

Східна Україна (менша територія, ніж до 1917 року) залишилася в складі Російської імперії, а західноукраїнські землі захоплені Польщею, Румунією та Чехословаччиною.

Волинь і Галичина в цей час відійшли до Польщі, Буковина - до Румунії, а Закарпаття - до Чехословаччини. Починається колонізація цих земель новоствореними державами, які повністю або частково колись входили до складу Австро-угорської імперії. Тому і не дивно, що в 20-х і на початку 30-х років не відчувається ніяких змін в організації бухгалтерського обліку на цих землях. Змінилася лише політична структура і влада, залишилася недоторканою приватна власність й економічні відносини. В обліку залишаються основними ідеї німецького напряму бухгалтерської школи.

Колоніальна політика негативно впливала на розвиток економіки Західної України. Штучне заселення колоністів призвело до застою і аграрної кризи на селі, які тісно переплелися з промисловою. Українці, маючи віковий досвід життя під ігом, як і за Австро-Угорщини, вдаються знову ж до відновлення кооперативного руху. Створюються різноманітні кооперативи, і особливий успіх мають ті, які займаються заготівлею, переробленням і реалізацією сільськогосподарської продукції. Провідні економісти та підприємці регіону розробляють програму відновлення кооперації.

Після Другої світової війни відновлена діяльність товариства «Сільський господар», який допоміг Крайовому комітетові організації кооперативів, зокрема передав йому свій друкований орган «Господарський часопис», який виходив з 1921 року і був закритий у 1939 році. Крайовий комітет у Галичині мав свої філії у регіонах і воєводствах. Так, у 1925 році засновано в Тернополі Подільський Союз Кооперативів, який почав свою діяльність разом з філією товариства «Сільський господар». Поширення набула професійна облікова освіта.

У цей час створюються великі об'єднання кооперативів: «Центросоюз», «Маслосоюз», кооперативні підприємства в Львові, Тернополі, Дрогобичі та інших містах Галичини, в них значного розвитку набуває бухгалтерський облік.

Виникає потреба у створенні спілки купців і підприємців. Такою спілкою стає Союз Українських Купців і Промисловців, зокрема в Тернополі в 1934 році заснована філія цього Союзу, центр якого знаходився у Львові. Першим тернопільським головою стає Василь Болюх. Досить сказати, що на кінець 1939 року кількість українських приватних підприємств лише в Тернополі становила 197 одиниць, в т.ч. 50 споживчих крамниць, 30 страгарень (скупка-продаж сільгосппродукції), 15 м'ясарень (вироби з м'яса). Українська харчова продукція експортувалася в багато країн світу. Зокрема, це експорт м'ясних консервів та інших м'ясних продуктів братами Петром та Іваном Майкою в Тернополі. Наслідком цього в обліку почали відображатись операції з валютою.

Програма відновлення кооперації передбачала і створення кредитних кооперативів. Створюються кредитні каси та «Українбанки». Існував досить невеликий вступний внесок - 10 злотих, невисока процентна ставка - 10%. Основною формою розрахунків по кредитних та інших операціях був вексель. Практикувалося дисконтування векселя через кредитні організації. Керівним органом кредитних кооперативів у Галичині був «Центробанк». У 30-х роках з'являються кооперативи інтелектуального напряму, що свідчить про високий рівень культури та освіти українського населення Західного краю: кооперативи здоров'я, кооперативи інженерних робіт, видавничі та адвокатські контори тощо.

2. Науковий пошук та виникнення реформаторських течій.

3. Початок клопіткої наукової розробки питань рахівництва.

У кінці XIX століття в Україну проникає сформована в сфері обліку «обмінна теорія». Автором, а точніше її реконструктором, був А.М. Вольф, який за базу взяв деякі положення цієї теорії, розвинуті Ф.Скубіцем. Отже, німець з Гьорліца і обрусілий німець А.Вольф створюють чисто російську теорію.

Так вважає і проф. Я.Соколов, відомий дослідник історії бухгалтерського [48, С.254]. Ця теорія мала великий вплив на розвиток бухгалтерського обліку в Росії. У цей період проводяться спроби надати бухгалтерії значення обліку всього процесу відтворення. Зокрема, цьому питанню присвячена книга І. «Теорія рахівництва в застосуванні до народного господарства з додатком стану рахунків по економії Росії», яка вийшла в 1877 році. І.Баліцький намагався подати на ґрунті бухгалтерського обліку схему систематичного зведення економічних даних з метою вивчення змін у стані національного капіталу, однак його намагання в той час були марними. Але це була одна із перших спроб викладення основ організації бухгалтерського обліку на макрорівні.

Щодо обмінної теорії А.Вольфа, то на початку XX століття вона була сприйнята і більш глибоко розвинена Є. Сіверсом. Наукові пропозиції і розробки мали особливе значення і науково-практичну цінність з заснуванням А. Вольфом у 1888 році журналу «Счетоводство», який проіснував до 1904 року. Створення на початку XX століття в Росії Міністерства торгівлі і промисловості викликає необхідність збільшення кількості працівників рахівництва всіх рівнів і різної кваліфікації, починаючи від керівників, які б мали диплом вищого навчального закладу, і закінчуючи технічними працівниками, які проходили підготовку в бухгалтерських школах і на курсах, або шляхом безпосереднього навчання в конторах. Ще російський цар Олександр II вказував: «Я бажав би, щоб міністри переконались у потребі радикального поліпшення нашого рахівництва і усїєї фінансової системи».

У цей час створюються вищі комерційні школи (Московський, Київський і Харківський комерційні інститути, виші комерційні курси в Петербурзі). Це був час наукових розробок, центром яких стає Московський комерційний інститут. Відомі праці М. Лунського, Г. Бахчесарайцева, Ф. Бельмера. Московська школа стала в опозицію Петербурзькій. Найбільш відомі вчені цього періоду О.П. Рудановський, А.М. Галаган, Р.Я. Вейцман. Тісно з ними співпрацював відомий український економіст М.І.Туган-Барановський.

Як зазначає Я. Соколов, «вершин облікової думки досягнули Рудановський О.П. та Галаган О.М.» [48, с.464]. Два наших земляки фактично стали біля керма всієї бухгалтерської науки тодішньої російської імперії і пронесли цю естафету періодом НЕПу аж до 30-х років. Хоча сьогодні їх імена майже є забуті, слід вказати на їх внесок в розвиток бухгалтерської науки. Справа у тім, що Рудановський О.П. крім того, що був великим вченим-бухгалтером, був членом партії есерів. Досить часто у своїх роботах він критикував радянські методи господарського керівництва.

Олександр Павлович Рудановський (1863-1934) - шляхтич українського походження, математик за освітою (закінчив Харківський університет). Усе життя він працював бухгалтером: від рядового бухгалтера залізниці до головного

називав «рахункових воєвод». За весь період існування радянської влади на всіх її етапах: періоду Громадянської війни, відбудовчого періоду, періоду Другої світової війни, післявоєнного періоду, розпаду радянської імперії бухгалтерський облік будувався не на економічних, а на чисто політичних і централізованих засадах. Однак вчені розвивають і впроваджують у життя нові ідеї. Це якраз стосується НЕПу, який з 1921 до 1929 року реставрував традиційні системи бухгалтерського обліку. Поглядам натуралістів про відміну грошей і грошового обігу при комунізмі не довелося позбутися - життя вимагало реалій. На арені з'являються вже нові вчені-економісти, обліковці Р. Вейцман, П. Благов, І. Ніколаєв, а особливо О.П. і О.М. Галаган. Цей період піднесення і розквіту не тільки економіки, але й всього бухгалтерського обліку. Однак, побачивши в НЕПі переваги ринкових відносин, більшовицька політика та ідеологія підмінює реальні економічні процеси штучними. НЕП закривають і починається розквіт «сталінської демократії», деформуються принципи бухгалтерського обліку, Тому іде наступ на стару бухгалтерську гвардію, яку називають «купкою буржуазних реставраторів і апологетів всіх рівнів». Найбільше, звичайно, зазнали утисків О.П. Рудановський і О.М. Галаган.

У 30-х роках ХХ ст. зароджується соціалістичний облік. Його фундаторами та представниками стали Н. Ласкін, Н. Гегечкорі, Е. Глейх, П. Клейман, Д. Андріонов та інші. Найбільш їх теоретичним досягненням став його класовий характер. Російський проф. Я. В. Соколов назвав його періодом деформації принципів бухгалтерського обліку [48, с.475]. У цьому періоді існуючий лад ідеологічно спрямував розвиток такої «незалежної» науки як бухгалтерський облік у русло виховання нової школи обліку - комуністичної із повним запереченням існуючих традицій та постулатів. Почалися репресії та фізичне знищення генофонду нації - інтелігенції, до якої, без сумніву, належали й обліковці працівники, практики та вчені.

У методичному плані доходило до облікових та економічних абсурдів. Обліковій науці була нав'язана велика дискусія, яка повністю наперед була зведеною до ідеологізації бухгалтерського обліку.

У 1931 році в газеті «Більшовик» з'являється стаття Е. Кольмана, в якій він звинувачує шкідників обліково-теоретичного фронту в тому, що вони залишок товарів у балансі вчать оцінювати за собівартістю, а не за продажними цінами. Виробляється товарів багато, а купити їх за такою ціною неможливо. Така методика свідчить про занижену величину товарної маси і в результаті в СРСР товарів менше, ніж дійсно є. Це принижує соціалізм перед капіталістами, і така оцінка носить контрреволюційний характер [48, с.475].

Д. Савшинський писав, що рахунки фінансово-результативні, це «пережиток капіталізму» і соціалістичне господарство в своїй номенклатурі подібних рахунків мати не може.

У 1930 році поширення набула праця Н. Благова, І. Богословського, М. Помазкова «Обліково-бухгалтерські курси дому». Згодом її авторів звинуватили в буржуазній ідеології. М.Х. Жебрак - відомий вчений радянського періоду (українець за походженням) був одним із творців нормативного методу на базі американської системи «стандарт-кост». Тільки вийшла праця «Основні

елементи промислового обліку в СРСР і за кордоном», як її назвали «троцькістсько-меншовицькою», а автора звинуватили в контрабанді капіталістичних ідей.

Таких прикладів можна подати безліч. Тому дискусія між «старорежимниками» і молодими вченими дуже швидко закінчилася на користь останніх. Сферою обліку було визнано все народне господарство, а не окреме господарство, як вважав О.М. Галаган, теорія і галузевий облік були об'єднані в один курс - бухгалтерський облік, подвійний запис почав трактуватися як складова методу бухгалтерського обліку, а не як об'єктивний закон.

Почав зароджуватися централізований облік. У кінці 1931 року було організовано єдиний орган керівництва соціалістичним обліком - Центральне управління народногосподарського обліку СРСР при Держплані СРСР - ЦУНГЦ.

У 1946 р. в м. Львові виходить праця В. Горбачевського «Курс бухгалтерії», яка мала значний практичний і читацький інтерес. Корисними її ідеї можуть стати для широкого загалу і сьогодні.

У цей же час виникає ідея єдиного соціалістичного обліку об'єднанням усіх його видів. На жаль, ці хибні деформовані ідеї мають місце і сьогодні в теоретичному курсі бухгалтерського обліку.

Радянська Україна в складі колишнього СРСР зазнала таких же потрясінь: це стосується і бухгалтерського обліку, і тих вчених, які його формували.

Прекрасні вчені всіх національностей Я. Гальперін, Н. Кипарисов, Н. Леонтьєв, О. Рудановський, О. Галаган, М. Жебрак та інші відчували утиски з боку уряду. З 1917 до 1953 року бухгалтерські кадри витримали «три перевірки» і тільки смерть Сталіна покінчила з цими переслідуваннями.

Після 1953 року в обліку спостерігається деяка стійкість. Були значні досягнення в галузі господарського розрахунку, обліку витрат і калькулювання собівартості продукції, механізації, а потім автоматизації обліку, централізації обліку. Облік був спрямований на державотворення.

Слід відзначити, що провідні вчені-бухгалтери були вихідцями з України або працювали в ній: М. Х. Жебрак, А.І. Лозінський, потім А. Ж. Маргуліс, І.І. Поклад, В.Б. Івашкевич та інші. Автори не ставили за собою мету описувати історичну ходу розвитку бухгалтерського обліку в СРСР. Але слід відзначити, що дане питання детально висвітлене в працях Маздорова В. А. [27] та Соколова Я. В. [47, 48].

Поряд з московською та петербурзькою формується своя українська бухгалтерська школа. Створюються спеціалізовані вищі навчальні заклади в Києві, Харкові, Одесі, а згодом у Тернополі. Значний внесок у розвиток бухгалтерського обліку зробили П.П. Німчинов, Н.Г. Чумаченко, А.Н. Кузьмінський та інші.

Німчинов Прокофій Петрович - видатний вчений-економіст в галузі обліку, доктор економічних наук, професор, народився в селянській сім'ї на Полтавщині. Працював на практичній роботі, головним бухгалтером, ревізором, завідував кафедрою бухгалтерського обліку в промисловості Київського інституту народного господарства (Київський національний економічний університет). Зробив значний внесок у розвиток теорії бухгалтерського обліку витрат і калькулювання собівартості продукції в ключових галузях промисловості. Автор по-

над як 200 наукових праць, в т.ч. багатьох підручників, навчальних посібників, монографій.

Життєвий шлях А.М. Кузьмінського розпочався в селі Яцковичі Овруцького району Житомирської області в родині бухгалтера і вчительки, народився 8 листопада 1935 р. Після закінчення середньої школи у м. Дубно він вступив до Львівського державного університету, а потім перевівся до Львівського торговельно-економічного інституту. Після завершення освіти обіймав посаду старшого викладача в Ужгородській обліково-бухгалтерській школі, звідки перейшов на роботу до Київського національного економічного університету. Цьому вузові А.М. Кузьмінський віддав понад 30 років свого життя. Тут він пройшов усі шаблі професійного зростання - від аспіранта до професора, доктора економічних наук, завідувача кафедри.

За вагомий внесок у розвиток бухгалтерської науки і вищої школи його було удостоєно звань Заслуженого діяча науки і техніки України та академіка АН Вищої школи України.

Перу А.М. Кузьмінського належать десятки наукових праць, підручників, посібників, за якими сьогодні навчаються студенти не тільки в Україні, а й за її межами. Зокрема, це книги «Теорія бухгалтерського обліку», «Організація бухгалтерського обліку, контролю і аналізу господарської діяльності», «Бухгалтерський облік у промисловості будівельних матеріалів» та ін. Багато публікацій присвячено комп'ютеризації обліку.

Розроблюючи методологію нового журналу, аналогів якого в Україні не було, Анатолій Миколайович особливу увагу приділяв тим проблемам, що мають найважливіше значення для розвитку теорії та становлення практики бухгалтерського обліку і аудиту в молодій Українській державі. На це він спрямував творчий пошук редакційного та авторського колективу.

Учений зі світовим ім'ям, А.М. Кузьмінський брав активну участь у роботі міжнародних галузевих організацій, зокрема Європейської асоціації бухгалтерів. З кожного закордонного відрядження він приїздив, сповнений нових ідей щодо реформування національних нормативів обліку згідно з вимогами міжнародної практики, впровадження найсучасніших досягнень у цій галузі. Журнал опублікував ряд наукових розробок відомих фахівців школи і напрями обліку. Широко висвітлювався зарубіжний досвід.

Дбаючи про майбутнє української науки, Анатолій Миколайович залучав до авторського активу молодих науковців.

Умілий організатор, що володів сучасним економічним мисленням, він сам працював з натхненням, передаючи свою відданість справі й захопленість професією всім, хто знаходився поруч з ним.

Україна вступає в новий історичний період - період незалежності і формування нових національних економічних відносин на засадах ринкової економіки, формується нова облікова політика держави, але це ще поки не історія, це її майбутнє.

1.6 Деякі погляди на початкові етапи становлення бюджетного обліку в Україні та формування його об'єктів

Перші відомості про зародження бюджетного обліку ми (зустрічаємо в Ук-

раїні за часів І.Мазепи. Бюджетний облік, як облік виконання Державного бюджету, як правило, повинен будуватись на основі незалежного бюджетного устрою і є його структурним компонентом.

У передреволюційні часи Україна входила до складу Росії, була однією з її 9-ти провінцій. За таких умов розвиток її бюджетного обліку практично був неможливим.

У межах загального бюджету в Росії Україна в складі 9 губерній (1909-1913 рр.) давала 20% державного доходу, а діставала лише 12% надходжень. На одну душу населення це становило відповідно 17 і 8,65 крб. Майже половина (45%-46%) державних доходів з України використовувалася в різних областях України [24, с. 1036].

Спроби побудови бюджетного обліку, як складової частини Державного бюджету в Україні були зроблені в 1917-1920 рр. За рішенням Центральної Ради наприкінці 1917 р. створено власну фінансову систему. І цей час слід назвати датою народження бюджетного обліку України. Подальший його розвиток відбувся в період Гетьманату. За його даними загальна сума прибутків становила 3249730000 крб. (з них звичайних 3179680000 крб., надзвичайних 70050000 крб), видатків - 5434673500 крб. (з них звичайних 4265352000, надзвичайних 1081383000). Дефіцит у 2097005000 крб. мав бути покритий випуском серії білетів Державної скарбниці на суму 1004650000 крб. та іншими кредитними операціями [24, с. 1123]. Вище зазначене свідчить, що в період свого зародження бюджетний облік визначив свої перші об'єкти: доходи та видатки бюджету.

У період «воєнного комунізму (до 1921 року) існування «продрозверстки» та хлібної монополії, об'єкти бюджетного обліку поповнилися - як облічувані предмети в складі бюджету з'явилися продукти харчування. Власне бюджету, і закономірно бюджетного обліку в той час не було. Існування грошових податків (доходів бюджету - об'єктів бюджетного обліку) в умовах катастрофічної інфляції втрачало сенс і тому їх скасували. На заміну прийшла натуралізація всіх господарських відносин в країні. Тому бюджетний облік проводився як облік виконання короткотермінових прибутково-видаткових кошторисів, де в прибутковій частині його об'єктами були різні конфіскації та контрибуції. Великі дефіцити зазначених кошторисів покривалися за рахунок безмірної емісії грошей (ще один об'єкт бюджетного обліку, що виник саме в цей час).

Після банкрутства «продрозверстки» і переходу до НЕПу розпочався третій період розвитку бюджетного обліку. Відроджується функція податків, як джерела формування доходів бюджету. У 1923 р харчовий податок був перетворений на новий об'єкт бюджетного обліку - сільськогосподарський податок з правом його часткової сплати грошовими коштами, а з 1924 р. даний податок сплачувався тільки в грошовій формі. До нього додалися два інші: промисловий і загальноприбутковий. Ці три податки склали основу безпосереднього оподаткування промисловості і населення та формування доходів бюджету. Окрім них, облікові підлягали в складі доходів бюджету низка непрямих податків: рентний податок, податок із спадщини та дарування, податок на надприбуток, сулові і гербові доходи, а також мито. Джерелом посередніх податків стали акцизи та неподаткові прибутки. За даними бюджетного обліку з 1923-1924 до

1924-1930 рр. бюджет України збільшився в 13,5 разів, хоча бюджет колишнього СРСР в той час зріс лише в 9 разів [24 с.1124].

Процес виконання бюджету та порядок його констатації відображення в обліку в цей час регламентувався щорічно союзними органами влади в процесі підготовки бюджету.

Поштовхом у розвитку об'єктів бюджетного обліку стало положення «Про бюджетні права СРСР і союзних республік» (1927 рік). Згідно з ним фіксувалися певні твердо визначені прибуткові джерела і фінансування та механізм розподілу прибуткових джерел. Саме в цей період, на нашу думку, доходи розділилися на нараховані та касові, а видатки - на касові та фактичні. 1 жовтня 1930 року в СРСР була проведена податкова реформа. Основним її наслідком було встановлення податку з обігу, що значно збільшило вагу в бюджеті посередніх податків.

Одним із важливих об'єктів бюджетного обліку тоді стають масові позики, формально-добровільні, фактично-примусові (щороку в населення під ними вилучалося 10% заробітку).

Зміна структури бюджетних надходжень вплинула на організацію бюджетного обліку. Податок з обігу цілком входив до загальносоюзного бюджету, а потім за нормативами перераховувався в бюджети союзних республік. Він був основним у формуванні бюджету, і можна зробити висновок про те, що Україна в цей час не мала власного бюджету, бо була джерелом формування лише союзного бюджету.

Юридичних та нормативних актів з організації бюджетного обліку в цей час не публікувалося. Існує думка, що цей стратегічно-державний облік регламентувався таємними інструкціями. Хоча окремі питання його функціонування відображено в таких працях: Мальців П. «Україна в державному бюджеті Росії». - Лубин, 1917; Добриловський М. «Фінанси України. Статистика фінансів», 1928; Мітіліно М. «Основи фінансової науки», ДВЧ, 1929; «Праці комісії для вивчення фінансових справ», III-IV, ВУАН, 1929; Рудановський П. «Державні податки». - Х., 1932.

Розділ 2 БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК ТА ЙОГО МІСЦЕ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РЕФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

2.1 Суть господарського обліку

Поняття господарського обліку досить широке і багатогранне. Передусім воно пов'язане з господарською діяльністю людей. Як було введено у першій главі необхідність в обліку виникла в глибоку давнину у процесі матеріального виробництва на певному рівні розвитку людства, а господарська діяльність

сприяла його поширенню. З розвитком суспільства, особливо в умовах формування ринкової економіки потреба в обліку постійно зростає.

Отже, зміст і завдання господарського обліку зумовлюються способом суспільного виробництва і залежать від рівня розвитку продуктивних сил і характеру виробничих відносин, визначаються особливостями того соціально-економічного ладу, процеси якого облік відображає і контролює. Проте у матеріальному виробництві, яке характерне для всіх суспільно-економічних формацій, виникає необхідність у постійному контролі над усіма його процесами, що можливе лише при кількісному його відображенні. Таке кількісне відображення, фіксуючи і ілюструючи господарські процеси, дає змогу вивчати процес матеріального виробництва, спостерігати за господарськими процесами, контролювати рух засобів виробництва та предметів споживання і, таким чином, передбачати результати процесів, робити висновки про правильність їх здійснення, впливати на їх хід.

Кількісне відображення і якісна характеристика господарських процесів за допомогою спостереження, вимірювання і реєстрації для контролю й управління ними називається господарським обліком. Звідси основними елементами обліку є спостереження, вимірювання, реєстрація.

2.2 Облікові вимірники.

Для управління якимось господарським об'єктом необхідні певні показники його діяльності. Як відомо, є контрольні (планові) та звітні (фактичні) показники. Залежно від характеристики тих чи інших параметрів господарської діяльності їх поділяють на *кількісні і якісні*.

Кількісні - це показники діяльності підприємства, організації, установи, за допомогою яких визначають обсяг виконаних операцій, процесів; *якісні* - характеризують економічну ефективність цих операцій, процесів.

У бухгалтерському обліку є якісні та кількісні показники. Залежно від засобів, які використовуються на підприємстві, джерел їх формування та процесів, а також показників, що характеризують його діяльність, застосовують різноманітні облікові вимірники; це *натуральні, трудові та грошові*.

Натуральні вимірники служать для отримання інформації про господарські засоби і процеси у натуральному виразі. Такими вимірниками є міри довжини (кілометр, метр), маси (тонна, кілограм), об'єму (літр, кубічний метр), площі (квадратний метр), а також натуральні числа (штуки). Використання тих чи інших натуральних вимірників залежить від фізичних властивостей облікуваних об'єктів. Так продукцію вугільних шахт вимірюють тонами, текстильних фабрик - метрами, машинобудівних заводів - штуками, комплектами.

За допомогою натуральних вимірників можна дати не тільки кількісну, а й якісну характеристику предметів, оскільки в обліку можна відобразити матеріальні цінності за видами та сортами. Такі вимірники мають важливе значення для контролю за виконанням плану виробництва та збереженням власності підприємств.

Зауважимо, однак, що натуральні вимірники можна використовувати для вимірювання лише однорідних предметів. За їх допомогою не можна отримати узагальнені показники, що характеризують різні матеріальні цінності та засо-

би господарства загалом, оскільки вони не підсумовуються. Неможливо підсумувати, наприклад, такі різномірні предмети, як зерно, масло і фарбу, навіть якщо вони облічуються однаковими показниками.

Трудові вимірники застосовують для визначення робочого часу в днях, годинах, змінах, витраченого на виробництво продукції або на виконану роботу. За допомогою трудових вимірників та у сукупності з натуральними вимірниками визначають продуктивність праці, заробітну плату працівників, встановлюють і контролюють норми виробітку й ефективність затрат праці.

Грошовий вимірник, на відміну від натурального та трудового, служить для відображення господарських засобів, різних матеріальних цінностей і операцій в єдиній однорідній вартісній оцінці - грошових одиницях. Тільки за допомогою грошового вимірника отримують узагальнені показники про наявність і рух різномірних господарських засобів, хід господарських процесів та їх результати. Грошовим вимірником обчислюють загальний розмір наявних у підприємств засобів праці, виробничих запасів, встановлюють собівартість продукції, виконують розрахунки з підприємствами, організаціями та особами, а також визначають рентабельність роботи підприємства.

Грошовий вимірник застосовують в обліку поряд з натуральними й трудовими вимірниками та на їх основі. Наприклад, вартість матеріалів чи готової продукції встановлюють множенням їх кількості на ціну за одиницю вимірювання; заробітну плату робітника за відрядною оплатою праці обчислюють множенням розцінки на кількість виготовлених деталей чи виробів тощо.

Отже, різні вимірники, що використовуються в обліку, тісно пов'язані один з одним і в окремих випадках застосовуються разом, що забезпечує повну й правильну характеристику облікових об'єктів.

2.3 Види господарського обліку

Залежно від призначення облікової інформації, складу облічуваних об'єктів і способу отримання облікових даних застосовують облік трьох видів: *оперативний, статистичний і бухгалтерський*.

Оперативний облік використовують для поточного спостереження та контролю за окремими операціями на відповідних ділянках господарської діяльності для керування ними в процесі їх здійснення. Цей вид охоплює різноманітні явища і дає різні показники виробничо-технічного характеру. За його допомогою отримують інформацію про хід виконання виробничої програми, використання матеріальних і трудових ресурсів, фонду оплати праці тощо. Дані оперативного обліку використовують для керівництва господарською діяльністю на підприємствах і для інформації вищих організацій про хід виконання виробничого плану.

В оперативному обліку застосовують усі три облікові вимірники, але найчастіше натуральні та трудові. Характерною рисою цього виду обліку є його терміновість. Для швидкого отримання інформації про хід господарських операцій дані оперативного обліку можна передати факсом, електронною поштою, телеграфом, телефоном тощо. Для фіксування даних використовують механічні й автоматичні вимірювальні прилади.

Таким чином, оперативний облік - це система організованого спостереження й контролю окремих господарських і технічних операцій безпосередньо в процесі їх виконання для оперативного керівництва ними.

Статистичний облік (або статистика) вивчає і контролює масові соціально-економічні й суспільні процеси, явища природи. Кількісний аспект масових явищ статистичний облік вивчає в нерозривному зв'язку з їх якісною характеристикою.

Статистичний облік застосовують для вивчення процесів розвитку окремих галузей та усього народного господарства. За допомогою статистики обчислюють показники обсягу виробництва, динаміку заробітної плати, використання робочого часу і окремі явища культурного й політичного життя суспільства - чисельність, склад і рух населення, матеріальний і культурний рівень народу тощо. Для вивчення досліджуваних об'єктів статистика застосовує спеціальні засоби і прийоми: спостереження, групування, середні числа, індекси, динамічні ряди, відносні величини.

Оскільки статистика узагальнює дані оперативного і бухгалтерського обліку для контролю за виконанням господарських планів у масштабі окремих галузей і всього народного господарства, у системі господарського обліку вона виконує організуючу роль.

Звідси, статистика представляє собою систему прийомів і методів для вивчення і контролю кількісної та якісної сторони масових соціально-економічних і суспільних процесів та явищ природи з метою одержання узагальнених даних про об'єктивну реальність розвитку цих процесів та явищ.

Бухгалтерський облік охоплює усі процеси відтворення, відображає і контролює виконання плану підприємствами, організаціями й установами. Бухгалтерський облік дає інформацію про засоби підприємства, джерела їх утворення і господарські процеси, пов'язані із заготівлею матеріалів, виробництвом продукції та її реалізацією, а також про фінансові результати господарської діяльності.

У бухгалтерському обліку застосовують натуральні, трудові та грошовий вимірник, але характерним для цього обліку є застосування вартісних показників. Особливістю реєстрації господарських операцій у бухгалтерському обліку є те, що вона 1) виконується на підставі документів, 2) неперервна за часом, 3) охоплює усі аспекти діяльності, 4) дає закінчене узагальнююче відображення господарської діяльності кожного підприємства.

Бухгалтерський облік має свій предмет і метод, він забезпечує систематичне і взаємопов'язане відбиття господарських операцій. Отже, бухгалтерський облік - це система суцільного неперервного, документально обґрунтованого і взаємопов'язаного відображення господарських явищ в узагальненому грошовому вимірнику.

Усі три види господарського обліку тісно пов'язані між собою, взаємодоповнюють один одного й у сукупності становлять єдину систему господарського обліку. Так, дані оперативного обліку - вихідний матеріал для статистичного обліку, який в свою чергу використовується бухгалтерським обліком. Дані бухгалтерського обліку застосовуються статистикою при складанні звітів про

виконання народногосподарського плану. У бухгалтерському обліку при визначенні заробітку робітників використовують статистичні показники виконання норм виробітку. Взаємозв'язок оперативного, статистичного і бухгалтерського обліку зумовлений тим, що вони базуються на одних і тих самих першоджерелах інформації й мають єдині зміст, цілі та основні завдання.

В свою чергу в умовах ринкових відносин бухгалтерський облік диференціюється за сферою діяльності та за обліковими функціями.

За сферою діяльності бухгалтерський облік поділяється на: виробничо-господарський (тобто облік, який ведеться в галузях матеріального виробництва економіки України); облік виконання бюджету (бюджетний облік в податкових адміністраціях, казначействі); облік у невиробничій сфері (установи освіти, охорони здоров'я, силові структури тощо, які фінансуються з бюджету); банківський облік. За об'єктами обліку, планом рахунків, специфікою ведення ці види обліку суттєво відрізняються один від другого. Сьогодні банківський облік вже ведеться за міжнародними стандартами.

За обліковими функціями бухгалтерський облік поділяється на управлінський, фінансовий та податковий.

Управлінський облік задовольняє інформаційні потреби керівництва підприємства. Головним чинником при цьому є своєчасність одержання детальної і правдивої інформації про доходи і витрати як на підприємстві в цілому, так і на окремих його дільницях. У рамках управлінського обліку виробничих підприємств детально обліковуються витрати і калькулюється собівартість видів продукції, що виробляється.

Управлінський облік вирішує такі завдання:

- визначає дохід, що очікується від того чи іншого економічного заходу;
- складає прогноз про рентабельність випуску нових видів виробів на основі результатів дослідження ринку збуту;
- складає прогноз про фінансовий стан підприємства на перспективу, фінансову оцінку альтернативних варіантів її розвитку тощо.

В управлінському обліку широко застосовуються методи фінансової математики, яка відсутня у навчальних планах, спеціальні статистичні методи та методи математичного прогнозування. Складніші розрахунки проводяться на ЕОМ.

Виходячи з наведеного, управлінський облік - це процес підготовки інформації, яка необхідна менеджеру для планування, контролю і прийняття обґрунтованих управлінських рішень з поточної виробничої діяльності фірми (компанії).

Фінансовий облік - це комплексний аналітичний та синтетичний облік усіх засобів і джерел їх формування у процесі господарської діяльності підприємства. До нього належить аналітичний облік розрахунків з постачальниками, покупцями, іншими організаціями та особами, а також аналітичний облік фінансово-кредитних операцій і коштів (облік акцій і дивідендів від них, облігацій, векселів, кредитів, процентів, інвестицій, облік коштів на розрахунковому та інших рахунках в банку, касі тощо). На основі даних фінансового обліку визначають результат діяльності фірми (прибуток або збитки), складають її фінансову звітність (баланс, звіт про прибуток та збитки, фінансово-майновий стан).

Податковий облік, який часто рахують як складову фінансового обліку, в сьогоденнішніх умовах податкової політики України вистав абсолютно окремим функціональним видом бухгалтерського обліку. Він здійснюється з метою посилення контрольно-аналітичної функції обліку за правильністю нарахувань та своєчасністю сплати податків. Податковий облік вирішує такі завдання:

- визначає валовий та скоригований валовий дохід, валові витрати з метою розрахунку прибутку для оподаткування;
- проводить податкові розрахунки за всіма видами податків з відображенням сум на рахунках бухгалтерського обліку;
- складає податкові декларації і подає їх в зазначені терміни податковим та іншим контролюючим органам.

Схематично систему господарського обліку можна виразити наступним чином (див. рис. 1).

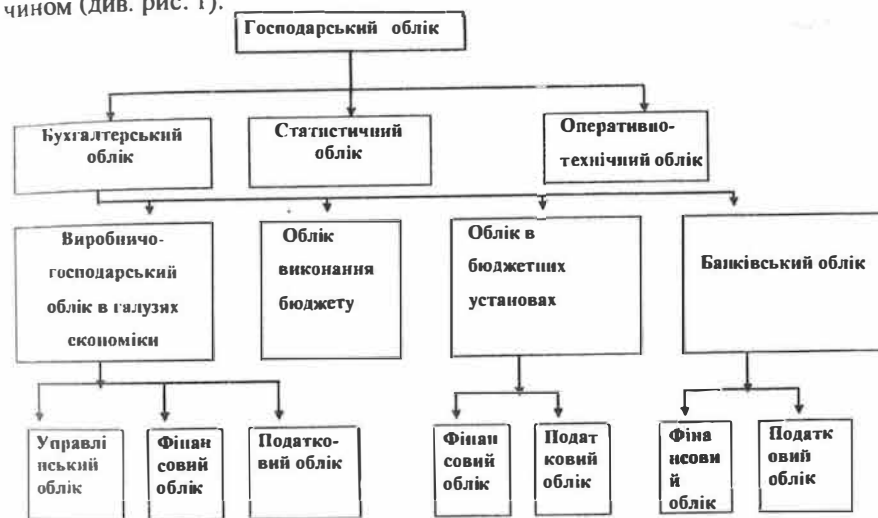

Рис. 1. Види господарського обліку.

2.4 Завдання та вимоги до бухгалтерського обліку

Реформування економічних відносин в Україні і поступовий перехід до ринкових відносин ставить перед бухгалтерським обліком нові завдання і вимоги до нього. Завдання бухгалтерського обліку зумовлені вимогами управління господарством, функціонуванням господарського механізму. Найважливішими з них є збирання, обробка та відображення даних про стан господарської діяльності; систематизація, групування і зведення даних для отримання підсумкової інформації про стан господарської діяльності; забезпечення необхідними даними для контролю за виконанням господарських завдань, госпрозрахунковою діяльністю в режимом економії; забезпечення збереження власності підприємств.

1. Збирання, обробка і відображення первинних даних про стан господарської діяльності. Облік має забезпечити отримання первинної інформації про господарську діяльність через систему носіїв інформації (документи, дискети), в яких фіксують і збирають цю первинну інформацію.

2. Систематизація групування і зведення даних для отримання підсумкової інформації про стан господарської діяльності. За допомогою обчислювальної техніки, як правило, її персонального користування проводиться систематизація, групування і зведення даних первинного обліку у спеціальних реєстрах. Ця інформація необхідна для оцінки господарської діяльності підприємств.

3. Забезпечення необхідними даними для контролю за виконанням господарських завдань. На основі даних бухгалтерського обліку маємо реальне відображення стану господарської діяльності. Бухгалтерський облік дає змогу систематично порівнювати фактичні показники з плановими або конкретними і встановлювати причину відхилень. Тільки бухгалтерський облік дає всебічне уявлення про діяльність підприємства в цілому та його господарських підрозділів, а також про правильне й економне витрачання засобів праці на виробництво, про фінансові результати господарської діяльності підприємства.

4. Забезпечення збереження власності підприємств. Бухгалтерський облік дає змогу спостерігати за наявністю та змінами власності на всіх ділянках народного господарства. За його допомогою проводиться спостереження за станом і рухом товарно-матеріальних і грошових цінностей підприємства, контролюються дії матеріально відповідальних осіб і підраховуються витрати на виготовлення продукції. Отже, бухгалтерський облік сприяє ощадливому ставленню до власності.

Для виконання поставлених перед обліком завдань він має відповідати ряду вимог.

Наприклад, у зв'язку з тим, що оцінка господарської діяльності визначається порівнянням конкретних завдань з фактичним їх виконанням, виникає потреба у порівнянності конкретних показників бізнес-плану та обліку. Якщо такі показники будуть побудовані по-різному, навряд чи можливо їх порівнювати у прогнозуванні.

Крім того господарський облік має бути точним і об'єктивним, ясным і доступним, своєчасним та економним.

Точність і об'єктивність обліку означають, що усі облікові дані мають бути правильними й відображати справжній стан господарської діяльності. Вони повинні відображати не тільки досягнення, а й допущені недоліки у роботі підприємства.

Ясність і доступність обліку необхідні для того, щоб він міг правити за засіб громадського контролю, допомагати залучати широкий загал до активної участі у господарському керівництві. Через це показники обліку мають бути простими й зрозумілими, чітко характеризувати усі аспекти господарської діяльності.

Своєчасність обліку полягає у забезпеченні керівників підприємств своєчасною інформацією, яка необхідна для оперативного керівництва й контролю за раціональним використанням матеріальних і трудових ресурсів. Тільки за цієї умови облік дає змогу працівникам підприємств оперативно розробляти конкретні заходи, спрямовані на поліпшення роботи господарства.

Економічність обліку означає, що він має бути максимально дешевим при необхідній повноті й вчасності. Це досягається раціональною організацією

автоматизацією обліково-обчислювальних робіт. Автоматизація не тільки прискорює отримання інформації, потрібної для управління господарством, а й зменшує кількість облікових працівників.

2.5 Функції бухгалтерського обліку

Бухгалтерський облік в загальному циклі управління підприємством (планування - облік - аналіз - регулювання) виконує такі функції: *інформаційну, контрольно-аналітичну та оцінну.*

Інформаційна функція бухгалтерського обліку полягає у забезпеченні економічними даними усіх рівнів підприємства про хід виконання господарських процесів та фінансовий стан підприємства.

Контрольна функція бухгалтерського обліку полягає у застосуванні елементів методу бухгалтерського обліку з контрольною метою (контроль правильності нарахування заробітної плати, контроль стану запасів підприємства тощо).

У зв'язку із розвитком і ускладненням міжгосподарських зв'язків значно посилюється роль бухгалтерської інформації для прийняття оперативних та обґрунтованих управлінських рішень. Облік стає не тільки засобом інформаційного забезпечення і контролю за діяльністю підприємства, а й править за інструмент впливу на виробництво, самоконтролю, доцільності, обґрунтованості та ефективності здійснення будь-яких заходів виробничого та фінансового характеру.

Особливого методологічного значення під час переходу до ринку набуває питання про переорієнтацію інформаційних потоків, створених шляхом бухгалтерії, на виконання потреб управління виробництвом. Якщо раніше завданням обліку було забезпечення впливу на об'єкти за допомогою інформаційної та контрольної функцій (формування даних про хід виробничих процесів і висновків щодо законності тих чи інших господарських операцій з точки зору чинних нормативних актів), то за умов конкурентного виробництва, відсутності фондового постачання та державного регулювання збуту на перший план виносяться питання управління результатами виробництва як на підприємстві, так і в його підрозділах. Таким чином, нині виникає гостра потреба у підготовці - за допомогою обліку мотивованих обґрунтувань доцільності та ефективності господарських операцій та процесів. При цьому поряд з інформаційною і контрольною функціями набуватиме розвитку і оцінна функція обліку, за допомогою якої у практичних умовах має визначатись результат діяльності підприємства на базі використання насамперед економіко-математичних методів і побудови автоматизованих робочих місць (дальше скорочено - АРМ). Її виникнення потребує певного розвитку елементів методу бухгалтерського обліку (прогнозування, системи матриць, лінійні рівняння) і додаткових досліджень методологічного та методичного характеру.

2.6 Світовий економічний розвиток та його вплив на побудову системи обліку та звітності

Відповідно до Указу Президента України від 23 травня 1992 року "Про перехід України до загальноприйнятих у міжнародній практиці системи обліку і статистики" в нашій державі розпочато процес перебудови всієї системи обліку і її переходу на Міжнародні стандарти обліку.

Найхарактернішою закономірністю сучасного етапу розвитку економічних відносин в Україні є значне розширення зовнішньоекономічних зв'язків з країна-

ми різних ступенів розвитку. Господарське зближення націй дедалі більше впливає на темпи та характер економічного та соціального розвитку, на загальну політичну та економічну обстановку. Тому міжнародні економічні відносини - це одна із найважливіших сфер сучасного життя. Встановлення та розвиток цих відносин - безпосередній результат поступової інтернаціоналізації виробництва, формування єдиної економічної основи нашої цивілізації - ринкових товарно-грошових відносин.

Адекватне, тобто найточніше, відображення існуючих міжнародних економічних відносин, що об'єктивно діють, передбачає. Вивчення, узагальнення і аналіз міжнародної системи обліку та звітності, стандартів, рекомендацій і положень міждержавних та професійних організацій. Це пояснюється рядом причин, а саме:

- рівень розвитку та характер сучасних продуктивних сил зазнає динамічних змін під впливом науково-технічного прогресу. Це зумовлює потребу перегляду концепцій управління з огляду надання достовірної облікової інформації, що характеризують ці процеси;

- у господарських структурах відбувається значний рух продуктивних сил в національних та інтернаціональних масштабах, що веде до зміни поглядів щодо замкненості облікових систем;

- високий рівень інтернаціоналізації виробництва сформував міжнародний поділ праці, який з'єднує Відокремлене виробництво поодиноких країн і поступово перетворює його на широкий міжнародний рівень. Це вимагає об'єднання принципів формування та представлення облікових даних користувачам у різних країнах;

- на основі міжнародного поділу праці розширюється сфера обміну в формі міжнародної торгівлі та вкладення капіталів в економіку інших країн. Це потребує гармонізації обліку, тобто додержання облікових стандартів та принципів на міжнародному рівні.

Все це значно впливає на організацію системи обліку та звітності, основною метою якої є інформаційне моделювання процесів управління, визначення цілей діяльності та вибору шляхів її досягнення, економічної ефективності дій відповідних осіб.

Отже, завдання системи обліку та звітності зводяться до відображення господарської діяльності та збереження власності суб'єктів міжнародних економічних відносин (табл. 2).

Табл.2 Завдання системи обліку

Зміст завдання	Рівень підприємства	Рівень міжнародний
Бухгалтерський облік як засіб реалізації господарської діяльності	Констатація фактів господарської діяльності, збереження власності, внутрішній контроль	Розрахунок статистичних даних, податків, бюджетних виплат, міжнародні порівняння та контракти
Бухгалтерський облік як засіб організації та контролю за господарською діяльністю	Визначення цілей та варіантів використання ресурсів, рентабельності та інших	Балансування ресурсів, розподіл інвестицій та капіталовкладень
Бухгалтерський облік як засіб активізації людського фактору	Встановлення та облік соціальної відповідальності, облік використання даних бухгалтерського обліку в системі мотивації участі в господарському процесі підприємства	Встановлення та облік економічної відповідальності стосовно міжнародних контрактів, використання даних бухгалтерського обліку як засобу міжнародного економічного спілкування

2.7 Загальна характеристика бухгалтерських систем та їх концептуальних принципів

Бухгалтерський облік є однією з функцій управління, яка характеризується системністю. В загальному розумінні під системою управління розуміють сукупність керованого об'єкту та пристрою керування. Системою бухгалтерського обліку є певний логічний комплекс, сформований на основі плану рахунків певної бази (виробничої, прибуткової, витратної), що здатний узагальнювати процеси виробництва, збуту та постачання, а також визначати кінцеві фінансові результати діяльності.

Облікова система характеризується певним комплексом показників, основними з яких є:

1. Наявність та використання розвинутої системи національних стандартів, що забезпечує отримання та застосування досить повної й аналітичної інформації для прийняття управлінських рішень. Національні бухгалтерські стандарти включають план рахунків, інструкції, положення та накази, що регламентують ведення бухгалтерського обліку.

2. Національний план рахунків, що побудований на певній обліковій базі.

3. Система організації бухгалтерського обліку в масштабі підприємства. Для більшості облікових систем характерна наявність двох бухгалтерій: фінансової та управлінської, що виконують різні функції.

4. Методологія визначення кінцевого фінансового результату роботи підприємства.

5. Мета облікової системи використання фінансових результатів діяльності.

На основі вивчення вітчизняної та зарубіжної літератури встановлена наявність таких національних та міжнародних бухгалтерських систем:

1. Країни Східної Європи - єдина бухгалтерія, витратна база плану рахунків, мета облікової системи - зниження собівартості.

2. Країни Європейського Союзу - дві бухгалтерії (загальна та аналітична), прибуткова база плану рахунків, мета облікової системи - збільшення прибутку.

3. Англосаксонська - дві бухгалтерії (фінансова й управлінська), прибуткова база плану рахунків, мета облікової системи - збільшення прибутку.

4. Французька - дві бухгалтерії, виробнича база плану рахунків, мета бухгалтерії - збільшення доходу.

5. Система Африканського Союзу - дві бухгалтерії, виробнича база плану рахунків, мета бухгалтерії - збільшення доходу.

6. Організації Об'єднаних Націй - дві бухгалтерії, виробнича база плану Рахунків, мета облікової системи - збільшення доходу.

Кожна із цих систем ґрунтується на концептуальних принципах обліку, основними з яких є:

- подвійного запису - зумовлює відображення кожної операції хза методом подвійного запису;

- автономії підприємства - його зміст полягає у відокремленому відображенні діяльності підприємства та його власності;

- грошової оцінки - полягає в тому, що гроші є загальним вимірником, за допомогою якого відображається облік господарської діяльності;

· **неперервності** - підставою для включення в баланс статей за їхньою фактичною собівартістю, а не за ринковою ціною активів та зобов'язань, що будуть реалізованими на випадок ліквідації;

· **собівартості** - у бухгалтерському обліку оперують з собівартістю засобів з ринковою вартістю їх;

· **матеріальності** - полягає у виділенні об'єктів обліку;

· **періодичності** - його зміст зводиться до розбиття облікового процесу на певні облікові періоди;

· **метод нарахувань** - це принцип запису бухгалтерських операцій в момент здійснення їх;

· **реєстрація доходу** - полягає у відображенні в обліку доходів у момент одержання або в період можливого одержання їх;

· **відповідності** - його зміст зводиться до того, що у звітному періоді відображаються тільки ті витрати, що виникли для одержання доходу звітного періоду;

· **консерватизму** - полягає в тому, що доходи обліковують тоді, коли визначені подією, а витрати - реальною подією.

2.8 Характеристика організаційних моделей бухгалтерського обліку, що склалися в світі

Бухгалтерський облік визначається середовищем, в якому він функціонує. Тому принципи його організації в різних країнах значно відрізняються між собою. Це зумовлено як організацією господарської діяльності, так і впливом на зовнішні фактори (політичні, економічні, соціальні, географічні та інші). Проте певна подібність зумовлює і наявність багатьох спільних рис у застосованих системах бухгалтерського обліку.

Тепер у світі склалися такі організаційні моделі обліку:

Англосаксонська модель

Основні принципом цієї моделі були розроблені у Великобританії і США. Основна ідея цієї моделі орієнтація обліку на інформаційні запити інвесторів і кредиторів. Це зумовлено тим, що промисловою революцією в США і Великобританії призвели до того, що власники компанії (інвестори) віддалилися від оперативного управління, передавши його професійним управлінням. В цій ситуації фінансова облікова інформація стає важливим джерелом даних про становище компанії. З'явилася практика подання акціонерам управлінським персоналом фінансових звітів для контролю за ефективним використанням ресурсів. Саме ця обставина визначила націленість фінансової звітності на інформаційні потреби інвесторів і кредиторів. Така орієнтація фінансового обліку в США і Великобританії властива йому протягом багатьох років. Більш того, в цих країнах було створено ринки і біржі цінних паперів, де більшість компаній знаходило додаткові джерела фінансових ресурсів. Результат - фінансові звіти компанії значно відрізняються за аналітичністю, а визначення рентабельності господарської діяльності, як однієї з характеристик ефективної роботи управлінського персоналу, є метою фінансового обліку.

Ця модель розвинута в Австралії, Великобританії, Ізраїлі, Ірландії, Іспанії, Індії, Канаді, Кіпрі, Мексиці, Нідерландах, а також у країнах Центральної Америки.

Континентальна модель

Цієї моделі дотримуються у більшості країн Європи і в Японії. Вона передбачає тісний зв'язок бізнесу з банками, які в основному і задовольняють потреби фінансових компаній. Бухгалтерський облік регламентується законодавчо і

відрізняється значним консерватизмом. Орієнтація на управлінські запити кредиторів не є пріоритетним завданням обліку. Навпаки, облікова політика спрямована насамперед на задоволення вимог уряду, зокрема щодо оподаткування згідно з національними макроекономічним планом. Крім того уряди цих країн вимагають також публікувати деяку інформацію про компанії, тому останні змушені готувати фінансову звітність, проте в менш деталізованому вигляді, ніж це потрібно для захисту інтересів кредиторів.

У групу континентальної моделі входять Австрія, Бельгія, Греція, Єгипет, Італія, Норвегія, Португалія, Франція, Німеччина, Швейцарія, Швеція, Японія та інші.

Південноамериканська модель

За винятком Бразилії, державною мовою якої є португальська, країни цієї моделі об'єднує спільна мова - іспанська. Основною відмінністю цієї моделі від зазначених вище є перманентне коригування облікових даних на темпи інфляції. В цілому облік орієнтований на потреби державних планових органів, а методи обліку, які використовуються на підприємствах, досить уніфіковані. Інформація, що необхідна для контролю, спрямована на виконання податкової політики. Це значною мірою спрощує і підвищує ефективність роботи урядових органів.

Ця модель є характерною для Аргентини, Бразилії, Перу, Чілі, Еквадору та інших країн.

Інтернаціональна модель ООН набуває дедалі більшого розвитку. Вона випливає з потреб міжнародного погодження обліку, насамперед з інтересів міжнародних, валютних, ринкових. Тільки незначна кількість великих корпорацій може тепер стверджувати, що їхні річні фінансові звіти відповідають міжнародним фінансовим обліковим стандартам.

2.9 Гармонізація і стандартизація бухгалтерського обліку. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку

На сучасному етапі міжнародної інтеграції в сфері економіки посилилась увага до проблеми уніфікації бухгалтерського обліку. Зараз відомі два основні підходи до вирішення цієї проблеми: *гармонізація і стандартизація*.

Гармонізація обліку передбачає існування в кожній країні своєї моделі організації обліку і системи стандартів, але головне тут в тому, щоб вони суттєво не відрізнялись від аналогічних стандартів в інших країнах - членах співтовариства, тобто щоб вони знаходились в гармонії один з одним. По такому шляху пішли країни Європейського економічного співтовариства (ЄЕС), які опублікували ряд нормативних документів, які називаються Директивами або законами ЄЕС, зокрема, це найбільш важливі серед них такі: Четверта Директива "Про уніфікацію форм звітності і правил їх аудитування" (від 25 липня 1978 року) і Сьома Директива "Про принципи складання консолідованої звітності" (13 червня 1983 року). Вони є обов'язковими для виконання у всіх країнах, що входять до ЄЕС. Цей підхід до уніфікації обліку відносять до регіонального рівня.

Зважаючи на розширення інтеграційних процесів в розвитку світового господарства широкого розповсюдження набуває ідея стандартизації бухгалтерського обліку. Вона здійснюється в рамках уніфікації обліку на міжнародному, світовому, рівні, яку проводить Комітет з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (International Accounting Standards Committee, IASC). Під підходом до стандартизації обліку розуміють те, що повинен існувати уніфікований набір

стандартів для будь-якої облікової ситуації і в будь-якій країні, а тому відповідає потребам в розробці національних стандартів.

Міжнародні бухгалтерські стандарти є цілісною, гнучкою і постійно вдосконалюючою системою бухгалтерського обліку, що виникла внаслідок інтеграційних процесів в економіці і спрямована на зближення обліку і звітності в різних країнах світу. Стандарти бухгалтерського обліку - це введення правил, методів і процедур. Розробкою і впровадженням міжнародних стандартів займається Комітет з міжнародних стандартів, який був створений в 1973 році провідними професійними бухгалтерськими організаціями Австралії, Канади, Франції, Японії, Німеччини, Великобританії, Мексики, Нідерландів та США. Тепер цей комітет уже налічує 119 членів та 6 асоційованих членів із 88 країн, включаючи і ряд країн з бундівшого соціалістичного табору (Болгарія, Польща, Румунія, Угорщина та інші). До початку 1998 року цим комітетом було прийнято і опубліковано 33 міжнародних стандартів, що стосуються різноманітних аспектів ведення обліку та складання бухгалтерської звітності, зокрема такі (табл.3):

Табл.3 Міжнародні бухгалтерські стандарти (МБС)

Номер стандарту	Назва стандарту	Рік введення стандарту
1	2	3
1	Розкриття облікової політики	1975
2	Матеріально-виробничі запаси	1976
4	Облік амортизації	1977
5	Інформація, що підлягає розкриттю у фінансовій звітності	1977
7	Звіт про рух грошових коштів	1979
8	Чистий прибуток або збиток звітного періоду, суттєві помилки і зміни в обліковій політиці	1979
9	Затрати на дослідження і розробки	1980
10	Умовні зобов'язання і події після звітної дати	1980
11	Будівельні контракти	1980
12	Облік податку на прибуток	1981
13	Представлення поточних активів і поточних зобов'язань	1981
14	Відображення фінансової інформації за сегментами	1983
15	Інформація, що відображає вплив зміни ціни	1983
16	Основні засоби	1983
17	Облік оренди	1984
18	Дохід	1984
19	Затрати на пенсійні допомоги	1985
20	Облік урядових грантів і розкриття інформації про урядову допомогу	1984
21	Вплив зміни валютних курсів	1985
22	Об'єднання компаній	1985
23	Затрати по позиках	1986
24	Розкриття інформації про зацікавлені сторони	1986
25	Облік інвестицій	1987
26	Облік і звітність про програми пенсійних виплат	1988
27	Зведена фінансова звітність і звітність про інвестиції в дочірні компанії	1990
28	Облік інвестицій в асоційовані компанії	1990
29	Фінансова звітність в гіперінфляційних економіках	1990
30	Розкриття інформації у фінансовій звітності банків та аналогічних фінансових інститутів	1991
31	Фінансова звітність про участь в спільних підприємствах	1991
32	Фінансові інструменти: розкриття і представлення інформації	1996
33	Дохід на акціях	1998

з врахуванням того, що стандарт №3 був замінений новим, а стандарт №6 виключений, тому зараз діє 31 стандарт. Кожний з цих стандартів включає інформацію про завдання і концепції, що покладено в основу його розробки; перелік питань, охоплених стандартом; визначення використовуваних термінів; критерії застосування певного стандарту; бази вимірів та методи обліку й способи розкриття інформації та пояснення до них. Міжнародні стандарти мають не юридичний обов'язковий характер, а рекомендаційний.

Оскільки МБС повинні впроваджуватись у країнах з різними національними системами обліку, вони мають досить гнучкими. В зв'язку з цим у міжнародних стандартах жорстко регламентуються лише основні моменти того напрямку обліку, який розглядається в певному стандарті. Такий метод, мабуть, є оптимальним при розробці МБС, оскільки збільшує можливість впровадження їх у різних умовах і полегшує розробку національних бухгалтерських стандартів з урахуванням міжнародних.

Повсюдне впровадження МБС, без сумніву, буде покладено в результати складного й тривалого процесу. Водночас цей процес необхідний і об'єктивно зумовлений розвитком міжнародних економічних зв'язків у формі міжнародних підприємств і зусиллями інтеграційних економічних процесів у різних регіонах світу. Застосування МБС має бути вигідним для різних країн та окремих підприємств, адже це підвищує якість інформації до підприємств, що її публікують.

Викладених в МБС принципів організації облікової роботи повністю дотримуються Австралія, Канада, Франція, Німеччина, Італія, Японія, Йорданія, Південна Корея, Нідерланди, Південно-Африканська Республіка, Великобританія, Сполучені Штати Америки.

Переклад на національну мову МБС здійснено в Об'єднаних Арабських Еміратах, Китаї, Чехії, Словаччині, Данії, Норвегії, Франції, Німеччині, Греції, Угорщині, Індонезії, Італії, Іспанії, Кореї, Малайзії, Польщі, Португалії, Росії, Сербії, Таїланді, Турції, Україні, Хорватії, Швеції, Японії. Певні концептуальні принципи їх увійшли в національні стандарти облікової роботи.

Усі міжнародні бухгалтерські стандарти пов'язані між собою, становлячи єдину систему. Отже, у процесі створення МБС, присвячених напрямкам обліку, створюється, доповнюється і вдосконалюється цілісна система бухгалтерського обліку. Застосування стандарту неминуче призведе і до використання частин цієї системи.

Розглянемо структуру МБС на прикладі стандарту №29 "Фінансова звітність у гіперінфляційних економіках". Стандарт, як звичайно будь який інший, складається з трьох частин: вступу, пояснень і власне тексту.

У вступі зазначається, що фінансова звітність підприємств, що діють в умовах високих темпів інфляції, буде недостовірною, якщо вплив інформації на оцінку результатів діяльності і фінансового становища підприємств не буде враховано. Стандарт не встановлює того конкретного рівня інформації, починаючи з якого необхідно здійснювати переоцінку даних фінансової звітності. Рішення про це має приймати керівництво підприємства. Водночас даються такі ознаки гіперінфляції: населення країни віддає перевагу зберіганню коштів у негрошових активах або у відносно стабільній іноземній валюті; грошові суми

(і, можливо, ціни) виражаються не в місцевій, а у відносно стабільній валюті розрахунки у кредит здійснюються з урахуванням зниження купівельної спроможності грошей, навіть, якщо період кредитування нетривалий; ставки відсотку, заробітна плата і ціни пов'язані з рухом індексу цін; сукупний рівень інфляції за три роки досяг або перевищив 100%.

Отже, у вступі визначається мета стандарту - поліпшення якості фінансової звітності в умовах гіперінфляції, але зазначається, що рішення про застосування стандарту приймає керівництво підприємства виходячи з конкретних умов його діяльності і думки керівництва про можливість та необхідність застосування цього стандарту. Здебільш стандарти цього розділу містять ще й визначення використовуваної у стандарті термінології з тим, щоб чітко визначити всі поняття і уникнути труднощів при перекладі та не однозначного трактування змісту стандарту.

Друга частина - пояснення, де ширше й докладніше подано тлумачення положень - у самому стандарті вони викладені стисло. Крім того, у світовій обліковій практиці прийнято кілька підходів до розглянутого в стандарті питання. Всі ці підходи описуються, розглядаються недоліки і переваги кожного пояснюється, чому в стандарті прийнято той або інший підхід. Згідно з цим стандартом для його цілей необхідно переоцінити певні дані фінансових звітів на балансову дату. Бажано, щоб процедура переоцінки була постійною від періоду до періоду.

У поясненні також описано переоцінки даних з окремих видів фінансової звітності. Фінансові звіти можуть бути підготовлені на основі початкової або поточної вартості. Для кожного з цих випадків розглядається процедура переоцінки статей балансу і звіту про доходи (рахунки прибутків і збитків). Зазначається, що в умовах гіперінфляційної економіки статті звітності мають виражатись у поточних грошових одиницях і переоцінюватися з використанням загального індексу цін. Звіт про зміни фінансового становища, що діє в умовах гіперінфляційної економіки, треба подавати в грошовому або еквівалентному вираженні, а не через оборотний капітал.

Усі дані за попередні періоди, що публікуються для порівняння, мають також переоцінюватися з використанням загального індексу цін. Що ж до консолідованих фінансових звітів, то звіти філіалів, складені у валюті країни з високим рівнем інфляції, переоцінюються з використанням загального індексу цін. Переведення звіту валюти на іншу дату здійснюється за курсом на певну дату. Бажано, щоб усіх фінансових звітах у валюті країни з високими темпами інфляції використовувався однаковий загальний індекс цін, що відображав би зміни загальної купівельної спроможності.

Цей стандарт тісно пов'язаний з кількома іншими, наприклад, із стандартом №12 "Облік податків на дохід". Адже переоцінка фінансових звітів відповідно до цього стандарту може призвести до збільшення різниці між балансовим та оподаткованим доходами, і ця різниця має обліковуватись згідно з стандартом №12 (зазначимо, що в стандарті №29 це питання не розглядається докладно, а просто посилання на відповідний стандарт №12 про прибутковий податок повністю розв'язує цю проблему). У стандарті №29 є також посилання і на стандарт №21 "Облік впливу змін курсів іноземних валют", стандарт №5 "Інформація, що

необхідна для розкриття у фінансових звітах" та інші стандарти. Зазначимо загальний підхід при побудові МБС полягає в тому, щоб по можливості не розглядати у стандарті питання, які висвітлені вже докладно в інших стандартах, а просто посилатися на них, щоб не розширювати структуру стандарту.

Текст стандарту №29 дуже короткий, практично це стислий виклад пояснень. Він складається з 43 параграфів, причому 4 з них відведені на вступ, 34 - на пояснення до стандарту і тільки 5 - на сам стандарт. У стандарті описані умови припинення його використання - зниження інфляції, коли економіка перестала бути гіперінфляційною. Стандарт набув чинності з 1 січня 1990 року.

Нарешті іще зауважимо, що крім ЄЕС і Комітету з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, проблемами уніфікації обліку також займаються Міжурядова робоча група експертів з міжнародних стандартів в області обліку і звітності при ООН (Intergovernmental Working Group of Experts on International Standards of Accounting and Reporting, ISAR) і Робоча група з облікових стандартів Організації економічного співробітництва і розвитку (Organization for Economic Cooperation and Development Working Group on Accounting Standards, OECD WG), але провідна роль все таки належить Комітету з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку. Він і надалі займається розробкою нових стандартів, зокрема таких: уцінка активів; нематеріальні активи (включаючи науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи і гудвіл); лізінг; призупинені операції; внутрішня фінансова звітність; резерви і непередбачені доходи і видатки; фінансові інструменти (включаючи інвестиції) та інші.

Отже система МБС розвивається, відіграючи позитивну роль у вдосконаленні бухгалтерського обліку переважної більшості країн світу.

Розділ 3 ПРЕДМЕТ І МЕТОД БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

3.1 Предмет бухгалтерського обліку

Усі науки можна класифікувати за предметом (Кант) методом (Ріккерт) і за метою (Богданов). У бухгалтерському обліку є свій предмет - факти господарського життя підприємства, свій метод - моделювання і своя мета - забезпечення збереження цінностей та виявлення результатів господарської діяльності.

Предмет бухгалтерського обліку. Основною ланкою народногосподарського виробництва є підприємство, діяльність якого базується на господарській самостійності та ініціативі. Бухгалтерський облік править за засіб спостереження та контролю за господарською діяльністю. Змістом останньої є відтворення суспільного продукту у виробничій і невиробничій сферах.

До виробничої сфери належать такі галузі народного господарства як промисловість, сільське господарство, будівництво, торгівля, матеріально-технічне постачання.

У виробничій сфері суспільний продукт відтворюється у вигляді кругообороту фондів підприємств, тобто матеріальних засобів і коштів, необхідних для виробничої діяльності. Бухгалтерський облік у цьому разі відображає стан і використання засобів підприємств у процесі їх кругообороту.

До невиробничої сфери належать організації й установи, робота яких спрямована на обслуговування соціально-культурних потреб суспільства, управління країною та її захист, підготовку кадрів /лікарні, навчальні заклади, дитячі будинки тощо/. Витрати на утримання організацій і установ невиробничої сфери покриваються з державного бюджету на підставі затвердженого для них кошторису. Завданням бухгалтерського обліку в організаціях і установах невиробничої сфери /бюджетних організаціях/ є суворий контроль за правильним і цільним використанням /згідно з кошторисом/ виділених державою коштів.

Отже, предметом бухгалтерського обліку є господарські засоби за їх складом і розміщенням, джерелами утворення та цільовим призначенням, а також господарські процеси, що відбуваються під час виробничої діяльності.

3.2 Підприємство - основна ланка народного господарства України

Основною організаційною ланкою народного господарства України є підприємство. Підприємство - самостійний господарюючий статутний суб'єкт, який має права юридичної особи та здійснює виробничу, науково-дослідницьку і комерційну діяльність з метою одержання відповідного прибутку (доходу).

Підприємство має самостійний баланс, розрахунковий та інші рахунки в установах банків, печатку із своїм найменуванням, а промислове підприємство - також товарний знак.

Відповідно до Закону України "Про підприємства в Україні" можуть діяти підприємства таких видів:

- приватне підприємство, засноване на власності фізичної особи;
- колективне підприємство, засноване на власності трудового колективу підприємства;
- господарське товариство;
- підприємство, яке засноване на власності об'єднання громадян;
- комунальне підприємство, засноване на власності відповідної територіальної громади;
- державне підприємство, засноване на державній власності, в тому числі казенне підприємство.;

Відповідно до обсягів господарського обороту підприємства, чисельності його працівників (незалежно від форм власності на майно) воно може виступати у будь-якій організаційно-правовій формі (кооператив, акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю, орендне та інші).

Підприємства мають право на добровільних засадах об'єднувати свою виробничу, наукову, комерційну та інші види діяльності в:

асоціації - договірні об'єднання, створені з метою постійної координації господарської діяльності. Асоціація не має права втручатися у виробничу і комерційну діяльність будь-кого із учасників;

корпорації - договірні об'єднання, створені на основі поєднання виробничих, наукових та комерційних інтересів, з делегуванням окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного із учасників;

консорціями - тимчасові статутні об'єднання підприємств промислового банківського капіталу для досягнення спільної мети;

концерни - статутні об'єднання підприємств промисловості, наукових організацій, транспорту, банків, торгівлі тощо, на основі повної фінансової залежності від одного або групи підприємців;

інші об'єднання за галузевими, територіальними та іншими принципами. Підприємства, організації, установи, створені на засадах угоди юридичними особами і громадянами шляхом об'єднання їх майна та підприємницької діяльності, визнаються господарськими товариствами.

Згідно Закону України "Про господарські товариства" до господарських товариств належать: акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства. Усі товариства є юридичними особами. Вони можуть набувати майнових та особистих немайнових прав, вступати в зобов'язання, виступати в суді, арбітражному суді від свого імені.

Акціонерним визнається товариство, яке має статутний фонд, поділений на визначену кількість акцій рівної номінальної вартості, і несе відповідальність по зобов'язаннях тільки майном товариства. Загальна номінальна вартість випущених акцій становить статутний фонд товариства, який не може бути менше суми, еквівалентної 1250 розмірів мінімальним заробітним платам, виходячи із ставки мінімальної заробітної плати, діючої на момент створення акціонерного товариства.

До акціонерних товариств належать: відкрите акціонерне товариство, акції якого можуть бути розповсюджені шляхом відкритої підписки та купівлі-продажу на біржах; закрите акціонерне товариство, акції якого розподіляються між засновниками і не можуть розповсюджуватися шляхом підписки і купуватися та продаватися на біржі.

Товариством з обмеженою відповідальністю визнається товариство, що має статутний фонд, розділений на частки, розмір яких визначається установчими документами. Розмір статутного фонду повинен становити не менше суми, еквівалентної 625 мінімальним заробітним платам, виходячи із ставки мінімальної заробітної плати, діючої на момент створення товариства з обмеженою відповідальністю.

Учасники товариства несуть відповідальність в межах їх вкладів. У випадках, що передбачені установчими документами, учасники, які не повністю внесли вклади, відповідають за зобов'язаннями товариства також у межах невнесеної частини вкладу.

До моменту реєстрації товариства з обмеженою відповідальністю кожен з учасників зобов'язаний внести не менше 30 відсотків вказаного в установчих документах вкладу, що підтверджується документами, виданими банківською установою. Невнесена частина вкладу (70%) він зобов'язаний повністю внести не пізніше року після реєстрації товариства. Якщо ця умова невиконана, тоді цей учасник сплачує за час прострочки 10 відсотків річних з недовнесеної суми.

Товариством з додатковою відповідальністю визнається товариство, статутний фонд якого поділений на частки, розмір яких визначений установчими документами. Учасники такого товариства відповідають за його боргами своїми внесками до статутного фонду, а при недостатності цих сум - додатково належним їм майном в однаковому для всіх учасників кратному розмірі до внеску кожного учасника.

Повним визнається таке товариство, всі учасники якого займаються спільною підприємницькою діяльністю і несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном.

Командитним товариством визнається товариство, в якому разом з одним або більше учасників, які здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і несуть відповідальність за зобов'язаннями товариства всім своїм майном, є один або більше учасників, відповідальність яких обмежується вкладом у майні товариства (вкладників).

Якщо у командитному товаристві беруть участь два або більше учасників з повною відповідальністю, вони несуть солідарну відповідальність по боргах товариства.

Незалежно від форми власності на майно та організаційної форми підприємство діє на підставі статуту. Статут затверджується власником (власниками) майна, а для державних підприємств - власником майна за участю трудового колективу.

Майно підприємства становлять основні фонди та оборотні кошти, а також інші цінності, вартість яких відображається в самостійному балансі підприємства.

Джерелами формування майна є: доходи, одержані від реалізації продукції, а також інших видів господарської діяльності; цінних паперів; кредити банків та інші залучені кошти; капітальні вкладення і дотації з бюджетів; надходження від роздержавлення і приватизації власності; придбання майна іншого підприємства; безоплатні або благодійні внески, пожертвування організацій, підприємств і громадян та інші.

Підприємство має право продавати і передавати іншим підприємствам, обмінювати, здавати в оренду, надавати безоплатно в тимчасове користування або в позику належні йому будинки, споруди, інші основні фонди та матеріальні цінності, а також списувати їх з балансу.

На всіх підприємствах основним узагальнюючим показником фінансових результатів є прибуток (дохід).

Порядок використання прибутку (доходу) визначає власник (власники) підприємства або уповноважений ними орган згідно з статутом підприємства.

Державний вплив на вибір напрямів та обсягів використання прибутку (доходу) здійснюється через податки, податкові пільги, а також економічні санкції відповідно чинного законодавства.

Всі підприємства, незалежно від форм власності і методів господарювання, згідно діючого законодавства повинні здійснювати оперативний та бухгалтерський облік результатів своєї діяльності, складати і подавати у встановленому порядку бухгалтерську і статистичну звітність.

Підприємство несе відповідальність за дотримання порядку ведення і вірогідність обліку і звітності.

3.3 Об'єкти предмета бухгалтерського обліку

Для розуміння предмета бухгалтерського обліку слід ознайомитися з його об'єктами - *господарськими засобами, джерелами їх утворення і рухом засобів та джерел у ході господарських процесів та операцій.*

Господарські засоби підприємства. Для господарської діяльності підприємства мають у своєму розпорядженні необхідні їм засоби - будівлі, машини, сировину й матеріали, кошти та інші види засобів, розмір і склад яких зале-

жить від обсягу виробництва і напрямку діяльності підприємств. Економічне групування господарських засобів здійснюється за такими ознаками:

1) *функціональна роль у процесі відтворення;*

2) *джерела утворення /формування/ і цільове призначення.*

Принципи класифікації господарських засобів підприємства можна узагальнити у спосіб, наведений на рис. 2.

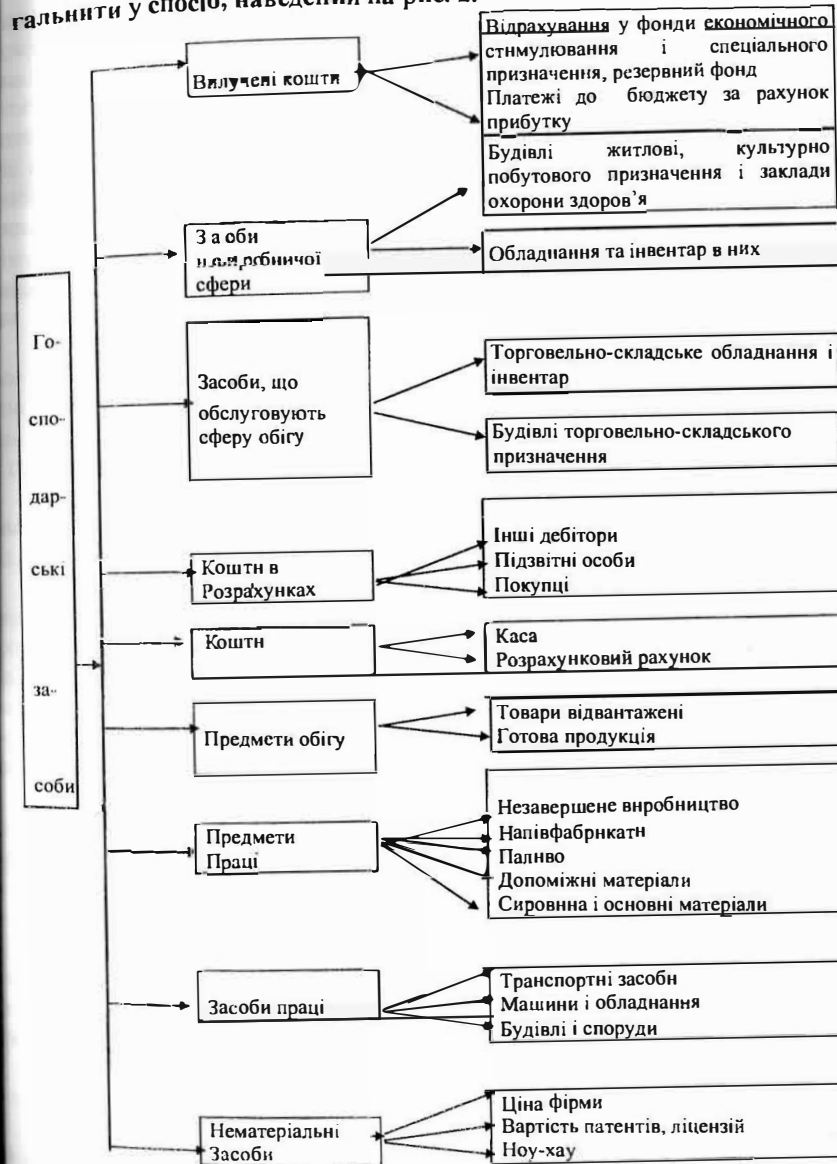

Рис. 2 Класифікація господарських засобів державних виробничих підприємств

За функціональною роллю в процесі відтворення засоби підприємств поділяють на *засоби виробництва, засоби в сфері обігу, засоби невиробничої сфери й вилучені засоби (кошти)*.

Засоби виробництва залежно від їх призначення і виконуваних функцій поділяють на *засоби праці і предмети праці*.

До **засобів праці** належать будівлі, споруди, машини, обладнання, транспортні засоби, господарський інвентар та інші засоби, які беруть безпосередню участь у процесі виробництва й обігу, а також будівлі, споруди та інші засоби, необхідні для здійснення процесу праці. Засоби праці використовують у процесі виробництва продукції тривалий час, при цьому вони зберігають свою початкову форму; в подальшому вони поступово зношуються і частинами передають свою вартість на вартість виготовленого продукту. У бухгалтерському обліку їх називають основними засобами. На підприємствах до основних належать засоби праці вартістю за одиницю від 15 неоподаткованих мінімумів доходів громадян за ціною придбання незалежно від терміну служби, а згідно Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств" до основних засобів належать засоби, що функціонують більше 365 календарних днів.

Предмети праці - це сировина, основні й допоміжні матеріали, паливо, півфабрикати, незавершене виробництво, тобто матеріальні запаси, з яких готується продукція або які беруть участь в її виготовленні. На відміну від основних засобів в процесі виробництва їх використовують лише один раз, а вони повністю передають свою вартість на вартість виготовленої продукції.

Сировина й основні матеріали становлять основу продукції, яка виготовляється на окремому підприємстві (чавун і сталь на машинобудівному заводі, шкіра на взуттєвій фабриці).

Допоміжні матеріали використовують для сприяння нормальній роботі засобів праці або надання якісних властивостей основним матеріалам (наприклад, мастильні матеріали, лаки, фарби тощо), паливо, як і допоміжні матеріали, споживається основними засобами (енергетичне), приєднується до основних матеріалів (технологічне) або використовується для обслуговування процесу праці (для опалення). Його виділяють в окрему групу через те, що воно відіграє важливу роль у народному господарстві.

Напівфабрикати - продукти, отримані у цехах або на окремих передільних лініях, які ще не пройшли усіх встановлених технологічним процесом стадій виробництва на даному підприємстві і підлягають подальшій обробці або комплектуванню у виробі. Наприклад, чавун і сталь у чорній металургії (при основному циклі), виливки, поковки та заготовки у машинобудуванні.

Незавершене виробництво - це предмети праці, що перебувають безпосередньо в обробці (на робочих місцях) і не пройшли усіх стадій обробки передбачених технологічним процесом, а також неуккомплектовані вироби, які не випробовувалися і не були технічно прийняті.

До **засобів у сфері обігу** належать *предмети обігу, кошти, кошти в розрахунках і засоби, що обслуговують сферу обігу*.

Предмети обігу - це готові вироби, отримані в результаті виробництва, призначені для реалізації. Залежно від того, де вони знаходяться, вирізняють готові вироби на складі й готові вироби, продані покупцям. Оскільки за с

тільки вироби не отримано кошти, вони - ще власність підприємства і облічуються у складі його засобів. Оскільки, під продажем товарів згідно до Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств" розуміється будь-яка операція, що здійснюється згідно з договорами купівлі-продажу, міни, поставки та іншими цивільно-правовими договорами, які передбачають передачу прав власності на такі товари за плату або компенсацію, незалежно від строків її надання, а також операції з безоплатного надання товарів, то відповідно заборгованість за такі товари (готову продукцію) відображається не як товари відвантажені, а як заборгованість покупців і відповідно її відносимо до дебіторської заборгованості і облічуємо в складі коштів в розрахунках.

Кошти необхідні підприємствам для розрахунків з постачальниками за отриманими матеріалами, з персоналом підприємства (заробітна плата), для внесків і відрахувань у дохід державі. Кошти підприємства отримують від продажу готових виробів і послуг банків у вигляді позик, із державного бюджету як фінансову допомогу. Кошти зберігаються у банку і касі підприємства.

В банках гроші зберігаються на розрахунковому, валютному, поточному та інших рахунках, які відкриваються банком за заявками підприємств і організацій. До коштів належать вартість ощадних сертифікатів, отриманих підприємством у банку, а також вартість цінних паперів одержаних від інших підприємств і організацій.

У касі підприємства зберігається мінімальна сума грошей (встановлений банком ліміт), необхідна підприємству для оплати невідкладних господарських потреб готівкою, які не можна провести безготівковим порядком із розрахункового рахунку в банку. За перевищення ліміту до підприємства можуть бути застосовані штрафні санкції згідно діючих нормативних актів. Винятком служить готівка, яку отримує підприємство для виплати заробітної плати. Ця сума може залишатися в касі протягом трьох днів, після чого невидані суми здають до банку на розрахунковий рахунок. Зауважимо, що Національним банком України заборонено проводити виплату заробітної плати та допомог безпосередньо з виручки. Ці виплати можуть здійснюватись тільки через їх отримання за чеками з рахунків у банках одночасно з перерахуванням коштів, що призначені на соціальні заходи.

Кошти у розрахунках (дебіторська заборгованість) - це борги інших організацій і осіб даному підприємству. Сюди входять борги покупців за продану їм продукцію або виконані послуги, суми, видані працівникам свого підприємства під звіт (підзвітним особам) на різні витрати й заборгованість інших дебіторів (заборгованість за акціями, векселями, авансами, по зиками). Підприємства або особи, що мають заборгованість даному підприємству, називаються його дебіторами.

Засоби, що обслуговують сферу обігу - це обладнання, інвентар, будівлі. Наприклад, склади готової продукції, торговельні приміщення, що належать даному підприємству, та весь інвентар, що знаходиться у них.

Засоби невиробничої сфери використовують для обслуговування працівників підприємства і створення для них нормальних побутових умов. Це будівлі культурно-побутового призначення, житлового господарства, заклади охорони здоров'я, а також усе обладнання та інвентар, що їм належить.

Вилучені кошти - це авансові платежі та відрахування спеціального призначення, що вилучені з обороту основної діяльності даного підприємства, але протягом певного часу/до кінця року/ продовжують облічуватись на його балансі. До цих коштів належать внески до бюджету, відрахування у резервний /страховий/ фонд, відрахування на соціальний розвиток, матеріальне заохочення, виробничий розвиток.

До нематеріальних засобів належать засоби, пов'язані із правом користування землею, водою, іншими природними ресурсами, будинками, спорудами й обладнаннями, а також з іншими майновими правами (у тому числі на інтелектуальну власність), що внесені акціонерами, учасниками спільних підприємств у рахунок вкладів в статутний фонд підприємства на момент його створення, а також придбаних в процесі його діяльності.

У практиці бухгалтерського обліку засоби підприємства поділяють на *основні та оборотні*.

До основних належать усі засоби праці виробничого призначення, засоби праці, що обслуговують сферу обігу, а також будинки житлового й культурно-побутового призначення з їх обладнанням та інвентарем.

До оборотних засобів належать усі предмети праці, готова продукція, товари, кошти у касі і на рахунках в банках, кошти в розрахунках, а також малоцінний інвентар і швидкозношувані предмети (предмети, що служать менш ніж один рік незалежно від їх вартості та предмети вартістю менше чим 15 неоподатковуваних доходів громадян за одиницю незалежно від строку їх служби).

Джерела засобів відображають форму власності - державну або колективну. Державні підприємства отримують засоби з державного фонду (статутний фонд колективні - від своїх членів (неподільний фонд). Крім цього джерелами утворення засобів можуть бути позики банків, заборгованість постачальникам та іншим кредиторам, прибуток.

За джерелами утворення і цільовим призначенням господарські засоби поділяють на *власні (закріплені) та залучені (позичені)*, (див. рис. 3).

Джерелами утворення власних основних і оборотних засобів на підприємстві є фонди, фінансування, резерви, доходи і прибуток.

До фондів належать статутний (неподільний), амортизаційний і ремонтний, також інші спеціальні фонди.

Статутний фонд відображає загальний розмір основних і оборотних засобів, виділених із загальнодержавного фонду в розпорядження підприємства під час його організації або придбаних за рахунок засновника (засновників) підприємства. Величина цього фонду у процесі виробництва може змінюватись залежно від господарської діяльності підприємства.

Амортизаційний фонд утворюється за рахунок амортизаційних відрахувань, що включаються у витрати на виробництво продукції і є тією частиною вартості основних засобів, яка в процесі їх експлуатації переходить у собівартість виготовленої продукції. Цей фонд використовується як джерело для відновлення основних засобів і заміни їх новими і має суворо цільове призначення.

Спеціальні фонди. Це фонди, які створюються за рахунок прибутку підприємства та інших власних ресурсів і використовуються на розвиток та удосконалення виробництва, соціальні потреби, на матеріальне заохочення для створення резервного страхового фонду. Такі фонди, як і попередні є цільовими.

До фінансувань належить фінансування капітальних вкладень, бюджетне цільове фінансування.

Рис.3 Класифікація господарських засобів державних виробничих підприємств

Фінансування капітальних вкладень - це джерела коштів, передбачених на капітальне будівництво та геологорозвідувальні роботи, а також на формування основного стада у сільськогосподарських підприємствах.

Бюджетне фінансування - це податкові асигнування з державного бюджету, які отримують державні підприємства для розширення своєї діяльності. У порядку фінансування підприємства одержують кошти на приріст і поповнення оборотних засобів, покриття планових збитків. Після освоєння ці асигнування приєднуються до статутного фонду.

Цільове фінансування - це кошти, отримані підприємством з державного бюджету на спеціальні заходи (підготовку кадрів, утримання дитячих закладів, науково-дослідні роботи).

Резерви - це кошти, що утворені з внутрішніх ресурсів підприємства для покриття можливих у майбутньому цільових витрат. Наприклад, це резерв передбачених витрат і платежів, призначений для нарахування заробітної плати за час відпусток працівників, на виплату щорічної винагороди за вислугу років, витрат на ремонт орендованих основних засобів та інші резерви.

Доходи майбутніх періодів відображають засоби, отримані у звітному періоді, але такі, що належать до майбутніх звітних періодів; це орендна плата, плата комунальні послуги, виручка за вантажні перевезення.

Прибуток підприємства - фінансовий результат його господарської діяльності одне із джерел власних засобів. У промисловому підприємстві він є різницею між вартістю реалізованої продукції за оптовими цінами та її фактичною собівартістю. У торговельних підприємствах його визначають як різницю між валовим доходом (сума реалізованих знижок і накидок) і витратами обігу на реалізовані товари. За своєю економічною природою прибуток - це частина чистого доходу створеного додатково працею для суспільства і є джерелом формування господарських засобів у всіх ланках народного господарства.

Прибуток підприємства використовується на розширення виробництва, утворення фондів економічного стимулювання, спеціального призначення, поповнення оборотних засобів, а також вноситься у державних бюджет на потреби суспільства.

До залучених засобів належать кредити та інші позичкові кошти, розрахунки з кредиторами і зобов'язання щодо розподілу суспільного продукту. Вони залучаються на покриття тимчасових потреб підприємства у коштах і повертаються за установлені терміни.

До кредитів належать коротко-, середньо- і довгострокові позики банків.

Короткострокові позики надаються підприємствам терміном до одного року для визначених цілей. Це позики під наднормативні і сезонні запаси товарно-матеріальних цінностей, на тимчасове поповнення оборотних коштів, під розрахункові документи в дорозі та ін.

Середньо- та довгострокові позики надаються підприємствам на кілька років для впровадження нової техніки, механізації і раціоналізації виробництва, його розширення тощо.

Банківські позики є цільовими, терміновими і поворотними. Вони активно впливають на підвищення ефективності суспільного виробництва.

Позичкові кошти - це кошти, отримані підприємствами в результаті випуску акцій і облігацій та інших залучених коштів (крім банківських кредитів). Протягом позичкових коштів можуть мати коротко- і довготерміновий характер.

Розрахунки з кредиторами або кредиторська заборгованість виникає з багатьох причин.

Кредиторська заборгованість виникає через заборгованість постачальників та інших кредиторам за отримані від них, але ще не сплачені матеріальні цінності чи виконані роботи, послуги.

Постачальники - це підприємства або організації, які постачають матеріальні цінності іншим підприємствам. Відповідно до чинної системи розрахунків за матеріальні цінності між часом їх одержання та оплати має пройти небагато часу, протягом якого підприємство вважається боржником своїх постачальників. Отже, заборгованість постачальникам - джерело утворення частини засобів підприємства. Сюди належить і кредиторська заборгованість за векселями, які являють

собою цінні папери, що свідчать про безумовне грошове зобов'язання підприємства виплатити у визначений у векселі строк певну суму векселедержателю, а також заборгованість за одержаними сумами авансу від сторонніх організацій, в рахунок майбутніх розрахунків.

До інших кредиторів належать організації і особи, яким підприємство винне за іншими операціями. Сюди, наприклад, належать заборгованість підприємства за іншими працівникам за вчасно не одержану ними заробітну плату, заборгованість за сумами, утриманими із заробітної плати працівників на користь інших організацій, осіб тощо. Заборгованість підприємства іншим організаціям і особам називається кредиторською, а самі організації та особи - кредиторами.

Зобов'язання щодо розподілу суспільного продукту виникають у підприємств перед його працівниками за нараховану, але ще не видану заробітну плату, а також за заробітну плату, не одержану вчасно. Існує заборгованість підприємства за сумами, що відраховуються в пенсійний фонд за відрахуваннями на соціальне страхування, відрахування на страхування на випадок безробіття, а також заборгованість органам державного страхування за обов'язкове страхування майна підприємства та індивідуальним страхуванням його працівників; перед державним бюджетом за податки і відрахування від прибутків, а також за податки з працівників підприємства.

Класифікацію засобів підприємства за джерелами їх утворення й призначення показано на мал. 3.

Підсумовуючи наведене, наведемо перелік господарських засобів та їх джерел у табл.4

Господарські засоби за їх функціонального роллю :	Господарські засоби за джерелами їх формування і цільовим призначенням
Основні засоби	Статутний фонд
Нематеріальні активи	Амортизаційний фонд
Участь у інших підприємствах	Прибуток
Сировина та основні матеріали, куповані напівфабрикати	Фонди стимулювання та розвитку виробництва
Допоміжні матеріали	Резервний фонд
Паливо	Позики банку
Запасні частини	Заборгованість постачальників
Малоцінні та швидкозношувані предмети	Інша кредиторська заборгованість
Готова продукція	Заборгованість по оплаті праці
Розрахунковий рахунок у банку	Заборгованість перед бюджетом
Інші грошові засоби	Заборгованість перед органами соціального страхування
Цінні папери	Заборгованість перед Пенсійним фондом
Дебіторська заборгованість	Інша кредиторська заборгованість

Табл.4 Господарські засоби та джерела їх утворення

До господарських процесів відносять: процес створення підприємств (внесення коштів засновників і реєстрація, зміна організаційно-правової форми підприємств); процес діяльності (постачання, виробництво, збут); процес припинення діяльності (закриття за згодою засновників, зміна організаційно-правової форми банкрутство).

3.4 Метод бухгалтерського обліку та його складові елементи

Якщо під предметом розуміють те, що вивчає певна наука, то метод показує як це робиться, тобто за допомогою яких способів і прийомів. Сукупність розглянутих далі способів є методом бухгалтерського обліку. До них належать *документація та інвентаризація, оцінка і калькуляція; рахунки і подвійний запис; бухгалтерський баланс і звітність.*

Документація - спосіб первинного відображення об'єктів бухгалтерського обліку з метою неперервного за ними спостереження. У документах фіксують усі відомості про господарські операції. При цьому на кожну операцію чи групу однорідних операцій складають відповідний документ. Документи є носіями вихідної інформації, на основі якої надалі проводяться економічні групування і узагальнення. Правильно і вчасно складені документи мають юридичну (доказову) силу.

У господарській роботі підприємства документи мають важливе значення. Вони служать єдиною підставою для записів у системі рахунків бухгалтерського обліку, передачі розпоряджень і підтвердження виконання операцій. Крім цього, документи відіграють важливу роль для забезпечення вірогідності облікових показників, а також для контролю за збереженням власності, правильністю використання засобів підприємства у процесі виконання плану. Правильність даних у документах підтверджується підписами відповідальних за це осіб.

Однак не усі явища, що відбуваються в процесі господарської діяльності, можна зафіксувати в у документах, наприклад, природні втрати матеріальних цінностей при їх зберіганні. Виявити не зафіксовані в документах і не відображені в обліку явища допомагає інвентаризація.

Інвентаризація - спосіб виявлення фактичної наявності й стану матеріальних засобів на визначений час, переписування їх у натуральному вигляді, а також стану розрахунків з іншими підприємствами, організаціями та особами та зіставлення знайдених даних з показниками обліку для усунення можливої розбіжності з їх фактичними даними. Основні положення про порядок і терміни проведення інвентаризації встановлюються Міністерством фінансів.

Залежно від міри охоплення засобів перевіркою інвентаризація буває повною частковою. Повна інвентаризація охоплює усі засоби господарства. Її, як правило, проводять не рідше ніж один раз на рік із складанням річного звіту за станом на 31 січня. Часткова інвентаризація охоплює частину засобів. Вона проводиться кілька разів протягом року для забезпечення точності звітних даних і контролю за діями матеріально-відповідальних осіб.

За характером проведення інвентаризація буває плановою і неплановою (її проводять поза планом за розпорядженням керівників підприємств або вищих органів). Непланову інвентаризацію проводять також після стихійного лиха й при зміні матеріально-відповідальних осіб.

Документація й інвентаризація уможливають контроль за збереженням державної власності та спостереження за законністю проведених операцій.

Бухгалтерський облік характеризується різноманітністю об'єктів для узагальнення яких застосовується єдиний вимірник (оцінка).

Оцінка - спосіб грошового вимірювання об'єктів бухгалтерського обліку. За її допомогою натуральні і трудові вимірники переводять у грошові. Оцінка господарських засобів кожного підприємства ґрунтується на їх фактичній собівартості. Це забезпечує єдність оцінки основних і оборотних засобів у народному господарстві. Від правильності оцінки господарських засобів залежить об'єктивність даних бухгалтерського обліку для загальної характеристики виробничих ресурсів підприємства і точність визначення його фінансових результатів.

Для керівництва господарськими процесами необхідний ретельний облік усіх витрат, пов'язаний із здійсненням цих процесів. При цьому треба знати не тільки окремі види витрат, а й загальну їх суму, яка характеризує відповідний об'єкт, тобто визначити собівартість об'єктів. Для цього використовують калькуляцію.

Калькуляція - спосіб обчислення собівартості одиниці матеріальних цінностей або виконаних робіт. Вона полягає в обчисленні витрат, що належать до певного об'єкта обліку, і у встановленні собівартості одиниці продукції або виконаних робіт.

Складові частини методу бухгалтерського обліку - оцінка і калькуляція - мають велике значення у запровадженні і зміцненні господарського розрахунку на підприємствах, у яких витрати і результати роботи порівнюють на підставі їх оцінки у грошовому виразі, а оцінка, в свою чергу, ґрунтується на даних калькуляції. Загальні правила калькуляції собівартості визначаються Типовими положеннями з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) у промисловості або інших галузях народного господарства України, які затверджені відповідними Постановами Кабінету Міністрів України.

Для оперативного керівництва господарською діяльністю підприємства треба мати дані про рух окремих видів засобів і джерел їх утворення, хід окремих господарських процесів та їх результати. Через це виникає потреба групування об'єктів бухгалтерського обліку за певними якісно однорідними ознаками, відбиття їх у певній системі. Таке групування здійснюють за допомогою рахунків бухгалтерського обліку.

Рахунки відбивають спосіб групування, поточного обліку і контролю за наявністю і рухом засобів підприємства, джерел їх утворення і господарських процесів у певній системі для систематичного контролю за ними. На групи однорідних об'єктів бухгалтерського обліку відкривають окремі рахунки, на яких реєструють стан засобів і джерел їх утворення, а також зміни, які відбуваються з ними під впливом господарських операцій. На підставі даних рахунків отримують інформацію про наявність і правильність використання господарських засобів, хід виконання плану, стан розрахунків, а це дає змогу контролювати господарську діяльність підприємства.

Подвійний запис полягає у тому, що суму кожної господарської операції записують у певному рядку не менш як на двох рахунках. Такий запис зумовлений характером господарських операцій, які призводять до взаємопов'язаних одночасних і різновеликих змін двох об'єктів бухгалтерського обліку. Подвійний запис сум господарських операцій показує взаємозв'язок між рахунками й пов'язує облік кожної господарської операції із зміною засобів господарства та джерел їх загальном. Отже, встановлюється внутрішній взаємозв'язок між рахунками бухгалтерського обліку.

Порядок відбиття господарських операцій на рахунках бухгалтерського обліку, а також перелік самих рахунків регламентується Міністерством фінансів за погодженням з Державним комітетом по статистиці. Усі об'єкти бухгалтерського обліку контролюються порівнянням засобів господарства з джерелами їх утворення. Таке порівняння називається балансовим методом.

Бухгалтерський баланс - спосіб економічного групування й відбиття у грошовій оцінці стану господарських засобів і джерел їх утворення на певну дату.

У балансі в грошовому виразі показано, скільки і яких засобів є в господарстві, з яких джерел ці засоби утворені. Основа для складання балансу - записи на рахунках. Щоб забезпечити найбільшу вірогідність балансу, записи на рахунках періодично уточнюють інвентаризацією.

Складання бухгалтерських балансів дає змогу здійснювати контроль за змінами у складі засобів і джерел їх утворення, за правильністю використання засобів, визначити фінансовий стан підприємства і встановлювати ступінь забезпеченості його власними ресурсами. Однак для керівництва господарством потрібні не лише дані про фінансовий стан, а й відомості про виконання плану виробництва, реалізації продукції, її собівартість тощо. Їх отримують із звітності, яку складають на підставі даних поточного обліку.

Звітність - система узагальнюючих показників, які характеризують підсумки виконання плану за звітний період. Звітність складають на підставі даних рахунків, відповідних їх групуванням і зведенням. Вона є завершенням поточного обліку і повністю зумовлена його даними. Як правило, звітність складається з ряду таблиць, які містять показники роботи підприємства. Бухгалтерську звітність, у тому числі й звітну форму-баланс, складають на кожне перше число місяця, кварталу й року.

Звітні дані, що характеризують діяльність окремих підприємств, узагальнюють за міністерствами, галузями і в народногосподарському масштабі. Зведена звітність має велике значення для контролю за виконанням державного плану, складання нових планів, встановлення пропорцій розвитку народного господарства.

Усі елементи методу бухгалтерського обліку органічно пов'язані, перебувають у безперервній взаємодії і є методом бухгалтерського обліку.

Методом бухгалтерського обліку називається система способів (приймів), що забезпечує суцільне взаємопов'язане та об'єктивне відображення й економічне узагальнення в грошовій оцінці об'єктів бухгалтерського обліку для керівництва господарською діяльністю й контролю за виконанням бізнес-плану.

Розділ 4 БУХГАЛТЕРСЬКИЙ БАЛАНС

4.1 Поняття про баланс і його побудова

Побудова і зміст балансу. В бухгалтерському обліку господарські засоби підприємств розглядають у двох тісно пов'язаних між собою групуваннях: 1) за їх складом, розміщенням і використанням; 2) за джерелами утворення і цільовим призначенням. Оскільки в результаті господарських процесів стан засобів і їх джерел неперервно змінюється, для успішного керівництва роботою підприємства треба періодично отримувати інформацію про стан наявних у господарстві засобів і джерел їх утворення. Узагальнені відомості у грошовій оцінці, згруповані у належному порядку, повинні подаватися на певну дату - початок місяця, кварталу, року. Їх отримують шляхом складання балансу.

Бухгалтерський баланс - спосіб економічного групування і відбиття у грошовій оцінці стану господарських засобів підприємства на певну дату, з одного

боку, за їх складом, розміщенням і використанням, з іншого - за джерелами утворення (формування) і за цільовим призначенням.

За зовнішньою формою баланс являє собою таблицю, що складається з двох частин. Ліва частина, яка характеризує склад, розміщення і використання засобів, називається активом; права, у якій відбиті джерела утворення господарських засобів та їх цільове призначення, - пасивом.

У балансі господарські засоби й джерела їх утворення групуються за якісно однорідними економічними ознаками. Однорідні за економічним змістом статті об'єднуються у групи, а групи - у розділи активу й пасиву балансу. Окремі складові активи й пасиву балансу, тобто групи економічно однорідних засобів та їх джерел, що об'єднані під однією назвою і виражені загальною сумою, називаються статтями балансу. Оскільки баланс складається з активу та пасиву, відповідно і статті балансу є активні і пасивні. Статті активу балансу показують окремі види господарських засобів: матеріальні ("Основні засоби", "Сировина й матеріали", "Паливо" та ін.); грошові ("Розрахунковий рахунок", "Каса" та ін.); вилучені ("Використання прибутку" тощо); кошти у рахунках ("Дебітори"). Статті пасиву балансу показують конкретні джерела, з яких утворено ці засоби: фонди підприємства ("Стагунтний фонд", "Амортизаційний фонд"); банківські кредити ("Короткострокові, середньострокові, довгострокові кредити банку"); борги підприємства ("Кредитори"); прибутки ("Прибутки") та ін.

Статті групуються так, щоб найтісніше виступав зв'язок між окремими групами засобів за активом з джерелами їх утворення за пасивом. Баланс підприємства (скорочено) наведено у табл.5

Табл.2 БАЛАНС ПІДПРИЄМСТВА СТАНОМ НА 1 жовтня 19__року

А К Т И В		П А С И В	
Склад і розміщення господарських засобів	Сума, грн.	Джерела утворення і цільове призначення	Сума, грн.
1	2	3	4
I. ОСНОВНІ ЗАСОБИ ТА ІНШІ ПОЗАОБОРОТНІ АКТИВИ		I. ДЖЕРЕЛА ВЛАСНИХ ТА ПРИРІВНЕНИХ ДО НИХ КОШТІВ	
		Статутний фонд (капітал) (85)	260000
Основні засоби:		Фінансування капітальних вкладень (93,94)	40000
залишкова вартість	134000	Додатковий капітал (88)	
знос * (02)	56000	Резервний фонд (88)	
		Розрахунки за майно (76)	2200
первісна вартість * (01)	190000	Спеціальні фонди і цільове фінансування (87,88,96)	38000
Нематеріальні активи:		Амортизаційний фонд на повне відновлення (86)	15000
залишкова вартість	30000	Відстрочена податкова заборгованість (95)	5000
знос * (02)	5000	Доходи майбутніх періодів (83)	
первісна вартість * (04)	35000	Резерв наступних витрат і платежів (89)	10000
Незавершені капітальні вкладення (33,35,61)	70000	Реконструований борг (60)	
Устаткування (07)		Прибуток:	
Довгострокові фінансові вкладення (58)	59000	нерозподілений звітного року (80)	15500
		використаний у звітному році * (81)	19000
		звітного року * (80)	34500

1	2	3	4
Розрахунки з учасниками (75)	1500	Збитки: минулих років ** (98) звітного року ** (80)	
Майно в оренді (11) Інші позаоборотні активи	-		
Всього по розділу I	294500	Всього по розділу I	385700
II. ЗАПАСИ І ЗАТРАТИ		II. ДОВГОСТРОКОВІ ПАСИВИ	
Виробничі запаси (05,06,08,10)	27600	Кредити банків (92)	3000
Тварини на вирощуванні і відгодівлі (09)	-	Позикові кошти (95)	4000
Малоцінні і швидкозношувані предмети:		Інші довгострокові пасиви	1000
залишкова вартість	6000	Всього по розділу II	8000
знос * (13)	2000		
первісна вартість *(12)	8000	III. РОЗРАХУНКИ ТА ІНШІ ПАСИВИ	
Незавершене виробництво (20,21,23,29,30,36,43,44)	4200	Кредити банків (90)	32100
Витрати майбутніх періодів (31)	14600	Позикові кошти (95)	3000
Готова продукція (40)	20000	Кредити та позики, що не погашені в строк	-
Товари:		Розрахунки з кредиторами:	
купівельна вартість (41)	38000	за товари, роботи і послуги, строк сплати яких не настав (60,76)	18000
торгова націнка *(42)	11000	за товари, роботи і послуги, не сплачені в строк (60,76)	
продажна вартість * (41)	49000	по векселях виданих (66)	1000
Всього по розділу II	110400	по авансах одержаних (61)	1500
III. ГРОШОВІ КОШТИ, РОЗРАХУНКИ ТА ІНШІ АКТИВИ		з податкових розрахунків (67)	-
Товари відвантажені:		з бюджетом (68)	2800
не сплачені в строк (45)	-	по позабюджетних платежах (65)	-
		по страхуванню (69)	1500
Розрахунки з дебіторами:		по оплаті праці (70)	1000
за товари, роботи і послуги, строк сплати по яких не настав (62,76)	15400	з дочірніми підприємствами (78)	-
за товари, роботи, послуги, не сплачені в строк (62,76)	2600	з учасниками (75)	-
по векселях одержаних (59)	-	з іншими кредиторами (71,76)	3300
з податкових розрахунків (67) з бюджетом (68)	-	Позики для працівників (97)	-
з персоналом за іншими операціями (73)	2000	Інші короткострокові пасиви	1000
по авансах виданих (61)	3000		

1	2	3	4
з учасниками (75) з дочірніми підприємствами (78) з іншими	-		
дебіторами(63,70,71,72,73,76,84)			
Короткострокові фінансові вкладення (58)	2000		
Грошові кошти:			
каса (50)	200		
розрахунковий рахунок (51)	24000		
капотний рахунок (52)	2000		
інші грошові кошти (54,55,56)	2300		
Використання позикових коштів (82)	500		
Інші оборотні активи	-		
Всього по розділу III	54000	Всього по розділу III	65200
БАЛАНС	458900	Баланс	458900

* Дані по цих рядках у валюту балансу не входять

** Дані по цих рядках зменшують підсумок розділу I пасиву балансу

Головною властивістю балансу є рівність підсумків активу і пасиву балансу. Рівність підсумків зумовлена тим, що в обох його частинах показано ті самі господарські засоби, але тільки в різних групуваннях: в активі - за їх складом і розміщенням, а в пасиві - за джерелами їх утворення та цільовим призначенням. Ця особливість бухгалтерського балансу має важливе контрольне значення і одним із засобів перевірки правильності балансу. Відсутність такої рівності свідчить про помилки, що були допущені в бухгалтерських записях або при складанні балансу.

Різні форми власності, а також галузеві особливості зумовлюють певні відмінності у змісті та структурі балансу.

Відмінність між балансами державних і колективних підприємств полягає, насамперед, у різних джерелах формування господарських засобів. Так, у балансі державних підприємств головне джерело засобів, які закріплені за підприємством, відображається за статтею "Статутний фонд". Цей фонд збільшується за рахунок прибутку підприємства, а в разі потреби - за рахунок фінансування з бюджету. У балансі колективного сільськогосподарського підприємства, кооперативу основне джерело утворення господарських засобів відображається статтею "Пайовий фонд", який утворюється за рахунок вступних і пайових внесків членів підприємства або кооперативу.

Належність підприємства до певної галузі народного господарства можна визначити за складом засобів та їх використанням. Так, в активі балансу промислового підприємства будуть відображені суми за такими статтями: "Виробничі запаси", "Паливо", "Незавершене виробництво", "Готова продукція" тощо. У балансі торговельного підприємства ці статті відсутні, оскільки вони займаються не виробничою діяльністю, а торговельною. У їх балансах чималу пито-

му вагу складають статті, що показують товарно-матеріальні цінності, які призначені для продажу, зокрема, це стаття "Товари". У балансах комерційних банків відображаються кредитні ресурси та надані банком кредити. Отже, зміст бухгалтерського балансу зумовлений видом підприємства та економічним характером його діяльності.

4.2 Історичні аспекти виникнення та еволюції балансу

Не зважаючи на різні підходи та ставлення до бухгалтерського обліку як сьогодні, так і в різні часи та епохи, спеціалісти і навіть просто дилетанти, знаючи історію розвитку бухгалтерського обліку не будуть заперечувати, що бухгалтерський облік як наука сформувався в XV столітті. Баланс за тією формою, не маючи на увазі його зміст і структуру, який ми складаємо сьогодні, почали складати комерсанти середньовіччя десь ближче до кінця XIV століття.

Щоб прослідкувати всю еволюцію балансу, як складову методу бухгалтерського обліку, потрібно перш за все почати з виникнення обліку.

Як нами уже було доведено у першому розділі, господарський облік, як облік взагалі, виник з потреб матеріального виробництва. Тільки матеріальне виробництво створило необхідність обліку, потребу в цьому. Ця потреба привела до виникнення математики, спочатку простої, або елементарної арифметики. З історії математики відомо, що в Єгипті і Вавілоні, Іудеї і Персії в складній палацовій і храмовій господарській діяльності вимагалось широке застосування всіх засобів тодішньої математики. Учні, які підготовлювались там, мали також знання і з обліково-господарської діяльності. В Біблії зберігся вислів царя Соломона: "З ким постійно знаходишся в торгових відносинах, рахуй і оцінюй: що даєш і що одержуєш – запиши". Але крім записів, інвентаризації, оцінки інвентарю, визначення суми витрат ми ніде ще не бачимо рахунків і подвійного запису, балансу і звітності. Тобто для господарського обліку характерний період, або етап статистичного спостереження. Вже в Древній Греції і Древнім Римі можна прослідкувати певні паростки класифікації господарських засобів, господарської діяльності. Важко уявити, як саме узагальнювався господарський стан, але те, що мало місце ми можемо узагальнити з виступів Демосфена. Так з його виступу проти Афеба ми знаємо про "актив балансу" майстерні рабовласника (табл. 6).

Табл. 6 "Актив балансу" майстерні рабовласника

1	Рухоме майно	3 таланта 56 мін *
2	Раби (52 чол.)	2 таланта 50 мін
3	Дорогоцінності	3 таланта
4	Сировина для виробництва	2 таланта 30 мін
5	Дім	- 30 мін
	Разом	12 талантів 46 мін

*1 талант = 60 мін = 25,5 кг золота; 1 міна = 425 г.

В Древній Греції найбільш могутнім банкірським підприємством був Дельфійський банк, де здійснювався облік всіх операцій. На сьогодні зберігся звіт цього банку, який включає в себе шість статей доходу: відсотки по позиках від

міст, орієнтація, орендна плата; штрафи, що накладені на осіб за злочини проти релігії; доходи від продажу конфіскованого майна і одну статтю витрат - витрати на влаштування свят.

Особливо розвитку набув облік в Древнім Римі. Ще за часів Юлія Цезаря в Римляни велась спеціальна книга "імперських рахунків". Сюди записувались конторисні асигнування на необхідні витрати по окремих статтях, а потім і фактичне виконання кошторису.

Виникнення подвійного запису на рахунків сприяло початку складання фінансових звітів за певними особливими принципами. Лука Пачіолі зазначає, що баланс за тією будовою, яку ми маємо сьогодні виник як наслідок подвійного запису, хоча сам термін баланс появився значно пізніше. Раймонд де Рувєр писав, що слово баланс було застосовано до фінансових звітів десь в кінці XIII століття. Як приклад він приводить баланс Барселонського відділення компанії Датіні на 31.01. 1399 р. (див. табл. 7).

Табл. 7 Франческо Ді Марко Датіні і К в Барселоні.
Баланс на 31 січня 1399 р.

Зміст статей	А К Т И В:		
	Сума в барселонській валюті		
	фунти	шиллінги	пенси
1	2	3	4
Готівка в касі:			
Каса	18	17	2
Рахунки депозитів в банку	1242	9	8
Спеціальний рахунок	440	0	0
	1701	6	10
Рахунки до отримання:			
Місцеві торгові по проданих товарах	4841	14	10
Місцеві дебітори по вексялях	2192	19	4
Місцеві дебітори по страхуванню	99	17	11
	7134	12	1
Зобов'язаність іннокореспондентів:			
Венеція	1305	5	9
Генуя	9	7	7
Авіньйон	0	6	0
Монпельє	854	15	1
Париж	19	5	2
Піза	980	12	7
Брюгге	1036	2	7
Флоренція	520	10	10
Церпіньян	118	18	5
	4845	4	0
Відділення Датіні в інших місцях:			
Мальорка	88	9	0
Венеція	224	16	10
Флоренція	221	16	0
	525	1	10
Товари запаси:			
Товари на складі	288	0	9
Рухоме майно:			
Конторське устаткування	95	0	0
Марта, наша рабиня	30	0	0
	125	0	0

1	2	3	4
Різні статті:			
Витрати майбутніх років	112	1	10
Рахунок, пред'явлений Сімоні де Андреа	25	0	2
Нестача в касі	38	13	0
Виправлення різних помилок	17	18	6
	193	13	6
Сумнівні борги	384	7	3
Невивірена помилка, допущена при складанні балансу	11	9	1
Всього по активу	15208	15	4

П А С И В:			
Рахунки до оплати:			
Місцеві купці (в основному акцептовані векселя)	1951	2	9
Розрахунки з іннокредиторами:			
Мальорка	586	5	9
Валенсія	865	1	9
Парпіньян	3	11	2
Монпельє	91	0	10
Париж	297	0	0
Брюгге	2848	18	9
Болонья	570	7	6
Флоренція	2090	12	10
Генуя	666	12	11
Піза	182	7	1
Венеція	59	10	6
	8261	8	10
Відділення Дантіні в інших місцях:			
Флоренція	804	19	1
Генуя	1037	13	11
Авіньйон	32	17	8
Мальорка	510	11	6
Валенсія	171	11	3
	2557	13	5
Розрахунки по консигнаційних продажах	828	7	9
Резерв по непоплачених податках і непередбачених витратах	80	0	0
Доля власника в коштах підприємства Франческо ді Марко Дантіні да Прето	768	6	8
Чистий прибуток від товарних та валютних операцій	828	7	9
Наступні виправлення	10	5	4
Всього по пасиву	15208	15	4

З табл.7 можна зробити висновок, що баланс має дві частини: актив - відображаються господарські засоби і пасив - де показані джерела формування цих засобів.

За віки, що пройшли, змінилась тільки структура балансу. Сьогоднішні баланси в порівнянні з середньовіковими є більш узагальнюючими і згрупованими. Це зумовлено тим, що з початку виникнення подвійної бухгалтерії не існувало поділу рахунків на узагальнюючі (синтетичні) і конкретні (аналітичні). Це і приводило до перевантаження статтями балансів середньовікових фірм. Так баланс Святого Георгія (на 1. 04. 1409 р.) включав в себе 95 статей активу

і 310 статей пасиву. Баланс Барселонського відділення компанії Дантіні на 31.01.1399 р. - більше 110 статей в активі і біля 60 статей в пасиві (табл. 4). Зауважимо, що табл. 4 представляє не реконструйований, а тільки ущільнений баланс, який ґрунтується на двох копіях оригіналу, які зберігаються в архівах Дантіні. Публікація тут всього матеріалу вимагала би багато місця, і не мала би практичної цінності. Тому було необхідно ущільнити баланс, згрупувавши дані за відповідними рубриками, не проводити інших змін. Суми в балансі наведені в барселонських фунтах. Їх не треба змішувати з англійськими фунтами, або фунтами стерлінгів. Біля 1400 р. цінність барселонського фунта була рівна (в англійських фунтах) тільки 3 шилінга 10 пенсів.

Цікавим в складанні балансу середньовічними практиками було те, що різниця між дебетовими і кредитовими оборотами, яка виникла в результаті арифметичних помилок при підрахунках, не звирялась, а списувалась на прибутки, або збитки. Так з нашого балансу (див. табл. 4) видно, що помилка складає 17 фунтів 18 шилінгів 6 пенсів. За часів середньовіччя баланс як бухгалтерська категорія ще остаточно не сформувався. Навіть Лука Паролі вважав, що баланс це спосіб перенесення змісту однієї Головної книги в іншу, коли першу необхідно замінити новою, так як вона вся списана.

Поступово з розвитком матеріального виробництва сформувались різні школи бухгалтерського обліку, зокрема: італійська, французька, англо-американська, німецька. Італійська і французька школи трактували баланс як такий, який впливає з рахунків, правда перші, щодо змісту трактували баланс як рівність прав і обов'язків, а другі - як рівність доходів і видатків. Англо-американська школа, не надаючи принципового відношення балансу до рахунків, трактувала його як рівність засобів з кредиторською заборгованістю і капіталом.

Найбільш, на нашу думку, вірний напрямок в німецькій школи, яка рахувала, що рахунки впливають з балансу, а баланс за змістом це рівність дебетових і кредитових залишків. Перш за все німецька школа, представниками якої були І.Ф. Шер, Е. Шмаленбах, А. Кальмес, Г. Нікліш, Е. Папе, Г. Хольцер, В. Ле Кутр та інші в пошуках суті бухгалтерського обліку не вдавались до посторонніх наук, підходам до обліку з зовнішньої сторони, а формували принципи обліку в ньому самому. Свій головний твір І.Ф. Шер назвав "Бухгалтерія і баланс". На початку ХХ століття бухгалтерія трансформувалась в балансоведення, або в балансовий облік. Хоча потім, з часом почала переважати англо-американська школа, але те, що зробила німецька школа в визначенні місця балансу в методиці ведення бухгалтерського обліку, залишилось актуальним і до теперішнього часу.

4.3 Класифікація балансів

Баланс є джерелом інформації про наслідки фінансово-господарської діяльності за певний період часу. Його опублікування дає змогу додатково залучати інвестиції та кошти, особливо в банки, акціонерні товариства і т.п. Дані балансу використовують для оцінки фінансово-майнового стану підприємств та умов для приватизації, акціонування, корпоратизації, створення та ліквідації підприємств різноманітних організаційно-правових форм, переходу на оренду тощо, а також для експертної діагностики.

Отже, бухгалтерський баланс має технічне, методичне і методологічне значення, є одним з головних елементів методу бухгалтерського обліку. З метою кращої орієнтації в структурі та змісті балансів, на сьогоднішній день, внаслідок їх значної різноманітності, необхідна чітка їх класифікація. Наприклад, зміст балансів різних галузей економіки відмінний внаслідок специфіки цих галузей. Баланс на початок діяльності підприємства по змісту статей відрізняється від балансу основної діяльності. Ми звикли застосовувати баланси, де ліва частина "Актив", а права - "Пасив". В той же час в таких країнах як Франція, Японія, Південна Корея, Сінгапур застосовують так звані вертикальні баланси, де верхня частина - "Актив", а нижня - "Пасив". Баланси минулих років складались з так званих регулюючих статей, суми по яких входили у валюту балансу (баланс "Брутто").

Сучасні баланси не включають у валюту балансу регулюючих статей (баланс "Нетто"). Застосування персональних комп'ютерів дає можливість щоденного складання балансів, не говорячи про місячні і обов'язкові квартальні баланси, а також за півріччя, дев'ять місяців, рік.

Баланси можна класифікувати за такими ознаками (див. табл.8).

Таблиця 8 Класифікація бухгалтерських балансів.

№ п/п	Класифікаційна оцінка	Бухгалтерські баланси
1.	За формою складання	Горизонтальні, вертикальні, матричні
2.	За часом складання	Щоденні, місячні, квартальні, за півріччя, за дев'ять місяців, річний
3.	За охопленням об'єкту обліку	Баланс товарних запасів, матеріальних ресурсів, грошових ресурсів тощо
4.	У залежності від охоплення господарських процесів	Вступний, основної діяльності, передавальний, роздільний, заключний, ліквідаційний
5.	У залежності від організаційно-правової форми підприємств	Баланс юридичної особи, баланс госпрозрахункових та комерційних підрозділів, баланс філій, представництв, дочірніх підприємств, консолідований баланс
6.	У залежності від методики оцінки статей балансу	Баланс «Брутто», «Нетто».
7.	У залежності від рівня управління економікою	Баланс підприємства, об'єднання, холдінгової компанії, фінансово-промислової групи, галузі, баланс економіки країни, мікро-макро баланси
8.	У залежності від галузі економіки	Госпрозрахункові баланси, баланс кредитних установ, баланс виконання кошторису видатків, баланс фінансових органів
9.	У залежності від способу складання	Ручний, механізований автоматизований

4.4 Зміни в балансі під впливом господарських операцій

Під впливом господарських операцій, що відбуваються на підприємстві, склад засобів і джерел їх утворення неперервно змінюється. Ці зміни мають вигляд збільшень або зменшень сум відповідних статей активу та пасиву балансу. Через це початковий стан засобів і їх джерел показаний у балансі на початок звітного періоду в результаті господарської діяльності не зберігається, а відповідно змінюється. При зміні окремих балансових статей рівність між загальними сумами засобів і їх джерел не порушується. Усі господарські операції - залежно від їх впливу на стан засобів і джерел їх утворення - поділяються на чотири типи.

Операції першого типу ведуть до змін тільки в активі балансу: через зменшення суми за однією статтею сума іншої статті збільшується, а сума балансу залишається незмінною. До цих операцій належать "Одержано з розрахункового рахунку гроші в касу", "Відпущено на виробництво сировину та матеріали", "Видано з каси гроші підзвітним особам" та ін.

Для прикладу розглянемо баланс підприємства, наведений у табл.9.

Табл. 9 Скорочений баланс підприємства за станом на 1 жовтня 199 р.

Актив			Пасив		
№ п/п	Стаття	Сума, грн	№ п/п	Стаття	Сума, грн
1	Основні засоби	250 000	1	Статутний фонд	280 000
2	Сировина і матеріали	10 000	2	Прибуток	2 000
3	Каса	2 000			
4	Розрахунковий рахунок в банку	20 000			
	Баланс	282 000		Баланс	282 000

Нехай здійснилася така операція: "Із розрахункового рахунку в банку отримано у касу кошти на суму 10 000 грн. Після здійснення даної операції сума грошей на розрахунковому рахунку зменшилась (20 000 - 10 000 = 10 000), а в касі збільшилась на 10 000 грн. (2000 + 10000 = 12 000). Баланс після проведення даної операції матиме вигляд, наведений у табл.10.

Табл. 10 Скорочений баланс підприємства після здійснення першого типу операцій

Актив			Пасив		
№ п/п	Стаття	Сума, грн	№ п/п	Стаття	Сума, грн
1	Основні засоби	250 000	1	Статутний фонд	280 000
2	Сировина і матеріали	10 000	2	Прибуток	2 000
3	Каса	12 000			
4	Розрахунковий рахунок в банку	10 000			
	Баланс	282 000		Баланс	282 000

Таким чином, баланс лишився сталим, хоча і відбулися зміни в його активі.

Операції другого типу спричиняють зміни лише у пасиві балансу: із зменшенням суми однієї статті пасиву сума іншої збільшується, а сума балансу залишається незмінною. Для прикладу можна назвати такі операції: "Утримано прибутковий податок із заробітної плати робітників і службовців", "Створено фонди економічного стимулювання, спеціального призначення за рахунок прибутку".

Розглянемо приклад операцій зміни у балансі другого типу. Нехай відбулася така операція: за рахунок прибутку створено фонди економічного стимулювання у сумі 1000 грн. Внаслідок здійснення даної операції прибуток підприємства зменшився на 1000 грн. (2000 - 1000 = 1000) і на таку саму суму утворилися фонди економічного стимулювання. Таким чином баланс після даної операції матиме вигляд, наведений у табл.11.

Табл. 11 Скорочений баланс підприємства після здійснення другого типу операцій

Актив			Пасив		
№ п/п	Стаття	Сума, грн	№ п/п	Стаття	Сума, грн
1	Основні засоби	250 000	1	Статутний фонд	280 000
2	Сировина і матеріали	10 000	2	Прибуток	1 000
3	Каса	12 000	3.	Фонди економічного стимулювання	1 000
4	Розрахунковий рахунок в банку	10 000			
Баланс		282 000	Баланс		282 000

Як і в попередньому випадку баланс залишився сталим, хоча відбулися зміни другого типу в його пасиві.

Під впливом операцій третього типу збільшуються суми по статтях активу та пасиву балансу, а також його загальна сума. До третього типу належать такі операції: “Одержано безплатно основні засоби”, “Нарахована заробітну плату робітникам і службовцям”, “Одержано позику банку на виробничі потреби”. Тепер розглянемо зміни у попередньому балансі (див. табл.5.) під впливом операцій третього типу: “Отримано сировину та матеріали від постачальників на суму 5000 грн.”. Дана операція змінила у балансі підприємства вартість сировини і матеріалів ($10000 + 5000 = 15\ 000$ грн.), але водночас з’явилась заборгованість перед постачальниками матеріалів, оскільки їх вартість ми ще не оплатили (5000 грн.). Баланс після здійснення цієї операції набуде вигляду, наведеному у табл. 12.

Табл. 12 Скорочений баланс підприємства після здійснення операцій третього типу

Актив			Пасив		
№ п/п	Стаття	Сума, грн	№ п/п	Стаття	Сума, грн
1	Основні засоби	250 000	1	Статутний фонд	280 000
2	Сировина і матеріали	15 000	2	Прибуток	1 000
3	Каса	12 000	3.	Фонди економічного стимулювання	1 000
4	Розрахунковий рахунок в банку	10 000	4.	Заборгованість постачальникам	5 000
Баланс		287 000	Баланс		287 000

Отже, після здійснення даної операції наш баланс збільшився в активі та пасиві на 5000 грн.

Операції четвертого типу зменшують суми по відповідних статтях об’єктів балансу, а також його загальну суму. Наприклад: “Виплачено з каси заробітну плату робітникам і службовцям”, “Перераховано з розрахункового рахунку постачальникам за матеріали”, “Перераховано з розрахункового рахунку для погашення позики в банку”.

На прикладі попереднього балансу розглянемо зміни у балансі, що викликані під впливом операцій четвертого типу: “Перераховано із розрахункового рахунку постачальникам заборгованість за придбані сировину і матеріали - 5000

грн.”. Дана операція призвела до зменшення кількості грошей на розрахунковому рахунку на 5000 грн. ($10000 - 5000 = 5000$ грн.) та до зменшення заборгованості перед постачальниками за придбані сировину і матеріали ($5000 - 5000 = 0$ грн.). Заключний баланс має вигляд, наведений у табл.13.

Табл. 13 Скорочений баланс підприємства після здійснення операцій четвертого типу.

Актив			Пасив		
№ п/п	Стаття	Сума, грн	№ п/п	Стаття	Сума, грн
1	Основні засоби	250 000	1	Статутний фонд	280 000
2	Сировина і матеріали	15 000	2	Прибуток	1 000
3	Каса	12 000	3.	Фонди економічного стимулювання	1 000
4	Розрахунковий рахунок в банку	5 000	4.	Заборгованість постачальникам	0
Баланс		282 000	Баланс		282 000

Кожна господарська операція відбивається не менш ніж у двох статтях балансу. Господарські операції призводять до рівновеликих, взаємопов’язаних змін у складі засобів підприємства і джерел їх утворення і водночас видозмінюють баланс, але рівність підсумків активу і пасиву не порушують.

РОЗДІЛ 5 СИСТЕМА РАХУНКІВ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ І ПОДВІЙНИЙ ЗАПИС

5.1 Рахунки бухгалтерського обліку та їх будова

Бухгалтерський баланс відображає тільки стан засобів і їх джерел на певну дату. Для спостереження за господарськими процесами необхідні дані про рух засобів і їх джерел. Через це у бухгалтерському обліку застосовують систему рахунків, у яких на основі першоджерел інформації відображають господарські операції підприємства, а також фіксується наявність тих засобів, яких стосуються ці операції. За допомогою системи рахунків відображають господарські засоби й операції з одночасним економічним групуванням однорідних об’єктів обліку. Внаслідок такого групування отримують систематизовані показники господарських процесів, які використовують для поточного контролю за станом окремих видів господарських засобів і джерел їх утворення, змінами в них, своєчасністю та правильністю проведення операцій.

Система рахунків - спосіб групування, поточного обліку й контролю за наявністю і рухом господарських засобів, їх джерел, господарських процесів і результатів.

Поточний облік операцій на рахунках залежно від їх характеру здійснюють у різних вимірниках - натуральних, трудових і грошовому. Однак для того, щоб мати узагальнюючі показники треба застосувати грошовий вимірник.

Для кожного виду господарських засобів, їх джерел, господарських процесів і результатів відкривають окремий рахунок.

Застосування системи рахунків бухгалтерського обліку з відображенням у

них кожної операції дає змогу здійснювати поточне спостереження за господарською діяльністю, тобто вести поточний облік і контролювати рух засобів та їх джерел.

Господарські операції завжди ведуть до збільшення або зменшення окремих видів засобів і джерел їх утворення. Через це рахунки побудовано у такому способі, щоб вони могли дати необхідну характеристику окремим господарським процесам, а також відбивати зміни господарських засобів під впливом операцій. За побудовою рахунки - таблиці різної форми. Під час вивчення особливостей рахунків, принципів відображення в них операцій звичайно застосовують схеми рахунків у вигляді таблиці. У якій зліва записують збільшення, справа - зменшення або навпаки.

Ліву частину таблиці називають **дебет** (від лат. *debet*, що означає "винен"), а праву - **кредит** (від лат. *credit*, що означає "вірити"):

Рахунок

(назва рахунку)	
Дebet	Кредит

У рахунку показують початковий розмір облічуваного об'єкта що називається початковим сальдо (остачею) рахунку, і реєструють усі зміни об'єкта, тобто записують господарські операції.

Рахунок відкривають для кожного об'єкта бухгалтерського обліку, наприклад, рахунки "Каса", "Статутний фонд". У рахунках, на яких облічуються засоби або їх джерела, спочатку записують початковий розмір об'єкта, початкову остачу (сальдо).

Періодично - як правило, один раз на місяць - у рахунках підсумовують записані на них операції окремо за дебетом і кредитом. Ці підсумки називаються **оборотами рахунку**. Після підрахунку оборотів у рахунках визначають нову **остачу (сальдо)**. Вона може бути дебетовою, коли сума дебету перевищує суму кредиту, або кредитовою, якщо сума кредиту перевищує суму дебету.

Рахунки безпосередньо пов'язані з балансом. Суми остач за рахунками на початок звітного періоду беруть з балансу, а баланс на кінець звітного періоду складають на підставі остач за рахунками на кінець звітного періоду. Відповідно до балансу рахунки поділяють на **активні й пасивні**.

Активні рахунки призначені для обліку стану й змін господарських засобів, **пасивні** - для обліку стану й змін джерел утворення цих засобів.

При відкритті бухгалтерських рахунків у них записують початкові остачі (сальдо) на підставі даних статей активу і пасиву балансу. Оскільки господарські засоби показують в балансі в лівій частині (активі), остачу засобів в активних рахунках також показують у лівій частині - дебеті. Активні рахунки завжди мають дебетове сальдо (не може бути засобів більше, ніж їх було). Оскільки джерела засобів показують у балансі у правій частині (пасиві), остачу джерел засобів на пасивних рахунках також показують у правій частині - кредиті. Це є одним із проявів взаємозв'язку рахунків з балансом.

Пасивні рахунки завжди мають кредитове сальдо, оскільки зменшення джерел засобів обмежується їх розмірами. Збільшення засобів на активних ра-

хунках записують за дебетом, а зменшення - за кредитом. У пасивних рахунках, навпаки, збільшення джерел засобів - за кредитом, а їх зменшення - за дебетом. Далі подано схеми активного і пасивного рахунків.

Активний рахунок	
Дебет	Кредит
Початкова остача (сальдо)	Зменшення об'єкта, що облічується (-)
Збільшення об'єкта, що облічується (+)	
Кінцева остача (сальдо)	

Пасивний рахунок	
Дебет	Кредит
Зменшення об'єкта, що облічується (-)	Початкова остача (сальдо)
	Збільшення об'єкта, що облічується (+)
	Кінцева остача (сальдо)

Для прикладу наведемо відображення на рахунках остач і змін засобів та їх джерел.

Приклад 1. Остача грошей в касі підприємства становить 2000 грн. Надійшло до каси 4000 грн., видано 5600 грн.

Оскільки рахунок "Каса" активний, остачу грошей та їх надходження (збільшення) треба записати за дебетом, а видачу грошей з каси (зменшення) - за кредитом. Після запису операції остача грошей на рахунку "Каса" становитиме 400 грн. (6000 - 5600):

Рахунок «Каса»			
Дебет		Кредит	
Початкова остача (сальдо)	2000	Видача грошей з каси	5600
Надходження грошей у касу	4000	Всього видано	5600
Всього надійшло (оборот)	4000		
Кінцева остача (сальдо)	400		

Приклад 2. Сума заборгованості підприємства постачальникам становить 22 000 грн. Від постачальників надійшли матеріали на 10 000 грн., розрахунок за які не проведено. Погашено заборгованість постачальникам у сумі 15 000 грн.

Оскільки рахунок "Розрахунки з постачальниками і підрядчиками" пасивний (стаття "Постачальники" у балансі показує джерела утворення засобів), остачу заборгованості підприємства постачальникам та її збільшення треба записати на рахунку у кредиті, а зменшення заборгованості (погашення) - у дебеті. Після запису остачі та операцій на рахунку "Розрахунки з постачальниками і підрядчиками" виводиться кінцева остача (сальдо), яка становитиме 17 000 грн. (32000 - 15000):

Рахунок «Розрахунки з постачальниками і підрядчиками»			
Дебет		Кредит	
Погашено заборгованості	15 000	Початкова остача (сальдо)	22000
Усього погашено (оборот)	15 000	Нараховані постачальникам	10000
		Всього нараховані (оборот)	10000
		Кінцева остача заборгованості підприємства постачальникам (сальдо)	400

Якщо рознести усі суми статей балансу у вигляді остатч на рахунках, то підсумок остатч за дебетом усіх рахунків дорівнюватиме підсумковій остатч за кредитом усіх рахунків. Обидва ці підсумки дорівнюватимуть один одному як підсумки активу та пасиву балансу. Цим самим система рахунків у їх взаємозв'язку дає можливість узагальнюючого відбиття у балансі стану засобів підприємства та їх джерел на певну дату.

Крім активних і пасивних, є рахунки активно-пасивні. Їх можна розглядати і окремо. Наприклад, розрахунки з дебіторами і кредиторами. У частині дебіторів даний рахунок активний, у частині кредиторів - пасивний. Ці рахунки мають як дебетове, так і кредитове сальдо.

5.2 Подвійний запис

5.2.1 Історичні аспекти виникнення подвійного запису

Які б форми бухгалтерського обліку не застосовувались, якою б не була доконалою техніка облікових робіт в своїй основі, своєю суттю історично і класично вони опираються на подвійну бухгалтерію. Слід не забувати, що не може бути подвійної бухгалтерії без дотримання певних чітких вимог. Перш за все це подвійність запису будь-якої операції: один раз за дебетом і один раз за кредитом. Інакше немає подвійної бухгалтерії.

Ця вимога вимагає наявності закінченої системи рахунків як інвентарних, так і розрахункових з тим, щоб реєстри в кінці балансувались, відображати зміни в майні власника і дозволяти визначити результат від фінансово-господарської діяльності.

В часи середньовіччя баланси не були завжди збалансовані, з вини рахівників, які не могли провести перевірку коригування незначних розходжень, або просто ним нехтували. Досить чесно середньовічні рахівники в таких випадках різницю між дебетом і кредитом усували простим приєднанням її до прибутків або збитків.

Але подвійна бухгалтерія існує лише там, де процес обліку приводить до балансу в реєстрах, за умови відсутності арифметичних помилок. Подвійна бухгалтерія ні в якому разі не залежить від розміщення рахунків.

Щодо самої появи подвійної бухгалтерії. Коли і де вона виникла? Багато істориків пробували дати відповідь на це питання. Ми можемо зустріти цілий ряд гіпотез і досить аргументованих доказів виникнення подвійної бухгалтерії. Так два французьких історики Г.Нерро і Е.Гільяр, розглядаючи митні книги Древньої Греції і побачивши там записи по надходженнях та видатках, вирішили, що батьківщина сучасного обліку - Афіни. Німецький історик Г.Нібур рахував, що подвійна бухгалтерія виникла в Древньому Римі, опираючись на Ціцерона, в якого він знайшов такі слова: "Друзі не повинні рахуватись між собою взаємними послугами, на зразок рахункових книг, в яких то, що видано, повинно бути рівним тому, що одержано".

Хоч і досить аргументовано, але не маючи інших аргументів припущення Г.Нібура так і залишилось припущенням. Така ж доля спіткала і Е.Форестьє, який намагався віднести виникнення подвійної бухгалтерії до Франції 1339 рр. Віто Кузьміно - до Сіцилії 1135р. І японця Юстара Хірай - до Кореї. В середині XIX ст. К.П.Клінге стверджував, що подвійну бухгалтерію винайшли в XI ст.

іраби і продали її венеціанцям за 50 тис. талерів. На початку XX століття рахували, що подвійна бухгалтерія виникла в Генуї в 1340 році. Професор Костельні рахував першим пам'ятником подвійної бухгалтерії облікову книгу Репері Фені - службовця флорентійської компанії, яка відноситься до 1296 - 1300рр.

Неодноразово робилися спроби пов'язати виникнення подвійної бухгалтерії з іменем якого-небудь вченого чи винахідника. Так зокрема було з Л.Пачіолі (1445-1515), який видав в 1494р. всім нам відомий "Трактат про рахунки і записи". Але відомий математик заявив, що він лиш систематизував і описав те, що було давно відоме. Називали також прізвища Сенізіо, П'єтра та інших.

Однак дослідження документів середньовіччя показало, що подвійний запис існував задовго до Пачіолі, Сенізіо, П'єтра і як історики і бухгалтери прийшли до висновку, що подвійна бухгалтерія не має винахідника. Дослідження Р.де Рувера дозволяють зробити висновок, що подвійна бухгалтерія зародилась між 1250-1300 рр. одночасно у декількох містах Північної Італії. Так як торгівля являє собою обмін товарів та послуг, то двохсторонність, яка лежить в основі подвійного рахівництва, глибоко коріниться в самій природі комерції. Чи можна дивуватись, що купці самі випадково наштотувались на систему, засновану на рівності дебету і кредиту. До 1300р. ця система визріла: купці вже застосовували інвентарні та розрахункові рахунки, і вимагалось зовсім трішки, щоб її покращити, прийнявши за правило, що не може бути дебету в кореспонденції з кредитом і навпаки. Хоч ще і сьогодні точаться суперечки відносно місця і часу подвійної бухгалтерії. Але об'єктивно виходячи з розвитку матеріального виробництва, можна зробити висновок, що подвійна бухгалтерія, як вища ступінь рахівництва, яка зберегла свою класичну сутність і сьогодні виникла не на базі будь-якої наперед розробленої теорії, а розвивалась крок за кроком в міру нагромадження досвіду, виправлення і подолання помилок.

5.2.2 Суть подвійного запису на рахунках бухгалтерського обліку

Під впливом господарських операцій відбуваються зміни в балансі причому кожна операція обумовлює подвійні і рівновеликі зміни засобів підприємства і їх джерел. Якщо господарські операції мають подвійне відображення в балансі, то очевидно, що при записах цих операцій, на рахунках кожна операція буде записана в рівновеликих сумах також двічі, тобто у двох (або більше) взаємозв'язаних рахунках. Наведемо приклади відображення на рахунках чотирьох типів господарських операцій.

Операції першого типу, що ведуть до змін тільки в статтях активу балансу. Отримано з розрахункового рахунку в касу 4000 грн. Перш ніж записати цю операцію на рахунках, слід установити, на якому рахунку її треба записати за дебетом і на якому - за кредитом. Ця операція стосується рахунків "Каса" і "Розрахунковий рахунок", які є активними. В результаті цієї операції в касі кількість грошей збільшилась на 4000 грн., а на розрахунковому рахунку - зменшилась на цю суму. Оскільки збільшення в активних рахунках записують за дебетом, а зменшення - за кредитом. То цю операцію треба записати за дебетом рахунку "Каса" і кредитом рахунку "Розрахунковий рахунок".

Такий зв'язок між рахунками бухгалтерського обліку, на яких реєструється

конкретна господарська операція, називається кореспонденцією рахунків. Самі рахунки, між якими виникає цей двобічний зв'язок, кореспондуючими.

Зазначення в документі кореспондуючих рахунків і суми для запису господарської операції називається бухгалтерською проводкою або журнальною статтею. За розглянутою вище операцією буде така бухгалтерська проводка.
Дебет рахунку "Каса".

Кредит рахунку "Розрахунковий рахунок".....4000 грн.

Операції другого типу, що призводять до змін в пасиві балансу. За рахунок прибутку збільшено статутний фонд на суму 16000 грн. Ця операція стоїть на двох пасивних рахунках "Прибутки" і "Статутний фонд", в яких збільшення записують за кредитом, а зменшення за дебетом. Оскільки сума прибутку зменшилась на 16000грн., то її треба записати за дебетом рахунку "Прибутки", а статутний фонд збільшився на цю суму, тому запис слід зробити за кредитом рахунку "Статутний фонд".

Бухгалтерська проводка за цією операцією така.

Дебет рахунку "Прибутки"

Кредит рахунку "Статутний фонд".....16000 грн.

Операції третього типу, що спричиняють зміни водночас у засобах господарства та джерелах їх утворення у бік збільшення. На підприємство надійшли матеріали, куплені в постачальників на суму 20000грн. Розрахунки з постачальниками за матеріали ще не проведені. Ця операція веде до одночасного збільшення засобів (збільшуються запаси сировини й матеріалів) і їх джерел (збільшується заборгованість перед постачальниками) на однаково суму. На рахунках бухгалтерського обліку її слід відображати за дебетом рахунку "Матеріали" (збільшення активного рахунку) і кредиту рахунку "Розрахунки з постачальниками і підрядчиками" (збільшення пасивного рахунку). Бухгалтерська проводка буде така.

Дебет рахунку "Матеріали"

Кредит рахунку "Розрахунки з постачальниками і підрядниками"...20000 грн.

Операції четвертого типу, що ведуть до змін водночас у засобах господарства і джерел їх утворення у бік зменшення. Виплачено з каси персоналу підприємства заробітну плату в сумі 5000 грн. Ця операція показує зменшення господарських засобів (зменшення грошей у касі) і джерел (зменшення заборгованості персоналу підприємства). Її треба записати за дебетом рахунку "Розрахунки з оплати праці" (зменшення пасивного рахунку) і кредиту рахунку "Каса" (зменшення активного рахунку). Бухгалтерська проводка буде така.

Дебет рахунку "Розрахунки з оплати праці"

Кредит рахунку "Каса".....5000 грн.

Наведені приклади показують, що кожна господарська операція при відображенні її на рахунках бухгалтерського обліку записується двічі: в дебет одного рахунку та кредит іншого на ту саму суму. Таке відображення операцій у рахунках називається подвійним записом.

Отже, подвійний запис - спосіб відображення господарських операцій на двох або кількох рахунках в однаковій сумі як за дебетом, так і за кредитом.

Метод подвійного запису в бухгалтерському обліку використовується для контролю за правильністю відображення господарських операцій на рахунках. Ос

скільки кожна операція, згідно з методом подвійного запису, відображається в однаковій сумі за дебетом одного рахунку і кредитом іншого, то підсумок оборотів за дебетом усіх рахунків повинен дорівнювати підсумком оборотів за кредитом всіх рахунків. Відсутність такої рівності свідчить про те, що при записах операцій на рахунках допущено помилку. Крім цього, на основі подвійного запису контролюється економічний зміст проведених господарських операцій. Він допомагає з'ясувати, в результаті яких операцій відбулися зміни даного виду засобів, їх джерел чи господарських процесів, звідки ці засоби надійшли і куди вони вибули. Це посилює контроль за збереженням власності, допомагає бачити обсяг і зміст окремих господарських процесів і операцій, отримувати деякі важливі показники про роботу й фінансовий стан підприємства.

Як було зазначено, в бухгалтерському балансі відбуваються тільки чотири типи операцій. Але за характером господарських фактів їх налічується кілька мільйонів видів. З огляду на це треба добре знати методику складання бухгалтерської проводки.

5.2.3 Методика складання бухгалтерської проводки

Для того, щоб скласти бухгалтерську проводку та правильно визначити кореспондуючі рахунки, необхідно послідовно виконати такі "кроки обдумування":

1. З'ясувати, у чому полягає економічний зміст господарського факту (явища або процесу), тобто операції.
2. Визначити об'єкти господарювання, які залучені до операції її змістом (засоби джерела, процеси тощо).
3. Визначити характер об'єктів за подвійною (балансовою) характеристикою (актив чи пасив).
4. Визначити характер зміни об'єктів ("+" або "-").
5. Скласти бухгалтерську проводку ("дебет" і "кредит").

Розглянемо приклад. На складі оприбутковано матеріали на суму 2000 грн., за які гроші постачальнику ще не сплачено.

Для зручності побудуємо таблицю, у якій послідовно наведемо згадані "кроки мислення" під час складання проводки будь-якої господарської операції (табл. 14).

Табл. 14 Методика складання бухгалтерської проводки

№ п/п	Зміст мислення	Взаємопов'язані об'єкти обліку	
		Об'єкт обліку	Об'єкт обліку
1	2	3	4
1.	Економічний зміст господарського факту (явища, процесу у подвійній системі)	До господарювання залучені нові продуктивні сили	До господарювання залучені чужі, які належать постачальнику (джерела, кошти)
2.	Визначення об'єктів господарювання (засоби, джерела, процеси тощо).	Засоби праці, групи - матеріали основні	Позикові джерела, група - кредитори, постачальники.
3.	Визначення характеру об'єктів за балансовою ознакою (актив або пасив)	Актив	Пасив
4.	Визначення характеру зміни об'єктів («+» або «-»)	Збільшення «+»	Зменшення «-»
5.	Складання бухгалтерської проводки (Дебет-Кредит або Кредит-Дебет)	Дебет рахунку «Матеріали»	Кредит рахунку «Постачальники» (Кредитори)

конкретна господарська операція, називається кореспонденцією рахунків, а самі рахунки, між якими виникає цей двобічний зв'язок, кореспондуючими.

Зазначення в документі кореспондуючих рахунків і суми для запису господарської операції називається бухгалтерською проводкою або журнальною статтею.

За розглянутою вище операцією буде така бухгалтерська проводка.

Дебет рахунку "Каса".

Кредит рахунку "Розрахунковий рахунок".....4000 грн.

Операції другого типу, що призводять до змін в пасиві балансу. За рахунок прибутку збільшено статутний фонд на суму 16000 грн. Ця операція стосується двох пасивних рахунків "Прибутки" і "Статутний фонд", в яких збільшення записують за кредитом, а зменшення за дебетом. Оскільки сума прибутку зменшилась на 16000грн., то її треба записати за дебетом рахунку "Прибутки", а статутний фонд збільшився на цю суму, тому запис слід зробити за кредитом рахунку "Статутний фонд".

Бухгалтерська проводка за цією операцією така.

Дебет рахунку "Прибутки"

Кредит рахунку "Статутний фонд".....16000 грн.

Операції третього типу, що спричиняють зміни водночас у засобах господарства та джерелах їх утворення у бік збільшення. На підприємство надійшли матеріали, куплені в постачальників на суму 20000грн. Розрахунки з постачальниками за матеріали ще не проведені. Ця операція веде до одночасного збільшення засобів (збільшуються запаси сировини й матеріалів) і їх джерел (збільшується заборгованість перед постачальниками) на однакову суму. На рахунках бухгалтерського обліку її слід відображати за дебетом рахунку "Матеріали" (збільшення активного рахунку) і кредиту рахунку "Розрахунки з постачальниками і підрядчиками" (збільшення пасивного рахунку). Бухгалтерська проводка буде така.

Дебет рахунку "Матеріали"

Кредит рахунку "Розрахунки з постачальниками і підрядчиками"...20000 грн.

Операції четвертого типу, що ведуть до змін водночас у засобах господарства і джерел їх утворення у бік зменшення. Виплачено з каси персоналу підприємства заробітну плату в сумі 5000 грн. Ця операція показує зменшення господарських засобів (зменшення грошей у касі) і джерел (зменшення заборгованості персоналу підприємства). Її треба записати за дебетом рахунку "Розрахунки з оплати праці" (зменшення пасивного рахунку) і кредиту рахунку "Каса" (зменшення активного рахунку). Бухгалтерська проводка буде така.

Дебет рахунку "Розрахунки з оплати праці"

Кредит рахунку "Каса".....5000 грн.

Наведені приклади показують, що кожна господарська операція при відображенні її на рахунках бухгалтерського обліку записується двічі: в дебет одного рахунку та кредит іншого на ту саму суму. Таке відображення операцій у рахунках називається подвійним записом.

Отже, подвійний запис - спосіб відображення господарських операцій на двох або кількох рахунках в однаковій сумі як за дебетом, так і за кредитом.

Метод подвійного запису в бухгалтерському обліку використовується для контролю за правильністю відображення господарських операцій на рахунках. Ос

скільки кожна операція, згідно з методом подвійного запису, відображається в однаковій сумі за дебетом одного рахунку і кредитом іншого, то підсумок оборотів за дебетом усіх рахунків повинен дорівнювати підсумком оборотів за кредитом всіх рахунків. Відсутність такої рівності свідчить про те, що при записах операцій на рахунках допущено помилку. Крім цього, на основі подвійного запису контролюється економічний зміст проведених господарських операцій. Він допомагає з'ясувати, в результаті яких операцій відбулися зміни даного виду засобів, їх джерел чи господарських процесів, звідки ці засоби надійшли і куди вони вибули. Це посилює контроль за збереженням власності, допомагає бачити обсяг і зміст окремих господарських процесів і операцій, отримувати деякі важливі показники про роботу й фінансовий стан підприємства.

Як було зазначено, в бухгалтерському балансі відбуваються тільки чотири типи операцій. Але за характером господарських фактів їх налічується кілька мільйонів видів. З огляду на це треба добре знати методику складання бухгалтерської проводки.

5.2.3 Методика складання бухгалтерської проводки

Для того, щоб скласти бухгалтерську проводку та правильно визначити кореспондуючі рахунки, необхідно послідовно виконати такі "кроки обдумування":

1. З'ясувати, у чому полягає економічний зміст господарського факту (явища або процесу), тобто операції.
 2. Визначити об'єкти господарювання, які залучені до операції її змістом (засоби джерела, процеси тощо).
 3. Визначити характер об'єктів за подвійною (балансовою) характеристикою (актив чи пасив).
 4. Визначити характер зміни об'єктів ("+" або "-").
 5. Скласти бухгалтерську проводку ("дебет" і "кредит").
- Розглянемо приклад. На складі оприбутковано матеріали на суму 2000 грн., за які гроші постачальнику ще не сплачено.

Для зручності побудуємо таблицю, у якій послідовно наведемо згадані "кроки мислення" під час складання проводки будь-якої господарської операції (табл. 14).

Табл. 14 Методика складання бухгалтерської проводки

№ п/п	Зміст мислення	Взаємозв'язані об'єкти обліку	
		Об'єкт обліку	Об'єкт обліку
1	2	3	4
1.	Економічний зміст господарського факту (явища, процесу у подвійній системі)	До господарювання залучені нові продуктивні сили	До господарювання залучені чужі, які належать постачальнику (джерела, кошти)
2.	Визначення об'єктів господарювання (засоби, джерела, процеси тощо).	Засоби праці, групи - матеріали основні	Позикові джерела, група - кредитори, постачальники.
3.	Визначення характеру об'єктів за балансовою ознакою (актив або пасив)	Актив	Пасив
4.	Визначення характеру зміни об'єктів («+» або «-»)	Збільшення «+»	Зменшення «-»
5.	Складання бухгалтерської проводки (Дебет-Кредит або Кредит-Дебет)	Дебет рахунку «Матеріали»	Кредит рахунку «Постачальники» (Кредитори)

5.2.4 Відображення господарських операцій на рахунках

З'ясувавши структурну побудову бухгалтерських рахунків, визначивши поняття "дебет" і "кредит", суть контрирування та порядок складання бухгалтерської проводки, розглянемо, як відображаються господарські факти (операції) на рахунках.

Господарські факти на рахунках відображають на підставі бухгалтерської проводки. Наведемо два приклади бухгалтерських проводок:

операція перша - дебет рахунку "Матеріали"	- 2000 грн.
кредит "Постачальники"	- 2000 грн.
операція друга - дебет рахунку "Позички банку"	- 25000 грн.
кредит "Розрахунковий рахунок"	- 25000 грн.

Відповідно до вивченого порядку відкриємо рахунки, на яких треба відобразити наведені господарські операції:

Рахунок		Рахунок	
Дт	Кт	Дт	Кт
"Постачальники"	"Матеріали"		
1). 2000	1). 2000		

Меморіальний ордер №1
Сума - 2000 грн.

Рахунок		Рахунок	
Дт	Кт	Дт	Кт
"Позички банку"	"Розрахунковий рахунок"		
2). 25000	2). 25000		

Меморіальний ордер №2
Сума - 25000 грн.

5.2.5 Види бухгалтерських проводок

Залежно від кількості кореспондуючих рахунків і характеру зв'язків бухгалтерські проводки можуть бути простими складними, збірними та багаторядними.

Простою називається така бухгалтерська проводка, яка пов'язує тільки два бухгалтерські рахунки. Наприклад, з каси підприємства видана заробітна плата працюючим у розмірі 2500 грн. Ця господарська операція взаємопов'язує два рахунки: "Каса" і "Розрахунки з оплати праці" й відображається так:

Рахунок		Рахунок	
Дт	Кт	Дт	Кт
"Каса"	"Розрахунки з оплати праці"		
2500	2500		

Складною називається така бухгалтерська проводка, яка пов'язує кілька рахунків. При цьому можливі два випадки. Перший, коли кілька рахунків дебетується, а на загальну суму у дебеті кредитується один рахунок. Наприклад, на склад підприємства надійшли матеріальні цінності: а) матеріали на суму 3000 грн.; б) паливо на суму 2000 грн. За матеріальні цінності заборгованість постачальнику ще не оплачена. Ця господарська операція взаємопов'язує три рахунки: два - "Матеріали" й "Паливо" за дебетом і один "Постачальники" (кредитори) - за кредитом:

Рахунок		Рахунок	
Дт	Кт	Дт	Кт
"Постачальники"	"Матеріали"		
5000	3000		
		Рахунок	
		Дт	Кт
		"Паливо"	
		2000	

Другий випадок, коли кілька рахунків кредитується, а на загальну суму записів у кредиті дебетується тільки один рахунок. Наприклад, відповідно до закону із суми прибутків поточного року за станом на 1 квітня підприємство утворило фонд розвитку виробництва (інвестиційний фонд) у сумі 50000 грн. і резервний фонд - 30000 грн. Ця господарська операція взаємопов'язує три рахунки: один - "Використання прибутків (доходів) поточного року" на суму 80000 грн. і два рахунки за кредитом - "Фонди економічного стимулювання" на суму 50000 грн. і резерви майбутніх видатків" на суму 30000 грн.:

Рахунок		Рахунок	
Дт	Кт	Дт	Кт
"Фонди економічного стимулювання"	"Використання прибутків поточного року"		
50 000	80000		

Рахунок		Кт	
Дт			
"Резерви передбачених витрат"			
30 000			

Збірні бухгалтерські проводки - це такі, коли водночас дебетується й кредитується не менше як по два рахунки за дебетом і кредитом. Наведемо схему такої бухгалтерської проводки:

Рахунок		Рахунок	
Дт	Кт	Дт	Кт
"Постачальники"	"Матеріали"		
1000	800		

Рахунок		Рахунок	
Дт	Кт	Дт	Кт
"Кредитори"	"Паливо"		
500	400		

Рахунок		Кт	
Дт			
"Запасні частини"			
300			

Разом 1500 грн. як по дебету, так і по кредиту усіх рахунків.

Багаторядними називаються такі бухгалтерські проводки, коли водночас дебетується і кредитується кілька рахунків, пов'язаних між собою складною господарською ситуацією. Наведемо схему такої бухгалтерської проводки:

Рахунок		
Дт	“Постачальники”	Кт
		2000

Рахунок		
Дт	“Кредитори”	Кт
		600

Рахунок		
Дт	“Позички банку”	Кт
		400

Рахунок		
Дт	“Матеріали”	Кт
		2000

Рахунок		
Дт	“Паливо”	Кт
		700

Рахунок		
Дт	“Запасні частини”	Кт
		300

Разом 3000 грн.

Як видно із наведеного, такі збірні та багаторядні бухгалтерські проводки нечітко відбивають взаємозв'язки рахунків. Така кореспонденція рахунків не визначає змісту господарської операції.

Складати такі бухгалтерські проводки, у яких кілька рахунків дебетується і водночас кілька рахунків кредитується, в бухгалтерському обліку підприємства не дозволяється, оскільки це ускладнює встановлення взаємозв'язку між рахунками і визначення змісту господарських операцій.

Дотримання правильної кореспонденції між рахунками має велике значення для організації бухгалтерського обліку, оскільки завдяки їй визначається певний порядок у системі облікових записів, і дані бухгалтерського обліку можна використовувати для вивчення стану господарства. Кореспонденція між рахунками в бухгалтерському обліку, яка встановлюється і розробляється державними керівними органами, є обов'язковою для всіх однорідних підприємств. Типова кореспонденція полегшує роботу бухгалтерських працівників, запобігає помилкам у проводках, що іноді трапляється, дає змогу зводити і узагальнювати дані обліку в масштабі окремих галузей і всього народного господарства.

У бухгалтерському обліку застосовується також відображення операцій на рахунках способом від'ємних чисел (червоного сторно). Цей спосіб використовують для збереження правильних оборотів за рахунками. За допомогою від'ємних чисел виправляють помилкові записи в системі рахунків бухгалтерського обліку і відображають деякі величини, що підлягають відрахуванню (сума економії від планової собівартості).

5.3 Рахунки синтетичного і аналітичного обліку, їх взаємозв'язок

Для отримання різних за ступенем деталізації показників бухгалтерського обліку є два види рахунків: *синтетичні* й *аналітичні*. Так, рахунки бухгалтерського обліку, що відкриваються на підставі статей балансу для обліку руху засобів і їх джерел, містять узагальнюючі (синтетичні) дані у грошовій оцінці. Наприклад, рахунок “Основні засоби” показує рух усіх основних засобів підприємства, рахунок “Матеріали” - наявність і рух предметів праці даної групи в цілому; рахунок “Розрахунки з постачальниками і підрядчиками” - загаль-

ну суму заборгованості всім постачальникам за отримані від них матеріальні цінності. Ці рахунки синтетичні.

Синтетичними називають рахунки, які дають узагальнюючі показники за економічно однорідними групами засобів, їх джерелами і господарськими процесами в грошовому виразі.

Облік, що здійснюється за допомогою синтетичних рахунків, називається синтетичним. Проте для оперативного керівництва роботою підприємства, а також забезпечення контролю за збереженням власності не досить мати відомості тільки в узагальнюючих показниках. Необхідно знати про наявність і рух кожного окремого виду матеріальних цінностей, про стан розрахунків з кожним дебітором і кредитором.

Щоб дістати докладні (аналітичні) відомості про стан і рух кожного виду засобів, їх джерел, а також про господарські процеси ведуть аналітичні рахунки. Так, для розвитку синтетичного рахунку “Матеріали” відкривають аналітичні рахунки з кожного виду сировини і матеріалів; для доповнення рахунку “Розрахунки з підзвітними особами” відкривають аналітичні рахунки для обліку розрахунків з кожною підзвітною особою.

Наприклад, на початок місяця була заборгованість підзвітних осіб на суму 200 грн. На синтетичному рахунку “Розрахунки з підзвітними особами” цю заборгованість показано загальною сумою:

Рахунок “Розрахунки з підзвітними особами”

Дебет	Кредит
Сальдо 200	

Відомості про стан розрахунків з кожною підзвітною особою можна отримати за допомогою аналітичних рахунків, відкритих в розвиток синтетичного рахунку “Розрахунки з підзвітними особами”. Наведемо схему їх проведення.

Аналітичні рахунки до синтетичного рахунку

“Розрахунки з підзвітними особами”.

Дт	Експедитор Біленко Г.І.	Кт	Дт	Завгосп Бурій С.Г.	Кт
Сальдо 40			Сальдо 60		
Дт	Секретар Орленко О.Д.	Кт	Дт	Шофер Іваненко Д.Я.	Кт
Сальдо 25			Сальдо 75		

Наведений приклад свідчить, що аналітичні рахунки відкривають для розвитку відповідного синтетичного рахунку і його деталізації. Якщо синтетичний рахунок “Розрахунки з підзвітними особами” показує тільки загальну суму заборгованості, то аналітичні рахунки дають змогу визначити заборгованість окремих підзвітних осіб.

Отже, аналітичними називають рахунки, які деталізують зміст синтетичних рахунків і відображають окремі види засобів, їх джерел і господарських процесів.

Облік, що здійснюється на аналітичних рахунках, називається **аналітичним**. Кількість аналітичних рахунків до відповідного синтетичного залежить від наявності і особливостей тих чи інших засобів, джерел їх утворення та господарських процесів.

Розглянемо записи на синтетичному й аналітичному рахунках на прикладі обліку матеріалів на синтетичному рахунку «Матеріали»

Рахунок «Матеріали»

Дебет		Кредит	
Сальдо на 01.05.	7000	2.8	3600
1. 3100		3.4	4000
Оборот за місяць	3100		
Сальдо на 01.06.	2500	Оборот за місяць	7600

Цей синтетичний рахунок дає узагальнюючі показники про наявність, надходження та витрачання матеріалів в цілому по підприємству. За даними цього рахунку не можна дізнатись, які конкретно матеріали є на підприємстві, який їхній рух. Крім того, відсутні натуральні показники за окремими видами матеріалів. Щоб отримати детальні дані щодо надходження і витрачання матеріалів, треба відкрити аналітичні рахунки. Для спрощення прикладу припустимо, що підприємство має два види матеріалів: бронзу й латунь. Дані про наявність і рух цих матеріалів показані загальними сумами на синтетичному рахунку «Матеріали» і відображатимуться на таких аналітичних рахунках (див. табл. 15 і 16):

Табл. 15 Рахунок «Бронза»

Проводка		Зміст запису	Ціна, грн	Надходження		Видаток	
Дата	№ п/п			Кількість	Сума, грн.	Кількість	Сума, грн.
1	2	3	4	5	6	7	8
		Остача на 01.05.	0-60	5000	3000		
	1	Надійшло від постачальників, кг		2500	1500		
	2	Відпущено на виробництво, кг	0-60	-	-	2000	1200
	3	Те саме, кг	0-60	-	-	4000	2400
		Оборот	0-60	2500	1500	6000	3600
		Остача на 01.06.	0-60	1500	900		

Табл.16 Рахунок «Латунь»

Проводка		Зміст запису	Ціна, грн	Надходження		Видаток	
Дата	№ п/п			Кількість	Сума, грн.	Кількість	Сума, грн.
1	2	3	4	5	6	7	8
		Остача на 01.05.	0-80	5000	4000		
	1	Надійшло від постачальників, кг	0-80	2000	1600		
	2	Відпущено на виробництво, кг	0-80	-	-	1000	800
	3	Те саме, кг	0-80	-	-	4000	3200
		Оборот	0-80	2000	1600	5000	4000
		Остача на 01.06.	0-80	2000	1600		

Як видно із наведеного прикладу, в аналітичних рахунках, що відкриті у розвитку синтетичного рахунку «Матеріали», остачі й операції за матеріалами записано детальніше. Загальну суму остачі й операцій синтетичного рахунку рознесено частковими сумами за аналітичними рахунками, тобто за конкретними видами матеріалів. При цьому в аналітичних рахунках стан і рух матеріалів показано у грошовому та натуральному вимірниках. Порівнюючи суми початкових і кінцевих остач аналітичних рахунків з початковою і кінцевою остачею синтетичного рахунку «Матеріали», переконуємося, що між ними є тісний взаємозв'язок. Він полягає ось у чому.

На рахунку синтетичного обліку і на рахунках аналітичного обліку сальдо знаходиться в одній і тій самій частині рахунку (дебеті); коли дебетується або кредитується синтетичний рахунок, водночас дебетуються або кредитуються відповідні аналітичні рахунки; кожну операцію на рахунку синтетичного обліку записують загальною сумою, а на відповідних аналітичних рахунках - частковими сумами; остачі й обороти всіх аналітичних рахунків мають дорівнювати один одному за сумою й бути однаковими за значеннями з остачами й оборотами синтетичного рахунку, в розвиток якого їх ведуть. Відсутність такої рівності свідчить про наявність помилки в бухгалтерських записах, яку треба знайти та виправити.

Аналітичний облік має велике контролююче значення для правильного ведення бухгалтерського обліку. Точність показників аналітичного обліку періодично перевіряється інвентаризацією, що підтверджує вірогідність облікових записів. Показники аналітичного обліку служать також для складання калькуляцій виготовленої продукції, виконаних робіт тощо. Все це допомагає в оперативному керівництві роботою та для контролю за господарською діяльністю, в посиленні госпрозрахунку, підвищенні рентабельності окремих видів продукції і підприємства загалом.

Крім синтетичних і аналітичних рахунків на практиці застосовують також *субрахунки*, які необхідні для додаткового групування усередині синтетичного рахунку.

Субрахунки є доповнюючим групуванням показників окремих аналітичних рахунків у межах відповідного синтетичного рахунку.

За допомогою субрахунків можна додатково групувати дані аналітичного обліку з тим, щоб отримати узагальнені відомості про об'єкти обліку в межах синтетичного рахунку. Так, для рахунку «Паливо» передбачені такі субрахунки: «Нафтопродукти», «Тверде паливо», «Інші види палива». Групування за субрахунками використовується як у поточному обліку, так і при складанні звітності.

5.4 Оборотні відомості

На рахунках синтетичного й аналітичного обліку вказують дані про стан і рух окремих видів засобів, їх джерел і господарських процесів. Загальну характеристику усіх об'єктів обліку можна отримати, якщо зібрати підсумки окремих рахунків в одній таблиці. Для цього складають оборотні відомості, які є одним із засобів перевірки і узагальнення облікових даних за звітний період, а також відбиття взаємозв'язку між рахунками і балансом. Оборотні відомості складають як за синтетичними, так і за аналітичними рахунками. У них показують обороти за звітний період, а також остачі на початок і кінець звітного періоду.

За побудовою оборотна відомість - це таблиця з кількома графами. У першій графі записують назви рахунків, у наступних - остачі (сальдо) на початок звітного періоду, обороти за дебетом і кредитом на звітний період, а також остачі на

кінець звітної періоду. Наприкінці оборотної відомості за кожною графою підводять підсумок.

Оборотну відомість за синтетичними рахунками складають на підставі записів у рахунках синтетичного обліку. У першій парі колонок (граф) такої відомості проставляють початок сальдо: активних рахунків - за дебетом; пасивних - за кредитом. У другій парі колонок (граф) записують обороти за дебетом і кредитом рахунків. Третю пару колонок (граф) заповнюють сумами кінцевих сальдо, виведених в рахунках. Для наочності наведемо оборотну відомість за синтетичними рахунками (табл 17).

Таблиця 17 Оборотна відомість за синтетичними рахунками за травень

Рахунок	Сальдо на 1 травня 199 р.		Оборот за травень, грн.		Сальдо на 1 червня 199 р.	
	Дебет	Кредит	Дебет	Кредит	Дебет	Кредит
Основні засоби	843000	-	-	25000	818000	-
Сировина й матеріали	7000	-	3100	7600	2500	-
Розрахунковий рахунок	120000	-	60000	91150	88850	-
Каса	150	-	250	300	100	-
Розрахунки з підзвітними особами	-	-	300		300	-
Статутний фонд	-	910000	117900	56500	-	848600
Прибутки	-	50000	30000		-	20000
Розрахунки з поставальниками	-	10150	-	16000	-	26150
Позики Держбанку	-	-	-	15000	-	15000
Разом	970150	970150	211550	211550	909750	909750

Оборотна відомість за рахунками синтетичного обліку має велике значення для перевірки правильності та повноти записів на рахунках і ґрунтується на отриманні у ній трьох пар рівностей: підсумків остач за дебетом і кредитом на початок звітної періоду; підсумків оборотів за дебетом і кредитом за звітний період; підсумків остач за дебетом кредитом на кінець звітної періоду.

Перша пара рівностей (сальдо на початок звітної періоду) зумовлена рівністю підсумків активу й пасиву балансу, який є основою початкових остач в активній та пасивній рахунки. Друга пара рівностей (оборот за звітний період) зумовлена методом подвійного запису господарських операцій на рахунках. Третя пара рівностей (сальдо на кінець звітної періоду) впливає з двох попередніх. Якщо на початок звітної періоду суми сальдо за дебетом і кредитом усіх синтетичних рахунків однакові, суми оборотів за звітний період також однакові, то суми активних і пасивних рахунків на кінець звітної періоду теж дорівнюватимуть одна одній.

Порушення другої рівності (оборот за звітний період) в оборотній відомості за синтетичними рахунками свідчить про помилки в бухгалтерських записах. Вони можуть виникнути через порушення правила подвійного запису операцій на рахунках, коли суму операцій за дебетом одного рахунку записано, а за кредитом іншого - ні, або навпаки, а також коли за дебетом одного рахунку записано одну суму, а за кредитом другого рахунку даної операції - іншу. У цьому разі порушується рівність підсумків оборотів за дебетом і кредитом, а також рівність кінцевих сальдо.

Оборотну відомість за синтетичними рахунками використовують для складання сальдового балансу, оскільки кінцеві сальдо за всіма рахунками, наведеними в оборотній відомості, показують стан засобів господарства (дебетові) і джерел їх утворення (кредитові). Крім цього, необхідна для економічного аналізу і оперативного керівництва діяльністю підприємства. Зокрема з оборотної відомості отримують дані про зміни засобів підприємства та їх джерел і загальний результат роботи підприємства за звітний період. Порівнюючи обороти за рахунком з остачами на початок і кінець звітної період, з'ясовують рух окремих засобів, забезпечення підприємства відповідними матеріальними запасами.

Крім оборотної відомості за синтетичними рахунками складають оборотні відомості за аналітичними рахунками, що являють собою зведення оборотів і сальдо за всіма рахунками аналітичного обліку, які об'єднані одним аналітичним рахунком. Вони призначені для перевірки правильності облікових записів за цими рахунками та оперативного керівництва господарською діяльністю.

Порядок складання оборотних відомостей за аналітичними рахунками такий самий, як і за синтетичними. Але за рахунками синтетичного обліку щомісяця складають лише одну оборотну відомість, а за рахунками аналітичного - за кожною групою аналітичних рахунків, об'єднаних рахунком синтетичного обліку.

Оскільки в аналітичному обліку використовують різні вимірники, оборотні відомості за цими рахунками різні за будовою. Так, в оборотних відомостях за аналітичними рахунками для обліку матеріальних цінностей є графі для запису їх кількості та вартості. Для початкової та кінцевої остач в оборотних відомостях за такими рахунками відводять тільки по одній графі (дебет), тому що кредитової остачі за матеріальними рахунками бути не може. Аналітичний облік розрахунків і джерел засобів роблять тільки у грошових вимірниках, адже в оборотних відомостях за такими рахунками передбачені графі лише для вартісних показників.

Оскільки записи за синтетичними рахунками проводяться паралельно на підставі одних і тих самих першоджерел інформації, суми оборотів і остач в оборотній відомості за аналітичними рахунками мають дорівнювати сумам оборотів і остач відповідного синтетичного рахунку. Оборотну відомість за аналітичними рахунками до синтетичного рахунку "Сировина й матеріали" наведено у табл. 18.

Таблиця 18. Оборотна відомість за рахунками аналітичного обліку до синтетичного рахунку "Матеріали" за травень 199 р.

Рахунок аналітичного обліку	Ціна, грн.	Остача на 1 травня		Оборот за травень				Остача на 1 червня	
				Надходження		Видаток			
		Кількість	Сума, грн.	Кількість	Сума, грн.	Кількість	Сума, грн.	Кількість	Сума, грн.
Бронза, кг.	0-60	5000	3000	2500	1500	6000	3600	1500	900
Латунь, кг.	0-80	5000	4000	2000	1600	5000	4000	2000	1600
Разом	-	-	7000	-	3100	-	7600	-	2500

Підсумки оборотної відомості за цією групою аналітичних рахунків дорівнюють підсумкам за відповідним синтетичним рахунком "Матеріали". Порівнянням цих підсумків встановлюють, чи всі операції за синтетичним рахун-

ком відбито в аналітичному обліку. Порушення такої рівності свідчить про помилки, які слід усунути.

У сучасній практиці бухгалтерського обліку для його спрощення відмовляються від паралельного ведення синтетичного й аналітичного обліку, а отже, від складання оборотних відомостей за аналітичними рахунками. Нині широко застосовують поєднання синтетичних і аналітичних записів в одному обліковому реєстрі.

Розглянуті оборотні відомості дають лише загальне уявлення про стан і зміни засобів господарства та джерел їх формування, але недостатньо розкривають економічний зміст оборотів. Більш конкретну інформацію дає оборотна відомість, яка складена за шаховою формою.

У наведеній шаховій оборотній відомості (табл.16) показані операції, пов'язані із чотирма типами змін в балансі (див. п.4.2.). Відомість складається на підставі даних синтетичних рахунків, які записують двічі. Один раз назви рахунків розміщують у лівій частині таблиці по вертикалі, другий - ці самі рахунки у такій самій послідовності по горизонталі - у верхній частині таблиці. Суми оборотів по кожному рахунку записують на перетині кореспондуючих рахунків, що дебетуються (по вертикалі) і кредитуються (по горизонталі), що дає можливість глибше розкрити економічний зміст господарських операцій і використати дані бухгалтерського обліку для управління.

Таблиця 19 Шахова оборотна відомість за жовтень 199 р. в грн.

Рахунки, що дебетуються	Залишок на 01.10.		Ос-нові засоби	Сиро-вина і мате-ріали	Ка-са	Розраху-нковий банку	Статут-ний фонд	При-буток	Фонди економ.-ствиму-льовання	Заборо-ваність поставча-льникам	Обо-рот по дебету	Залишок на 01.11.			
	Дебет	Кредит										Дебет	Кредит		
Основні засоби	250000	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5000	5000	250000	-	
Сировина і матеріали	10000	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	15000	-	
Каса	2000	-	-	-	-	10000	-	-	-	-	10000	12000	5000	-	
Розрахунковий банкомат	20000	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5000	-	
Драхунок	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	280000	
Статутний фонд	-	280000	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1000
Прибуток	-	2000	-	-	-	-	-	-	1000	-	-	-	-	-	1000
Фонди економічного стимулювання	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Заборогованість поставальників	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Обороти по кредиту	x	x	-	-	-	15000	-	-	1000	5000	21000	x	x	-	-
Залишок	282000	282000	x	x	x	x	x	x	x	x	x	282000	282000	-	-

Розділ 6 КЛАСИФІКАЦІЯ РАХУНКІВ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

6.1 Основи класифікації рахунків

В обліку госпрозрахункових підприємств як приватних так і державних (промисловість, будівництво, сільське господарство, торгівля, громадське харчування, транспорт, зв'язок) застосовується більше 100 різних рахунків. В банківському бізнесі кредитні установи (банки) використовують близько 50 балансових і понад 50 забалансових рахунків. В бюджетних установах використовується більше 30 рахунків і безліч субрахунків. Один рахунок відображає стан господарських засобів, інший - джерела формування цих засобів. Кожен рахунок має певний зміст, будову, призначення та структуру, ступінь деталізації.

Поряд з цим можна зауважити, що рахунки підлягають класифікації за певними ознаками. На перший погляд класифікація рахунків не має практичного застосування, але щоб правильно використати рахунки обліку, треба добре засвоїти їх особливості, чітко визначити зміст, призначення та структуру, тобто прокласифікувати їх. Класифікація рахунків бухгалтерського обліку тобто групування їх за певними ознаками, допомагає вивченню системи рахунків та застосуванню її у практиці.

Рахунки класифікуються за такими ознаками:

- в залежності від об'єкту відображення (активні, пасивні, активно-пасивні);
- в залежності від ступеню узагальнення та деталізації даних про господарську діяльність (синтетичні рахунки, субрахунки, аналітичні рахунки);
- в залежності від функціональної ролі бухгалтерського обліку (рахунки фінансового, управлінського та податкового обліку);
- в залежності від галузей економіки (рахунки загальні (спільні) та рахунки спеціфічні (галузеві));
- за економічним змістом;
- за призначенням і структурою;

На двох останніх признаках класифікації зупинимось детальніше.

6.2 Класифікація рахунків за економічним змістом

Класифікація рахунків за економічним змістом дає змогу встановити, які рахунки слід застосувати для обліку певного об'єкта, отримання необхідних показників, що характеризують стан і зміни об'єкта обліку. Однак для вивчення рахунків не досить відомостей, що саме облічується за цим чи іншим рахунком - засоби господарства, їх джерела чи господарські процеси. Для отримання потрібних облікових показників слід знати призначення окремих видів рахунків та їх побудову.

Водночас з класифікацією рахунків за економічним змістом треба систематизувати їх за призначенням і побудовою.

Класифікація рахунків за економічним змістом відповідає змісту предмету бухгалтерського обліку й зумовлена класифікацією об'єктів обліку, тобто господарських засобів і їх джерел.

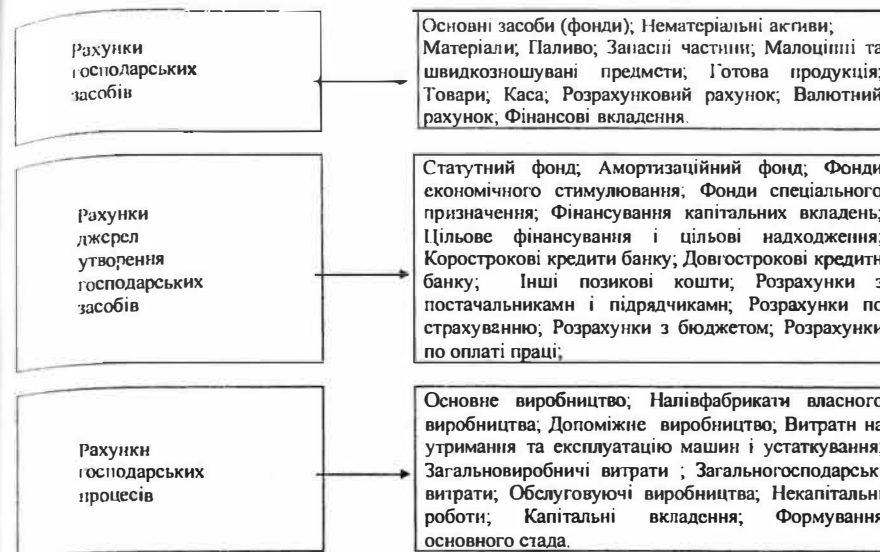

Рис.4 Класифікація рахунків бухгалтерського обліку за економічним змістом

Відповідно до цього рахунки поділяють на три групи: *господарських засобів, джерел утворення господарських засобів і господарських процесів* (див. рис.4).

На рахунках господарських засобів відображають наявність і рух засобів; це - господарські засоби, предмети праці, предмети обігу, грошові кошти, кошти в розрахунках. З тих самих позицій розрізняють і рахунки засобів праці ("Основні засоби", "Малоцінні й швидкозношувані предмети"), рахунки предметів обігу ("Товари" тощо), рахунки грошових коштів ("Каса", "Розрахунковий рахунок" тощо), рахунки коштів у розрахунках ("Розрахунки з підзвітними особами"). Перелічені рахунки активні і відображають за дебетом надходження господарських засобів і за кредитом - їх вибуття. Залишок за рахунками показує наявність господарських засобів на початок і кінець місяця.

На рахунках джерел господарських засобів відображають джерела утворення господарських засобів. Джерелами засобів є закріплені за підприємством їх власні засоби: "Статутний фонд", "Амортизаційний фонд" тощо.

Промислові підприємства, крім власних засобів, можуть мати засоби, що тимчасово залучені від інших організацій і осіб. До рахунків джерел залучених засобів належать "Короткострокові позики банку", "Розрахунки з оплати праці" та ін.

Рахунки утворення джерел господарських засобів є пасивними, і за кредитом їх відображають збільшення джерел засобів, а за дебетом - зменшення. Сальдо таких рахунків характеризує наявність джерел господарських засобів на початок і кінець місяця.

Третю групу класифікацій рахунків за економічним змістом становлять рахунки господарських процесів. На даних рахунках за дебетом і кредитом облічують такі процеси господарської діяльності, як заготівля і придбання матер-

іальних цінностей, виробництво продукції, її реалізація. До рахунків господарських процесів належать рахунки: "Основне виробництво", на якому відображені витрати на виробництво продукції; "Реалізація", де відображені операції з реалізації готової продукції. Таким чином, класифікація рахунків за економічним змістом дає змогу групувати рахунки в залежності від того, що на них облічують.

6.3 Класифікація рахунків за призначенням і структурою

За призначенням і структурою рахунки бухгалтерського обліку класифікують залежно від того, як відображаються на рахунках засоби господарства, їх джерела та господарські процеси, що саме облічується за дебетом і кредитом певного рахунку, що являє собою сальдо відповідного рахунку. Така класифікація дає змогу вивчити особливості рахунків і встановити, які види рахунків треба використовувати для того, щоб отримати необхідні показники.

За призначенням і структурою рахунки бухгалтерського обліку поділяють на такі групи: *основні, регулюючі, операційні, фінансово-результатні, забалансові* (див.рис.5).

Основні рахунки використовують у бухгалтерському обліку для контролю за станом і рухом господарських засобів і джерел їх утворення. У сукупності вони характеризують матеріальний (майновий) стан підприємства і правлять за основу для складання балансу. Основні рахунки поділяють на *інвентарні, фондові та рахунки розрахунків*.

Інвентарні рахунки застосовують для обліку наявності та руху матеріальних цінностей і коштів, їх призначення - контроль за наявністю і рухом господарських засобів підприємства. До них належать такі рахунки: "Основні засоби", "Паливо", "Матеріали", "Каса", "Розрахунковий рахунок" та ін. На цих рахунках остача може бути тільки дебетовою, обороти за дебетом показують збільшення (надходження) засобів на підприємство, а обороти з кредитом - зменшення (вибуття) цих засобів. Облік матеріальних цінностей за аналітичними рахунками, що використовують для розвитку інвентарних рахунків синтетичного обліку, здійснюють у натуральних вимірниках та у грошовій оцінці. Операції за дебетом і кредитом цих рахунків записують в однаковій оцінці. Це означає, що остачу, яка є на певному рахунку, можна завжди перевірити інвентаризацією. Тому ці рахунки називають інвентарними. Схема його наступна:

Інвентарний рахунок			
Дебет		Кредит	
Початкова остача - наявність матеріальних цінностей і коштів		Оборот - вибуття засобів	
Оборот - надходження засобів			
Кінцева остача - дебетова			

Фондові рахунки використовують для обліку і контролю за станом, змінами фондів і джерел засобів цільового фінансування. Вони показують форми створення і цільове призначення закріплених за підприємством засобів, а також їх зміни у процесі господарської діяльності. До цієї групи належать такі рахунки: "Статутний фонд", "Амортизаційний фонд", "Фонди економічного стимулювання", "Фонди спеціального призначення", "Цільове фінансування і надходження".

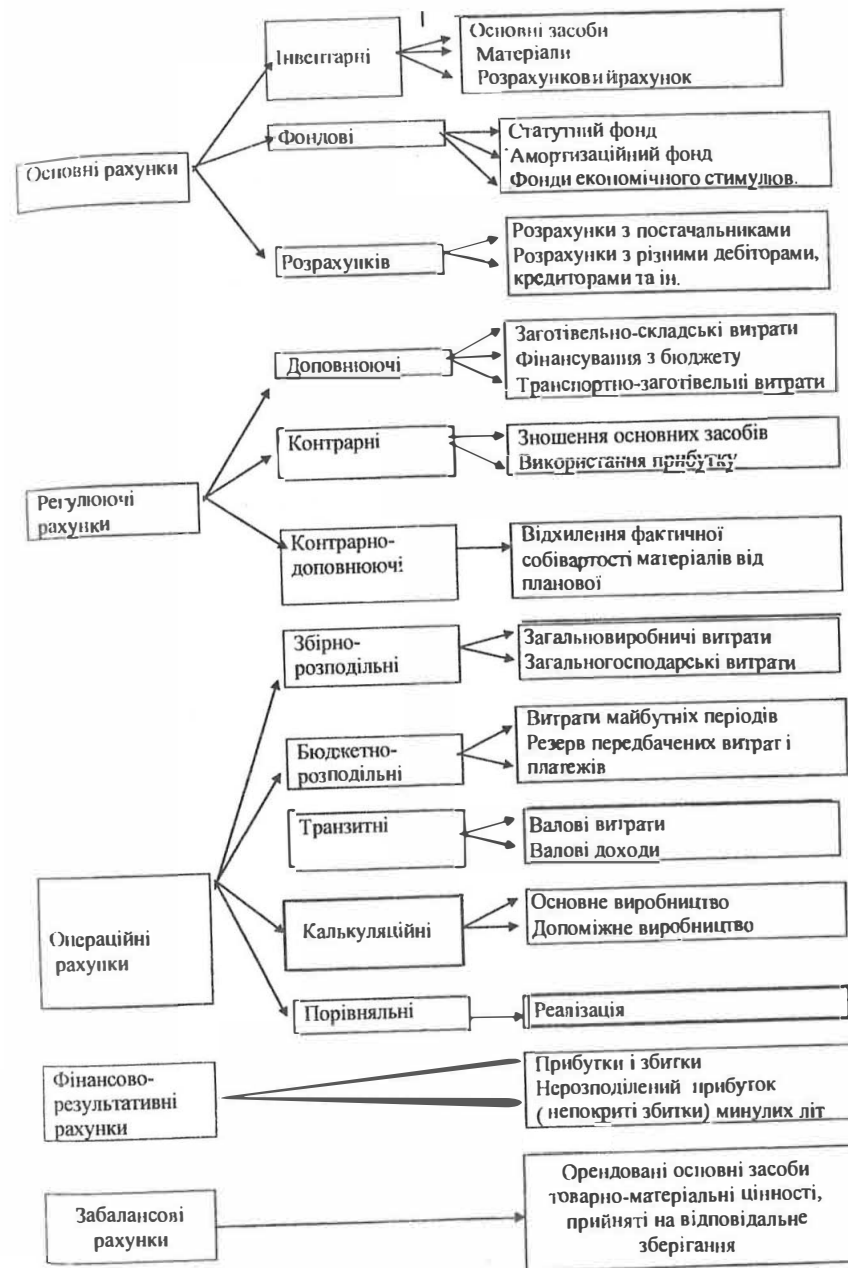

Рис.5. Класифікація рахунків бухгалтерського обліку за їх призначенням і структурою

Фондові рахунки можуть мати тільки кредитове сальдо, яке показує наявність джерел власних засобів, що становлять фонди підприємства. Обороти за кредитом фондових рахунків показують збільшення (виникнення) джерел засобів підприємства, а оборот за дебетом - зменшення (використання) цих джерел. Характерним для фондових рахунків є те, що облік на них здійснюють лише у грошовому виразі, аналітичний облік проводять за формами створення й цільового призначення окремих джерел засобів. Ось його схема:

Фондовий рахунок			
Дебет		Кредит	
Оборот - зменшення фонду фінансування		Початкова остача - наявність джерел господарських засобів	
		Оборот - збільшення фонду фінансування	
		Кінцева остача - кредитова	

Рахунки розрахунків використовують для обліку і контролю за розрахунками одного підприємства з іншими підприємствами, організаціями, установами й окремими особами. На цих рахунках відображається заборгованість, що виникає в процесі господарської діяльності підприємства, а також обліковуються усі зміни цієї заборгованості. Рахунки розрахунків поділяють на активні, пасивні й активно-пасивні.

Активні рахунки розрахунків використовують для обліку і контролю за розрахунками одного підприємства з іншими підприємствами, організаціями, установами й окремими особами (дебіторами) за цінності, передані іншим підприємствам і особам, за виконані послуги. Сюди належать такі рахунки: "Розрахунки з підзвітними особами", "Розрахунки з покупцями і замовниками" та ін.

Дебет рахунків (активних) розрахунків показує суму збільшення заборгованості даному підприємству, інших підприємств і організацій за передані цінності чи надані послуги, кредит - суму погашення боргів підприємству, остача (дебетова) - суму дебіторської заборгованості підприємству.

Аналітичний облік проводять за кожним дебітором (підприємством, організацією чи особою). Наведемо його схему.

Розрахунковий активний рахунок			
Дебет		Кредит	
Початкова остача - наявність дебіторської заборгованості		Оборот - зменшення дебіторської заборгованості	
Оборот - збільшення дебіторської заборгованості			
Кінцева остача - дебіторська заборгованість			

Пасивні рахунки розрахунків використовують для обліку розрахункових взаємовідносин з іншими підприємствами і організаціями за отримані від них матеріальні цінності, послуги; з персоналом підприємства (за розрахунками по заробітній платі); з органами соціального страхування (за відрахування на соціальне страхування); з бюджетом (з податків та ін.). До них належать такі рахунки: "Розрахунки з постачальниками і підрядчиками", "Короткотермінові позики банків". Кредит цих рахунків показує наявність і збільшення креди-

торської заборгованості, а дебет - її погашення (оплату). Вони мають тільки кредитове сальдо.

В аналітичному обліку пасивні рахунки розрахунків деталізують за кожним кредитором (підприємством, організацією чи особою).

Активно-пасивні рахунки розрахунків застосовують в обліку для розрахунків з дебіторами й кредиторами за господарськими операціями, в результаті яких заборгованість щодо цього підприємства може бути або дебіторською, або кредиторською, тобто підприємство є водночас і боржником, і кредитором. До них належать такі рахунки: "Розрахунки з різними дебіторами і кредиторами", "Внутрішньовідомчі розрахунки з перерозподілу оборотних коштів і прибутку", "Внутрішньовідомчі розрахунки за поточними операціями" тощо.

Оборот за дебетом таких рахунків показує збільшення дебіторської заборгованості підприємству і погашення підприємством боргів своїм кредиторам; оборот за кредитом відбиває збільшення заборгованості підприємства кредиторам і зменшення дебіторської заборгованості підприємству, погашення підприємством боргів своїм кредиторам. За цими рахунками сальдо показують у розгорнутій формі (окремо дебетове і кредитове). Його визначають за допомогою аналітичних рахунків, що використовують для розвитку синтетичного рахунку.

Окремі аналітичні рахунки, що відкриті для обліку розрахунків з кожним дебітором, можуть мати дебетове або кредитове сальдо, які в балансі показують окремо: дебетове - в активі, кредитове - в пасиві. Наведемо їх схему.

Активно-пасивний рахунок розрахунків	
Дебет	Кредит
Початкова остача - дебіторська заборгованість	Початкова остача - кредиторська заборгованість
Оборот - збільшення дебіторської заборгованості, зменшення кредиторської заборгованості	Оборот - збільшення кредиторської заборгованості, зменшення дебіторської заборгованості
Кінцева остача - дебіторська заборгованість на кінець звітного періоду	Кінцева остача - кредиторська заборгованість на кінець звітного періоду

Регулюючі рахунки застосовують в обліку для уточнення оцінки господарських засобів і їх джерел з тим, щоб мати дані про фактичну собівартість засобів або фактичний розмір джерел засобів. Їх поділяють на *контрарні*, *доповнюючі* й *контрарно-довповнюючі*.

Контрарні регулюючі рахунки зменшують оцінку засобів чи джерел, що облічуються на відповідному основному рахунку. Ці рахунки в свою чергу поділяють на *контрактивні* і *контрпасивні*.

Контрактивні рахунки призначені для регулювання оцінки окремих основних активних рахунків, а тому самі є пасивним. За кредитом цих рахунків показується збільшення сум, які підлягають вирахуванню з основного активного рахунку, а за дебетом - зменшення цих сум. Сальдо показує суму, що підлягає вирахуванню з остачі відповідного основного активного рахунку. До таких рахунків належать "Зношення основних засобів", "Зношення малоцінних і швидкозношуваних предметів" та ін. Наведемо їх схему.

Контрактивний рахунок

Дебет	Кредит
Оборот - зменшення суми, яка підлягає відрахуванню з показників основного регулюючого активного рахунку	Початкова остача - сума, яка зменшує дебетову остачу регулюючого активного рахунку Оборот - збільшення суми, яка підлягає вирахуванню з показників основного регулюючого активного рахунку Кінцева остача - сума, яка зменшує дебетовий залишок регулюючого активного рахунку.

Контрпасивні рахунки призначені для регулювання основних пасивних рахунків, а самі є активними. Вони служать для зменшення сум джерел засобів, які обліковуються на основних пасивних рахунках. Дебет контрпасивного рахунку показує збільшення сум, що підлягають вирахуванню із сальдо основного пасивного рахунку. Прикладом такого рахунку є рахунок "Використання прибутку".

Регулюючі контрактивні рахунки забезпечують правильність і реальність оцінки матеріальних засобів, а контрпасивні - джерел утворення засобів. Наведемо їх схему.

Контрпасивні рахунки

Дебет	Кредит
Початкова остача - сума, яка зменшує кредитовий залишок регулюючого пасивного рахунку. Оборот - збільшення суми, яка підлягає вирахуванню з показників основного регулюючого пасивного рахунку Кінцева остача - сума, яка зменшує кредитовий залишок регулюючого пасивного рахунку	Оборот - зменшення суми, яка підлягає вирахуванню з показників основного регулюючого пасивного рахунку

Доповнюючі регулюючі рахунки доповнюють оцінку засобів і їх джерел, які облічуються на відповідному основному рахунку, і містяться у тій частині балансу, що й основний рахунок. Якщо основний рахунок активний, то регулюючий доповнюючий його рахунок теж активний; якщо основний рахунок пасивний, доповнюючий - пасивний.

Доповнюючі регулюючі рахунки, що призначені для збільшення оцінки основних активних рахунків, називають доповнюючими активними. За дебетом цих рахунків показують збільшення сум, які треба додати до відповідного основного активного рахунку, за кредитом - зменшення цих сум; сальдо показує суму, яку треба додати до сальдо відповідного активного рахунку. Наведемо їх схему.

Регулюючий доповнюючий активний рахунок

Дебет	Кредит
Початкова остача - сума, яка доповнює оцінку регулюючого активного рахунку. Оборот - збільшення суми, яка доповнює суму засобів по регулюючому рахунку Кінцева остача - дебетова	Оборот - зменшення суми, яка доповнює оцінку на регулюючому рахунку

Доповнюючі регулюючі рахунки, що призначені для збільшення оцінки основних пасивних рахунків, називають доповнюючими пасивними. За кредитом таких рахунків показують збільшення сум, що підлягають додаванню до основного пасивного рахунку. Наведемо їх схему.

Регулюючий доповнюючий пасивний рахунок

Дебет	Кредит
Оборот - зменшення суми, яка доповнює оцінку засобів на регулюючому рахунку	Початкова остача - сума, яка доповнює оцінку засобів на регулюючому пасивному рахунку Оборот - збільшення суми, яка доповнює оцінку засобів на регулюючому рахунку Кінцева остача - кредитова

Як правило, регулюючі доповнюючі рахунки використовують в аналітичному обліку. Наприклад, в аналітичному обліку матеріалів при оцінці окремих їх видів за оптовими цінами доповнюючим регулюючим активним є рахунок "Транспортно-заготівельні витрати", що відкривається у складі синтетичного рахунку "Матеріали".

Фактичну собівартість матеріалів визначають додаванням до їх вартості за оптовими цінами суми транспортно-заготівельних витрат. Прикладом доповнюючого пасивного регулюючого рахунку є субрахунок "Фінансування з бюджету на приріст і поповнення оборотних засобів".

Контрарно-доповнюючі регулюючі рахунки поєднують ознаки контрарних і доповнюючих рахунків. Їх застосовують в аналітичному обліку, наприклад, в обліку готової продукції чи матеріалів. Якщо аналітичний облік окремих видів готової продукції чи матеріалів проводять за плановою собівартістю, окремо ведуть облік відхилень фактичної собівартості цих матеріальних цінностей від їх планової собівартості. При цьому для визначення фактичної собівартості готової продукції або матеріалів суму відхилень треба додати або відняти від планової собівартості залежно від того, що показує відхилення - перевитрату чи економію засобів. Ось їх схема.

Контрарно-доповнюючий рахунок

Дебет	Кредит
Початкова остача - сума, яка доповнює показники основного активного рахунку Оборот - збільшення суми, яка доповнює показники основного активного рахунку Кінцева остача - сума, яка доповнює показники основного активного рахунку.	Початкова остача - сума, яка підлягає відрахуванню з показників основного активного рахунку Оборот - збільшення суми, яка підлягає відрахуванню з показників основного активного рахунку Кінцева остача - сума, яка підлягає відрахуванню з показників основного активного рахунку

Операційні рахунки використовують для відображення та контролю господарських процесів, зокрема, за операціями постачання, виробництва і реалізації продукції. За призначенням і структурою операційні рахунки поділяють на збірно- і бюджетно-розподільні, транзитні, калькуляційні та порівняльні.

Збірно-розподільні рахунки призначені для обліку витрат, які пов'язані з проведенням певних господарських процесів і в момент здійснення не можна безпосередньо віднести на ті рахунки, на яких облічуються усі витрати за даним об'єктом (наприклад, заробітна плата адміністративно-управлінського та обслуговуючого персоналу). Суми таких витрат спочатку записують на збірно-розподільних рахунках, а потім розподіляють між відповідними об'єктами. За дебетом збірно-розподільних рахунків показують витрати, що підлягають розподілу, за кредитом - ці витрати списують на відповідні об'єкти калькуляції. Після розподілу витрат між об'єктами калькуляції ці рахунки закривають. До цієї групи належать такі рахунки: "Витрати на утримання та експлуатацію устаткування", "Загальновиробничі витрати", "Загальногосподарські витрати", "Позавиробничі витрати". Наведемо їх схему.

Збірно-розподільний рахунок

Дебет	Кредит
Оборот - збільшення і нагромадження витрат	Оборот - зменшення, списання витрат на калькуляційні рахунки

Бюджетно-розподільні рахунки призначені для розмежування і точного визначення витрат між суміжними звітними періодами. Використання цих рахунків дає змогу відносити витрати саме до того періоду, до якого вони належать - незалежно від часу їх фактичного проведення. Це дозволяє точно підрахувати собівартість продукції, отриманої в даному звітному періоді, й правильно визначити фінансовий результат за кожний окремий період. До бюджетно-розподільних належать такі рахунки: "Витрати майбутніх періодів", "Резерв передбачених витрат і платежів".

Рахунок "Витрати майбутніх періодів" використовують для обліку витрат, фактично здійснених у звітному місяці (періоді) і які призначені для віднесення на витрати виробництва у наступних звітних періодах. Наприклад, витрати на освоєння нових видів продукції, сплачена наперед орендна плата за орендовані основні засоби тощо. За дебетом цього рахунку облічують суми фактично здійснених витрат, а за кредитом - поступове списання цих витрат у тих періодах, на які вони припадають. Сальдо за рахунком "Витрати майбутніх періодів" може бути тільки дебетове.

Рахунок "Резерв передбачених витрат і платежів" використовують для обліку витрат, що стосуються поточного звітного періоду, але фактично ще не проведені і здійснюватимуться лише в наступних періодах. Наприклад, суми на оплату відпусток робітникам, що працюють на виробництві, на поточний ремонт основних засобів (коли він здійснюється протягом року нерівномірно) тощо. Резерв передбачених витрат і платежів створюється протягом року включенням у собівартість продукції планової суми витрат, що забезпечує рівномірне включення цих сум у собівартість продукції. За дебетом цього рахунку записують суми фактично проведених витрат за рахунок створеного резерву, а за кредитом - резервування сум на покриття передбачуваних витрат і платежів. Кредит

това остача показує суму створеного резерву на покриття витрат, що будуть проведені підприємством у наступних періодах.

Транзитні рахунки застосовують з метою визначення суми валового доходу, податкового валового доходу, валових витрат для розрахунку прибутку, який підлягає оподаткуванню. Ці рахунки не мають залишків. Записи по них проводять одночасно як за дебетом так і за кредитом рахунку, тобто характер записів транзитний, звідси і виникла їх назва. Їх схема така:

Транзитний рахунок "Валові витрати"

Дебет	Кредит
Оборот - виникнення валових затрат для цілей оподаткування	Оборот - віднесення (транзит) валових затрат на об'єкти обліку

Калькуляційні рахунки призначені для обліку різних витрат з метою визначення фактичної собівартості господарських засобів - продукції, матеріалів чи виконаних робіт і послуг. За допомогою цих рахунків контролюють рівень витрат на виробництво, встановлюють відхилення фактичної собівартості від планової і з'ясовують причини відхилень. До калькуляційних рахунків належать такі рахунки: "Основне виробництво", "Допоміжні виробництва", "Ремонт основних засобів" та ін. За дебетом калькуляційних рахунків облічують усі витрати на виробництво продукції, виконання робіт і послуг, а за кредитом списується їх фактична собівартість. Сальдо (дебетове) показує собівартість незавершеного виробництва продукції або незакінчених робіт. Наведемо їх схему.

Калькуляційний рахунок «Основне виробництво»

Дебет	Кредит
Початкова остача - витрати на незавершену виробництвом продукцію на початок місяця	Оборот - собівартість готових виробів, виконаних робіт, послуг
Оборот - витрати, які утворюють собівартість продукції, робіт, послуг	
Кінцева остача - витрати на незавершену виробництвом продукцію на кінець місяця	

Порівняльні рахунки використовують для порівняння та контролю витрат і операцій по виробництву і обігу у двох оцінках, наприклад у плановій і фактичній, для того, щоб виявити відхилення від норм витрат, обсяг операцій або результати за операціями. За дебетом порівняльних рахунків господарські засоби показують за фактичною собівартістю, а за кредитом - за реалізаційними цінами. Порівнюючи дебетовий і кредитовий обороти порівняльного рахунку, визначають результати операцій. До цієї групи належить рахунок "Реалізація", який призначений для контролю за виконанням плану реалізації й виявлення фінансових результатів від реалізації продукції, виконаних робіт, послуг. За дебетом цього рахунку показують фактичну повну собівартість реалізованої продукції чи виконаних робіт і послуг; а за кредитом - вартість цієї продукції за відпускними (оптовими) цінами. Порівнянням фактичної собівартості з відпускною вартістю реалізованої продукції, робіт і по-

слуг визначають фінансовий результат від реалізації продукції, робіт чи послуг, який виражається у вигляді прибутку або збитку.

Фінансово-результативні рахунки призначені для поточного (протягом року) відображення й контролю фінансових результатів (прибутків і збитків), а також узагальнення показників виконання плану за прибутками за звітний період. Для цього застосовують рахунок "Прибутки і збитки", за дебетом якого обчислюють збитки і усі втрати, що не включені у собівартість продукції, а за кредитом - прибуток від реалізації і позареалізаційні доходи та прибутки. Кредитове сальдо цього рахунку показує чистий прибуток, дебетове - збиток. Наведемо їх схему.

Фінансово - результативний рахунок

Дебет	Кредит
Початкова остача - збитки	Початкова остача - прибутки
Оборот - зменшення: а) списання прибутку; б) відображення збитків	Оборот - збільшення прибутку або списання збитку
Кінцева остача - дебетова (збитки)	Кінцева остача - кредитова (прибутки)

Усі розглянуті рахунки бухгалтерського обліку при наявності на них сальдо (остачі) відображаються у балансі у відповідних балансових статтях, а тому їх називають балансовими. Поряд з балансовими є такі рахунки, які не включають у баланс, а показують за його підсумком. Такі рахунки називають забалансовими.

Забалансові рахунки призначені для обліку засобів, які не належать даному підприємству, а лише тимчасово перебувають у його користуванні або зберіганні, і тому їх не можна включити у баланс, де показано власні господарські засоби підприємства. Крім матеріальних цінностей, що належать даному підприємству, на забалансових рахунках облічують дані, наведені у бланках суворої звітності, списані на збитки заборгованість неплатоспроможних дебіторів та ін. Характерною особливістю забалансових рахунків є те, що облік на них ведеться без застосування способу подвійного запису. Це означає, що операції позначаються одинарним записом тільки за дебетом або тільки за кредитом відповідного рахунку. При надходженні засобів забалансовий рахунок дебетується без кредитування іншого рахунку й кредитується при вибутті цих засобів без дебетування іншого рахунку. До забалансових належать такі рахунки: "Орендовані основні засоби", "Товарно-матеріальні цінності, прийняті на відповідальне зберігання", "Устаткування, прийняте для монтажу", "Бланки суворої звітності" та ін.

6.4 План рахунків бухгалтерського обліку

Для забезпечення єдності, порівнянності й узагальнення облікових даних необхідно, щоб однорідні господарські операції відображались на рахунках тожможно усіма виробничими об'єднаннями та підприємствами. Це досягається за допомогою єдиної системи рахунків бухгалтерського обліку і єдиних вимог щодо здійснення обліку на них. Для цього розроблено спеціальний перелік рахунків, який називається планом. Рахунки в ньому розміщені в певному порядку на

підприємств, яка базується на їх економічній класифікації.

План рахунків - це групування рахунків бухгалтерського обліку за економічним змістом, призначенням та структурою в систематизованому переліку, що застосовуються в підприємствах та господарських товариствах.

З 1 січня 1986р. Міністерством фінансів за погодженням з Державним комітетом статистики введено єдиний План рахунків бухгалтерського обліку виробничої господарської діяльності об'єднань, підприємств і організацій. У плані рахунків перелічено усі синтетичні рахунки (рахунки першого порядку), які можна застосовувати на підприємствах відповідної галузі народного господарства.

Крім синтетичних рахунків, у плані передбачені також субрахунки (рахунки другого порядку), які мають важливе значення для організації поточного обліку. Кожному синтетичному рахунку у плані рахунків присвоюється шифр (код) - цифрове значення, яке визначає його приналежність до відповідної групи. Шифри (коди) використовують при складанні бухгалтерських проводок і у записках і облікові реєстри. Це значно скорочує і прискорює облікові роботи, а також полегшує їх автоматизовану обробку при використанні ПЕОМ.

У Плані рахунків, яким користуються нині (див. додаток 1), прийнято серійно-порядкову нумерацію рахунків. За кожним розділом закріплено відповідну серію порядкових номерів з урахуванням деякої кількості запасних номерів. Шифри (коди) усіх синтетичних рахунків у рахунковому плані, що, складаються з двох знаків, оскільки всіх рахунків не більш ніж 99. Субрахунки мають порядкові номери від одиниці до дев'яти у межах того синтетичного рахунку, до якого вони ведуться. Наприклад, рахунок 01 "Основні засоби" представлений чотирма субрахунками:

01-1 Будинки, споруди.

01-2 Автотранспорт, меблі, прилади.

01-3 Приватизований житловий фонд.

01-4 Інші.

Крім цього, підприємства мають право відкривати субрахунки для обліку основних засобів, які взяті в оренду, зокрема цілісних майнових комплексів або фінансового лізингу, а також для обліку невиробничих основних засобів.

Усі синтетичні рахунки згруповані на основі їх економічної однорідності у дев'ять розділів, зокрема такі:

розділ I - Основні засоби (фонди) - включає рахунки, призначені для обліку основних засобів і нематеріальних активів, їх зношення і витрат на ремонт;

розділ II - Виробничі запаси - містить рахунки, на яких ведуть облік матеріалів, палива, будівельних матеріалів і обладнання до установки, запасних частин, малоцінних і швидкозношуваних предметів які належать даному підприємству, а також операції, пов'язані із заготовкою та переоцінкою;

рахунки, які призначені для відображення витрат основного й допоміжного виробництва, а також витрат, пов'язаних із соціально-побутовим обслуговуванням працівників, об'єднує розділ III - **Витрати на виробництво**;

розділ IV - Готова продукція, товари і реалізація - включає рахунки для обліку надходження, відвантаження і реалізації готової продукції й товару, витрат щодо їх реалізації та виручки від реалізації виконаних робіт і послуг;

для відображення операцій щодо належності підприємству готових коштів, які знаходяться у касі, на розрахункових поточних рахунках, операцій за гро-

шовими документами використовують рахунки, включені у розділ V - **Грошові кошти**;

розділ VI - **Розрахунки**, відображені рахунки, які призначені для обліку всіх видів розрахунків з товариствами, підприємствами, організаціями, установами й фізичними особами;

розділ VII - **Фінансові результати і використання прибутку** - містить розрахунки, на яких обліковують прибутки і збитки, доходи майбутніх періодів, використання коштів за рахунок прибутку;

рахунки, які призначені для відображення операцій за статутним, амортизаційним фондами, фондами економічного стимулювання й спеціального призначення, а також за резервами, відображені у розділі VIII - **Фонди і резерви**;

Розділ IX - **Кредити банків і фінансування** - об'єднує рахунки, призначені для відображення в обліку операцій за розрахунками й збитками, отриманими позиками, кредитами, а також за рухом коштів фінансування на відповідні цілі.

Крім цих розділів, окремою групою після 9 розділів виділено **забалансові рахунки**, характеристика яких дана вище.

У разі необхідності до Плану рахунків можна вводити додаткові синтетичні рахунки, використовуючи при цьому вільні номери рахунків. Так, починаючи з 1991 р. були запроваджені нові рахунки: 04- "Нематеріальні активи"; 36- "Виконані етапи по незакінченим роботах"; 52 - "Валютний рахунок"; 58- "Фінансові вкладення"; 59- "Векселі отримані"; 66 - "Векселі видані"; 75- "Розрахунки з учасниками" та ін., а у 1997 році в зв'язку з введенням нової редакції Закону України Про оподаткування прибутку підприємств та Закону "Про податок на додану вартість" введені нові рахунки 18- "Валові витрати", 48- "Валові доходи" та 67- "Податкові розрахунки", а також внесено суттєві зміни до переліку субрахунків рахунків 01 "Основні засоби" та рахунку 02- "Знос (амортизація) майна".

До Плану рахунків додано спеціальну інструкцію для застосування рахунків бухгалтерського обліку, в якій міститься характеристика кожного рахунку та їх типова кореспонденція, що визначає порядок відображення господарських операцій на відповідних рахунках. Вона дозволяє встановлювати єдині підходи до застосування Плану рахунків і відображення однакових фактів господарського життя на рахунках бухгалтерського обліку.

Єдиний План рахунків відіграє значну роль в організації й постановці бухгалтерського обліку. Він забезпечує правильність і єдність використання всієї системи рахунків для відображення господарської діяльності підприємств відповідно до їх галузевих особливостей і сприяє дійовому контролю за виконанням господарських планів. Застосування плану рахунків забезпечує єдину методологію бухгалтерського обліку й складання зведеної звітності у масштабі окремих галузей і всього народного господарства.

Крім цього Плану рахунків бухгалтерського обліку для банківської системи, починаючи з 1 січня 1998 року, Національним банком затверджений новий План рахунків бухгалтерського обліку комерційних банків України, який відповідає вимогам Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, зокрема, у ньому передбачено 10 класів рахунків: 1. Казначейські та міжбанківські операції; 2. Операції з клієнтами; 3. Операції з цінними паперами та інші активи і зобов'язання; 4. Довгострокові вкладення, основні засоби та нематеріальні активи; 5. Капітал банку; 6. Доходи; 7. Витрати; 8. Управлінський облік; 9. Позабалансові рахунки. Характерне для цього Плану рахунків є те, що на відміну від вище розглянутого Плану рахунків для галузей

економіки України, в ньому для забалансового обліку застосовується принцип подвійного запису. Установи і організації, що фінансуються за рахунок коштів державного бюджету, використовують свій бюджетний план рахунків. Тому одним з важливих завдань удосконалення бухгалтерського обліку є створення єдиного уніфікованого плану рахунків бухгалтерського обліку для всіх сфер і видів діяльності, виходячи з особливостей розвитку ринкової економіки і відповідно до вимог прийнятої у міжнародній практиці системи обліку і статистики.

6.5 Міжнародні системи Планів рахунків бухгалтерського обліку

Міжнародні системи Планів рахунків бухгалтерського обліку - це таке їх групування, що дає змогу обліковувати та контролювати господарську діяльність як в рамках окремих підприємств, країн, так і на міжнародному рівні.

Питанням створення та впровадження Планів рахунків бухгалтерського обліку в світі приділяється дуже багато уваги. Це пояснюється необхідністю забезпечення достовірності облікових даних, підвищення їх управлінських функцій, впровадження на їх підставі діючих систем оподаткування.

Тепер створено три міжнаціональні Плани рахунків:

- Європейського Союзу;
- Організації Африканської єдності;
- Латиноамериканських країн.

Найбільш значного поширення набув План рахунків Організації Африканської єдності, розроблений у 1969 році та поширений в більшості країн Африки як національного Плану рахунків.

Слід виділити такі принципи побудови Планів рахунків бухгалтерського обліку:

1. Міжнародні вимоги до бухгалтерського обліку: точне відображення майнового та фінансового становища підприємств; оцінка засобів та джерел; обережність в обліковій політиці; наявність облікових періодів, постійності методів, що використовуються; повнота охоплення об'єктів обліку та його аналітичність.

2. Чітке виділення в Плані рахунків 4-х категорій рахунків:

- балансові рахунки (активні, пасивні, активно-пасивні). Як правило сюди входять 5 класів рахунків, що дають змогу скласти бухгалтерський баланс;
- рахунки для визначення результатів діяльності підприємства за експлуатаційною, фінансовою та непередбаченою діяльністю;
- рахунки управлінської, (маржинальної та аналітичної бухгалтерії), що використовуються для прийняття тактичних та стратегічних рішень, визначення та аналізу собівартості продукції та результатів центрів відповідальності;
- рахунки, за допомогою яких поєднується дані фінансової та управлінської бухгалтерії.

Використання цього принципу в світовій практиці дає змогу організувати фінансове управління підприємством за даними фінансової бухгалтерії, а також тактичне і стратегічне управління за даними управлінської бухгалтерії.

3. Визначення фінансових результатів роботи підприємства трьома різними способами за чотирма категоріями рахунків:

- балансовим;
- витрати-випуск ;
- управлінським методом, що пов'язує фінансову та управлінські бухгалтерії.

4. У більшості регіональних та національних Планів рахунків виділяються основні рахунки, субрахунки першого та другого порядків та аналітичні рахунки

першого та другого порядків (табл.20). Отже здійснюється кодування на підставі десятикової системи кодування планів рахунків.

Таке кодування дає можливість виділити: балансові рахунки (1-5 класи); рахунки витрати-випуск (класи 6-7); рахунки управлінської бухгалтерії (клас 9) та резерв для внутрішніх потреб підприємства (клас 10).

Табл. 20 Кодування основних рахунків і субрахунків

Клас	Основні рахунки	Субрахунки		Аналітичні рахунки	
		першого порядку	другого порядку	першого порядку	другого порядку
1	10-19	100-199	1000-1999	10000-19999	100000-199999
2	20-29	200-299	2000-2999	20000-29999	200000-299999
та інші					

Дальше розглянемо особливості побудови названих вище трьох видів Планів рахунків (Європейського Союзу, Організації Африканської єдності і Латиноамериканських країн).

Національні Плани рахунків бухгалтерського обліку Європейського Союзу визначають облік насамперед як функцію управління та інформаційне джерело прийнятих рішень. Вони ґрунтуються на міжнародних та національних стандартах, а також юридичних законах:

1. Вони розроблені у відповідності до Директиви ЄЕС від 25 червня 1978 року, яка встановлює єдині норми і вимоги для країн співдружності стосовно кожної статті балансу та звіту про прибутки та збитки.

2. У них враховуються вимоги торговельного кодексу, який визначає перелік обов'язкових звітних реєстрів, що використовуються господарськими одиницями.

3. Вони виходять із податкових кодексів, що регламентують норми та методи проведення інвентаризації, створення резервів і визначення прибутку, що підлягає оподаткуванню.

4. Вони відповідають законодавству, яке передбачає організацію обліку та контролю в залежності від форм власності, видів підприємств та їх розмірів.

Побудову Плану рахунків бухгалтерського обліку Європейського Союзу наведемо на прикладі національного Плану рахунків Франції (табл. 21).

Табл. 21 Національний план рахунків бухгалтерського обліку Франції (введено в дію з 1 січня 1982 року)

Клас	Номер рахунку	Назви рахунків
1	2	3
1		Рахунки капіталів
	10	Капітал
	11	Результат минулого року
	12	Результат звітного року
	13	Субсидії для капітальних вкладень
	14	Регламентовані оцінки резервів
	15	Оцінні резерви майбутніх витрат та ризиків
	16	Довгострокові та середньострокові позики та прирівнена до них кредиторська заборгованість
	17	Розрахунки з учасниками (кредиторська заборгованість)
	18	Внутрішньофірменні розрахунки
2		Рахунки матеріальних та нематеріальних основних засобів та фінансових вкладень
	20	Нематеріальні основні засоби

1	2	3
	21	Матеріальні основні засоби
	22	Матеріальні засоби, злані на концесію
	23	Незавершені капітальні вкладення
	25	Фінансові вкладення
	26	Інші капітальні вкладення
	28	Справовання основних засобів
	29	Оцінні резерви за основними засобами
3		Рахунки запасів та незавершеного виробництва
	31	Сировина та матеріали
	32	Інші матеріальні запаси
	33	Продукція в незавершеному виробництві
	34	Послуги в незавершеному виробництві
	35	Готова продукція
	36	Товари
	37	Матеріали
	39	Оцінні резерви щодо здійснення запасів і незавершеного виробництва
4		Рахунки розрахунків
	40	Постачальники та пов'язані з ними розрахунки
	41	Покупці та пов'язані з ними розрахунки
	42	Персонал
	43	Соціальні організації
	44	Держава
	45	Дочірні підприємства
	46	Різні дебітори і кредитори
	47	Перехідні рахунки
	48	Регулюючі рахунки
	49	Оцінні резерви щодо зменшення рахунків розрахунків
5		Фінансові рахунки
	50	Акції, облігації та бони
	51	Банки та інші фінансові органи
	52	Каса
	54	Аванси та акредитиви
	58	Внутрішні операції
	59	Оцінні резерви щодо обезцінення фінансових рахунків
6		Рахунки витрат за елементами
	60	Покупки
	61	Послуги зі сторони
	62	Інші послуги зі сторони
	63	Податки, такси та інші прирівнені до них платежі
	64	Витрати на утримання персоналу
	65	Інші експлуатаційні витрати
	66	Фінансові витрати
	67	Непередбачені витрати
	68	Витрати за амортизаційними відрахуваннями та оцінками резервами
	69	Податок з прибутків та участь працівників в них
7	70	Рахунки доходів за видами
	71	Реалізація продукції. Виробництво в запасах (зміни залишків готових виробів та незавершеного виробництва)
	72	Виробництво для власних потреб
	73	Часткові доходи за довгостроковими контрактами

1	2	3
	74	Експлуатаційні дотації
	75	Інші експлуатаційні доходи
	76	Фінансова виручка
	77	Непередбачені доходи
	78	Невикористані оцінні резерви
8		Спеціальні збалансовані рахунки
9		Рахунки аналітичної експлуатації
	90	Відображаючі рахунки
	91	Рахунки попереднього перегрупування витрат та виручки від реалізації
	92	Рахунки центрів відповідальності
	93	Рахунки собівартості готової продукції
	94	Рахунки залишків
	95	Рахунки собівартості реалізованої продукції
	96	Рахунки відхилень від стандартних витрат
	97	Різниця в процесі бухгалтерської обробки
	98	Результати аналітичної експлуатаційної бухгалтерії
	99	Рахунок внутрішніх зв'язків

Метою створення Плану рахунків Організації Африканської єдності (ОАЄ) було:

- розробка системи рахунків, яка б задовольнила всіх користувачів обліковою інформацією;
- нормалізація фінансової бухгалтерії;
- приспосовування бухгалтерських методів до сучасних засобів інформації.

Характерною особливістю Плану рахунків ОАЄ є чітке виділення дев'яти класів рахунків в двох розділах (табл. 22).

Табл. 22 План рахунків бухгалтерського обліку Організації Африканської єдності

Клас	Номер рахунку	Назви рахунків
1	2	3
		1-й розділ "Рахунки фінансової бухгалтерії"
1		Рахунки капіталів
1	10	Капітал
	11	Резерви
	12	Результат минулих періодів
	13	Субсидії для капітальних вкладень
	16	Довгострокові та середньострокові позики
	17	Інші кредиторські позики та кредиторська заборгованість
	18	Внутрішньофірменні розрахунки
	019	Оцінні резерви для ризику та втрат

1	2	3
2		Рахунки основних засобів
	20	Нематеріальні активи та основні засоби
	21	Інші матеріальні основні засоби
	23	Матеріальні основні засоби в незавершеному виробництві
	24	Аванси за основними засобами
	25	Довгострокові та середньострокові дебіторські заборгованості
	26	Цінні папери (окрім короткострокових)
	029	Амортизація та оцінні резерви
3		Рахунки запасів
	30	Товари
	31	Сировина та матеріали
	32	Відходи та брак
	33	Тара та тарні матеріали
	34	Напівфабрикати
	35	Готова продукція
	36	Незавершене (основне) виробництво
	37	Незавершені роботи
	38	Товари в дорозі
	039	Оцінні резерви
4		Рахунки розрахунків та регулятивні
	40	Постачальники
	41	Покупці
	42	Персонал
	43	Державні та міжнародні організації
	44	Члени асоціації
	45	Дочірні підприємства
	46	Дебітори і кредитори
	47	Пасивні регулятиви
	48	Активні регулятиви
	049	Оцінні резерви
5		Фінансові рахунки
	50	Короткострокові позики
	51	Короткострокова кредиторська заборгованість
	52	Короткострокові цінні папери
	53	Векселя до оплати
	54	Векселя до отримання
	55	Чеки до отримання
	56	Рахунки в банках та на пошті
	57	Каса
	58	Аванси та кредитори
	059	Оцінні резерви
		2-й розділ "Рахунки управлінської бухгалтерії"
6		Рахунки витрат за елементами
	60	Запаси продані
	61	Сировина та матеріали спожиті
	62	Транспортні послуги
	63	Інші послуги на сторону
	64	Інші витрати
	65	Витрати на утримання персоналу
	66	Податки і такси

1	2	3
	67	Відсотки сплачені
	68	Амортизаційні відрахування та витрати за оцінними резервами
7		Рахунки доходів за видами
	70	Продаж товарів
	71	Продаж продукції
	72	Виробництво з запасами
	73	Виробництво для власних потреб
	74	Різні доходи і прибутки
	76	Дотації за експлуатацією
	77	Відсотки та дивіденди отримані
	078	Невикористані оцінні резерви
8		Ефективність управління
	80	Визначення валової маржі
	81	Визначення додаткової вартості
	82	Визначення експлуатаційних та позаексплуатаційних результатів
	84	Визначення результатів реалізації елементів активу
	85	Визначення чистого результату без врахування податків
	86	Визначення чистих результатів діяльності
		Рахунки результатів
	870	Визначення чистого результату звітного періоду для розподілу
	875	Використання прибутків попередніх періодів
	087	Чистий результат малих періодів у момент розподілу
9		Рахунки аналітичної експлуатації
	90	Відображаючі рахунки
	91	Рахунки перерозподілу витрат
	92	Рахунки секцій
	93	Собівартість продукції
	94	Рахунки залишків
	95	Рахунки собівартості реалізації продукції
	96	Рахунки відхилень від стандартних витрат
	97	Бухгалтерські різниці
	98	Результати аналітичної бухгалтерії

Взаємозв'язок між рахунками витрати - випуск - результат (класи 6,7,8) та рахунками аналітичної управлінської бухгалтерії (клас 9) здійснюється на основі використання рахунку 90 "Відображаючі рахунки".

Цей план рахунків передбачає два шляхи визначення чистого результату роботи.

Перший за даними управлінської бухгалтерії: підсумок рахунків класу 7 "Рахунки доходів за видами мінус підсумок рахунків класу 6 "Рахунків витрат за елементами" плюс (мінус) результат реалізації основних засобів (рахунок 84) та мінус підсумок рахунку 86.

В другому способі результат визначається за даними рахунків фінансової бухгалтерії балансовим методом зіставлення дебетових та кредитових залишків вз рахунками, а саме: сума дебетових залишків рахунків 1-5 класів (+) та сума кредитових залишків за рахунками 1-5 класів (-) дорівнює чистому прибутку (+) або чистому збитку (-).

З метою контролю достовірності визначення прибутку чи збитків за даними управлінської бухгалтерії та даних балансового обліку довідково вводиться рахунок 087 "Рахунки результатів", який в плані розміщують в дов-

відковому розділі та його результат, що визначений за даними рахунків 1-5 класів і дорівнює результату рахунку 87 "Визначення чистого результату періоду до перерозподілу".

Підсумовуючи розгляд структури Плану рахунків ОАЄ, можна зробити висновок, що цей план рахунків в цілому схожий на План рахунків ЄЕС.

Характерною ознакою англосаксонської облікової системи є відсутність загальноприйнятих національних Планів рахунків (Англія, Канада, США).

Це пояснюється незначним рівнем нормалізації бухгалтерського обліку державою. Однак, для неї характерні такі принципи роботи:

- наявність двох самостійних бухгалтерій: фінансової та управлінської.

При цьому, фінансова бухгалтерія дає загальну характеристику майна підприємства і всієї економічної діяльності фірми. Вона включає аналітичний облік розрахунків з постачальниками, покупцями, іншими юридичними та фізичними особами, а також аналітичний облік фінансових операцій. За даними фінансового обліку виявляють прибуток чи збиток і складають звітність. Управлінський облік призначений для задоволення інформаційних потреб управління. Він вирішує. Такі завдання, як визначення очікуваного доходу від тієї чи іншої господарської операції або заходу, складання цілого ряду прогнозів, а саме: про рентабельність випуску нових видів продукції на підставі вивчення ринків збуту, про фінансове становище фірми на перспективу, фінансову оцінку альтернативних варіантів розвитку підприємства. В його основу покладено широке застосування фінансової математики; управлінська бухгалтерія є необов'язковою, як правило, вона застосовується тільки на великих підприємствах;

- План рахунків будується на основі методу "витрати-випуск";
- постійна спрямованість бухгалтерського обліку на оперативне визначення фінансових результатів;
- значна інтеграція планування та обліку на рівні фінансової та управлінської бухгалтерій;
- визначення фінансових результатів здійснюється на основі групування витрат за елементами і з чітким відокремленням додаткової вартості.

Виходячи зазначеного, кожна фірма, враховуючи внутрішні потреби, розробляє власний план рахунків бухгалтерського обліку. Для прикладу розглянемо План рахунків однієї американської фірми (табл.23).

Табл. 23 План рахунків бухгалтерського обліку фірми "West"

Рахунки засобів підприємства		Рахунки джерел формування засобів підприємства	
Номер рахунку	Назва рахунку	Номер рахунку	Назва рахунку
111	Каса	211	Векселі видані
112	Рахунки до отримання	212	Рахунки до оплати
113	Векселі до отримання	213	Отримані аванси
114	Винагороди до отримання	214	Заборгованість за
115	Матеріали	221	Видані зобов'язання
116	Малоцінні швидкозношувані інструменти	311	Капітал
117	Авансом оплачена оренда	312	Вилучення капіталу
118	Авансом оплачена	313	Прибуток
141	Земля	411	Доходи
142	Будівля	511	Видатки на заробітну плату
143	Нарахований знос за будівлями	512	Видатки на комунальні послуги в будівлях
144	Обладнання виробниче	513	Поштові, телефонні та телеграфні видатки
145	Нарахований знос за обладнанням	514	Видатки на оренду
146	Обладнання не виробниче	515	Видатки за страхуванням
147	Нарахований знос за не виробничим обладнанням	516	Видатки на матеріали
		517	Видатки на канцелярські потреби
		518	Видатки на амортизацію будівель
		519	Видатки на амортизацію виробничого обладнання
		520	Видатки на амортизацію не виробничого обладнання

Табл. 23 План рахунків бухгалтерського обліку фірми "West"

При ручному способі ведення бухгалтерського обліку на кожний рахунок відкривають окрему сторінку чи картку, які об'єднують в Головну книгу.

Розділ 7 ДОКУМЕНТИ

7.1 Документація господарських операцій

Господарські операції реєструються у місцях їх проведення - у відповідних бухгалтерських документах. Таку реєстрацію називають **первинним обліком**, який є основою бухгалтерського обліку. Від якості первинного обліку залежить якість і вірогідність бухгалтерського обліку. Отже, бухгалтерський облік ґрунтується на документах.

Документи - це письмове розпорядження на право проведення господарських операцій або письмове підтвердження їх здійснення.

Бухгалтерські документи є основними носіями первинної облікової інформації, яку використовують в економічній роботі підприємства. Крім документів носіями первинної інформації при впровадженні спеціальних лічильних пристроїв і електронних обчислювальних машин є перфораційні магнітні стрічки, які автоматично фіксують і передають первинну облікову інформацію для по-

дальшого її використання в обліку й оперативній роботі підприємства.

Документація - спосіб суцільного відображення господарських операцій для отримання даних, необхідних для ведення поточного бухгалтерського обліку та контролю за ними.

Документація важлива складова частина методу бухгалтерського обліку і є його початковою стадією. Не можна відобразити жодну з господарських операцій без підтвердження її відповідним документом. Документи складають з дотриманням певних вимог, оформляють підписами осіб, які беруть участь у проведених операцій. Так лімітно-забірні карти є основою для відпускання матеріалів зі складу, видаткові касові ордери - для виплати грошей з каси, наряди на відрядну роботу - для нарахування заробітної плати робітникам.

На основі документів керівники підприємства роблять попередній контроль (у момент підписання документа, на підставі якого повинна проводитись певна господарська операція). Надалі контроль здійснюють працівники бухгалтерії при опрашуванні документів і аудиторі при здійсненні аудиторських перевірок. Попередній і поточний контроль запобігає зловживанням з боку матеріально відповідальних осіб, тобто сприяє збереженню власності підприємств. Вчасно складені та належним чином оформлені документи використовують у судових органах і арбітражі при розгляді господарських спорів з іншими підприємствами, організаціями та особами.

Велике значення мають документи для зміцнення комерційного розрахунку, оскільки він заснований на спостереженні та контролі за допомогою документів за кожною окремою операцією. Отже, документи є засобом організації та контролю за господарською діяльністю.

Під час оформлення і обробки документів проводиться систематичний контроль за дотриманням платіжної та кредитної дисципліни, встановлюється ретельне спостереження за економним витрачанням коштів підприємства, прискорюється їх оборот. Документи використовують також для аналізу господарської діяльності підприємства. Чимало чинників, що вплинули на результати виконання бізнес-плану підприємства, можна виявити тільки з допомогою вивчення облікових даних і документів, що були основою для бухгалтерських записів.

Для реєстрації господарських операцій використовують різні за формою та змістом документи. Однак кожний документ має містити усі показники, необхідні для одержання повного уявлення про зроблену операцію. Такі показники називають **реквізитами**.

Згідно Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, що затверджене наказом Міністерства фінансів України від 24 травня 1995 р. №88, усі первинні документи (на паперових і машинозчитуваних носіях інформації) для надання їм юридичної сили і доказовості повинні мати такі обов'язкові реквізити:

- 1) назва підприємства, установи, від імені яких складений документ;
- 2) назва документа (форми);
- 3) код форми;
- 4) дата складання;

- 5) місце складання;
- 6) зміст господарської операції;
- 7) її вимірники (у натуральному і вартісному виразі);
- 8) посади, прізвища і підписи осіб, відповідальних за дозвіл та здійснення господарської операції і складання первинного документа.

При застосуванні засобів обчислювальної та іншої оргтехніки реквізити можуть бути зафіксовані у вигляді коду. Залежно від характеру операції та технології обробки даних до первинних документів можуть бути включені додаткові реквізити: ідентифікаційний код підприємства, установи з Державного реєстру, номер документа, підстава для здійснення операції, дані про документ, що засвідчує особу одержувача тощо.

За відсутності будь-якого з обов'язкових реквізитів документ втрачає свою доказову силу і не може бути підставою для записів у системі рахунків бухгалтерського обліку.

Реквізити підрозділяються на 2 частини:

1. **Реквізит-признак** (характеризує якісну сторону господарської операції);
2. **Реквізит-основа** (представляє кількісну сторону господарської операції);

Реквізит-признак і реквізит-основа утворюють інформаційну сукупність, яку називають економічним показником.

Склад і розміщення у певному порядку реквізитів документа визначають його форму. Форми документів ділять на *типові й спеціалізовані*.

Типові форми документів призначені для реєстрації однорідних поширених операцій (касові ордери, вимоги, накладні), а **спеціалізовані** - для реєстрації операцій спеціально вузькогалузевого характеру (карта закрійника на взуттєвих фабриках).

Основні принципи раціональної розробки форм документів - їх уніфікація та стандартизація.

Уніфікація - встановлення замість різних форм єдиних типових форм документів для первинного оформлення однорідних господарських операцій у різних об'єднаннях (на підприємствах) і в галузях народного господарства. Наприклад, банківські документи, прибуткові й видаткові касові ордери, авансові звіти тощо.

Стандартизація - встановлення чітко визначених (стандартних) розмірів документів та їх розділів.

Стандартизація та уніфікація документів спрощують обробку первинної документації, здешевлюють та підвищують якість обліку, сприяють машинній обробці облікової інформації.

У випадках, встановлених законодавством, а також Міністерством та відомствами України, бланки первинних документів можуть бути віднесені до бланків суворої звітності. Бланки суворої звітності друкуються за зразками типових та спеціалізованих форм, затверджених відповідно Міністерством статистики і Міністерством фінансів України, із обов'язковим друкуванням на бланках квитанцій, білетів, талонів, абонементів тощо їх номінальної вартості.

Всі бланки суворої звітності підлягають нумерації, порядок нанесення якої (нумератором, друкарським способом) встановлюють міністерства і відомства.

Порядок використання та обліку бланків первинних документів суворої

звітності, а також його господарських операцій, оформлення яких проводиться на таких бланках, установлюється окремими нормативними актами.

Оскільки господарські операції, що проводяться на підприємстві, різноманітні, документи, за якими вони оформлюються, також різні, тому у бухгалтерському обліку їх класифікують за *призначенням, обсягом змісту, способом відображення операції та за іншими ознаками*.

За призначенням документи поділяють на розпорядчі, виправдні (виконавчі), бухгалтерського оформлення та комбіновані.

Розпорядчими називають документи, що містять розпорядження на здійснення господарських операцій; наприклад: банківські чеки, накази про прийняття та звільнення з роботи, доручення на отримання товарно-матеріальних цінностей.

Виправдними (виконавчими) називають документи, у яких підтверджується факт проведення господарської операції; наприклад: квитанції, прибуткові ордери, на отримання матеріалів, акти приймання-передачі основних засобів.

Документи бухгалтерського оформлення складають працівники бухгалтерії на підставі відповідних виправдних і розпорядчих документів для підготовки і полегшення облікових записів; наприклад: розрахунок заробітної плати за час відпустки, відомість амортизаційних відрахувань, відомість розподілу загальновиrobничих і загальногосподарських витрат тощо.

Комбінованими називають документи, які за своїм призначенням виконують функції розпорядчих, виправдних документів бухгалтерського оформлення, наприклад: накладні, вимоги, наряди на відрядну роботу тощо. Вони є розпорядженням на виконання операції і водночас виправданням її виконання.

За обсягом змісту документи поділяють на *первинні та зведені*.

Первинні документи складають у момент проведення господарської операції та безпосереднього її відображення; наприклад, касові ордери, чеки, накладні.

Зведені документи об'єднують у ряд однорідних первинних документів групуванням їх показників; сюди належать авансові звіти, звіти касира, матеріально відповідальних осіб.

За способом відображення операції документи поділяють на *одноразові й нагромаджувальні*.

Одноразові документи відображають одну або декілька господарських операцій, що записуються у документ одночасно; наприклад, вимоги, накладні, видаткові й прибуткові касові ордери. Характерним для одноразових документів є те, що одразу після їх складання вони можуть бути підставою для бухгалтерських записів.

Нагромаджувальні документи призначені для оформлення однорідних господарських операцій за відповідний проміжок часу звітного періоду. До них належать лімітно-забірні карти, багатоденні наряди на відрядні роботи, дорожні листи тощо. Нагромаджувальні документи складають для зменшення кількості документів за тими операціями, які проводяться на підприємстві багато разів за короткий відрізок часу. Ці документи використовують в обліку тільки після внесення у них останньої операції й віднесення підсумку всіх записів.

7.2 Вимоги, що пред'являють до змісту й оформлення документів

Документація є основою бухгалтерського обліку і тому до складання облікових документів пред'являють певні вимоги. Основні вимоги до їх складання і обробки визначені згадуваним вище Положенням про документальне забезпечення записів в бухгалтерському обліку. Це, зокрема, такі:

1. Записи повинні здійснюватись чітко; в момент виконання господарської операції або після її завершення.
2. Не допускаються підчистки та необумовлені виправлення. В касових і банківських документах виправлення не допускаються. Якщо допущені помилки при їх виписці, тоді вони повинні бути анульовані і виписані нові.
3. Первинні документи підписують особисто або із застосуванням факсиміле, штамп, символу та інших механічних чи електронних способів засвідчення.
4. Первинні документи повинні складатись на бланках типових та спеціалізованих форм, що затверджені у визначеному порядку.
5. Не допускається заповнювати документи червоним кольором.
6. Вільні рядки в первинних документах обов'язково повинні бути прокреслені, а документи, що до них додаються, мають бути погашені штампом або надписом вручну "Одержано" чи "Сплачено" із зазначенням дати.
7. Для надання документам юридичної доказовості вони повинні мати обов'язкові реквізити.
8. До внесення до облікових реєстрів документи повинні бути перевірені за формою і змістом, відповідністю діючому законодавству.

У деяких документах (чеках, прибуткових і видаткових касових ордерах) записи слід виконувати тільки чорнилами. Не допускається заповнення документів простим олівцем, оскільки ці записи легко витираються. У грошових документах (чеках, касових ордерах) суму треба вказувати цифрами і прописом (словами). Кожний документ має містити підписи з вказівкою посади особи, яка ставить такий підпис.

Документи, які виконані на друкарських машинках або із застосуванням ЕОМ, повинні мати ті самі реквізити, що й оформлені від руки. Застосування технічних носіїв інформації не виключає реквізитів, встановлених для аналогічного виправданого документа, виконаного на бланку.

Деякі документи (квитанції, платіжні доручення, вимоги) складаються в кількох примірниках шляхом відтиснення через копіювальний папір. Кількість таких копій визначається реальною потребою. Наприклад, платіжне доручення виписується в кількох примірниках з тим, щоб по одному з них мали платник, одержувач грошей і відділення банку.

Порядок оформлення найважливіших документів регламентується окремими положеннями. Так, оформлення касових операцій проводиться відповідно до Порядку ведення касових операцій в національній валюті в Україні, а банківські документи оформлюють з урахуванням вимог, що їх встановлює Національний банк України.

При складанні документів можуть бути допущені помилки. Вони повинні

бути виправлені за певними правилами. Касові та банківські документи не виправляються. В інших документах помилки виправляються так званим коректурним способом. Суть його полягає в тому, що неправильний запис закреслюється тонкою лінією, а над нею записується правильний текст чи сума. Про зроблене виправлення на вільному місці документа робиться примітка, яка повинна бути завірена особами, що підписали документ.

За правильність даних, які містяться у документах, а також за якісне їх складання несуть відповідальність особи, які складають і оформлюють даний документ своїми підписами. Крім цього, кожний обліковець несе відповідальність за порушення правил складання і оформлення документів на своїй ділянці роботи, за прийняття неправильно складених документів.

Відповідно до Положення про організацію бухгалтерського обліку і звітності в Україні, що затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 3 квітня 1993 р., №250, головному бухгалтеру забороняється приймати до виконання документи на операції, що суперечать вимогам законодавчих та інших нормативних актів, порушують договірну і фінансову дисципліну, завдають шкоди державі, власникам, іншим юридичним особам і громадянам. Про такі документи головний бухгалтер письмово повідомляє керівника (власника) підприємства і приймає їх до виконання і обліку тільки за письмовим його розпорядженням. Керівник (власник) повністю несе відповідальність за проведення цих операцій.

Бухгалтерія повинна здійснювати попередній контроль у процесі складання документів. Він здійснюється при візуванні договорів, наказів про встановлення заробітної плати та інших розпорядчих документів, а також при підписанні документів на прийняття та видачу грошових коштів, матеріальних цінностей. Такий контроль запобігає порушенню державної дисципліни, проведенню неправильних чи незаконних господарських операцій.

7.3 Бухгалтерська обробка документів

Після складання всі документи передають до бухгалтерії. Кожний документ при прийнятті його у бухгалтерію ретельно переглядається за суттю, формою, а також щодо правильності з точки зору арифметичних підрахунків.

При перевірці за суттю встановлюється відповідність господарських операцій, оформлених документально, згідно із законодавством, нормами, кошторисом.

Перевірка за формою - перевірка повноти та правильності заповнення усіх реквізитів даного документа, чіткості й якості усіх текстових і цифрових записів, вчасності оформлення даної господарської операції і подання документа у бухгалтерію.

Арифметична перевірка документа полягає в перевірці правильності кількісного відображення даної господарської операції, тобто правильності запису цифр, підрахунків, таксування, підведення підсумків.

Наступні етапи бухгалтерської обробки документів - кодування, таксування, групування. Внаслідок кодування усі показники документа (цифрові та словесні) позначаються чинною на підприємстві системою кодів (наприклад, коди рахунків синтетичного й аналітичного обліку, причин і винних у відхи-

леннях від встановлених норм). Частина кодів є у формах документів, які представляються на документах в процесі їх обробки.

Таксування документів - визначення грошової оцінки господарських операцій. Значна частина документів, що надійшли в бухгалтерію, має тільки натуральні вимірники, що викликає необхідність відобразити операції в грошовій оцінці, тобто визначити і вказати в документі суму.

Групування документів - об'єднання документів за однорідними ознаками за певний період часу для скорочення облікових записів. За сучасних умов господарювання й обліку на підприємствах є значна кількість документів, а робити записи за рахунками на основі кожного з них неможливо. Скорочення кількості облікових записів сприяє групування документів, яке полягає в тому, що документи за певний період на основі однорідності об'єднуються. Отримані дані в результаті їх об'єднання відображаються в нагромаджувальних відомостях або в інших документах, дані яких служать підставою для записів у реєстри бухгалтерського обліку (машинограми, журнали-ордери, відомості тощо). Наприклад, документи з надходження й видачі матеріалів групують у відповідних місячних нагромаджувальних відомостях, касові документи (прибуткові й видаткові) - у звітах касира, як правило, за кожний день.

Обробку документів закінчують встановленням кореспонденції рахунків за фіксованими у документах господарськими операціями. Оброблені документи підлягають оперативному обліковому погашенню.

Погашення - позначка на документах про їх використання. Суть її полягає в тому, що первинні документи, які пройшли обробку, повинні мати відмітку, яка виключає можливість їх повторного використання: пр ручній обробці - дату запису в обліковий реєстр, а при обробці на обчислювальній установці - відтиск штампу оператора, відповідального за їх обробку.

Погасити прибутковий касовий документ означає поставити на ньому штамп або написати від руки "Отримано" із зазначенням дати. На видатковому касовому документі пишеться "Сплачено" також із позначенням дати. Банківські документи, документи із заробітної плати та інші погашаються штампом "Погашено". **Оперативне погашення** грошових документів робиться для того, щоб вони не могли бути використані вдруге з метою отримання грошей.

Облікове погашення проводиться шляхом поставлення на кожному документі штампу, в якому передбачені позначки номера облікового реєстру (машинограми, журнали-ордери або відомості), кореспондуючих рахунків, номери додатка і підпису виконавця. Воно необхідне для усунення помилкових записів і попередження можливих зловживань. Наявність на документах штампів полегшує виконання контрольних функцій за правильністю, повнотою облікових записів і наявністю документів.

7.4 Організація документообігу та зберігання документів

Процес від складання документу до передачі його в архів називається документообігом, або документопотоком. Чим коротший і швидкий буде цей процес, тим вища ефективність документообігу. Тому тут необхідна організація документообігу, яка пов'язана із встановленням відповідних маршрутів проходження документів. З цією метою, за наказом керівника підприємства чи ус-

танови встановлюються графіки документообігу, в яких вказуються дата створення або одержання документа, прийняття їх до обліку, передача в обробку та до архіву (див. рис. 6).

Графік повинен забезпечити мінімальну кількість підрозділів та виконавців через яких проходить документ, мінімум часу на його оформлення, а також сприяти поліпшенню облікової роботи, підвищенню рівня механізації та автоматизації. Графік документообігу формується у вигляді схеми або переліку робіт із створенням, перевірки та обробки документів, що виконуються цим підрозділом підприємства, установи, а також усіма виконавцями із зазначенням їх взаємозв'язку і термінів виконання робіт.

Особи, які створюють і подають документи, користуються виданими їм заздалегідь витягами з графіків документообігу. У витязі проводиться перелік документів, що відносяться до функціональних обов'язків виконавця, терміни їх надання та підрозділи підприємства, установи, до яких передаються ці документи.

Головний бухгалтер підприємства, установи здійснює контроль за дотриманням графіків документообігу. Його вимоги щодо порядку надання документів в бухгалтерію або обчислювальну установку є обов'язкові для всіх підрозділів та виконавців, які займаються оформленням документів.

7.5 Зберігання документів.

Усі виконані облікові документи відповідним чином добирають, переплітають і передають на зберігання до архіву бухгалтерії. Відповідальність за організацію бухгалтерського архіву і збереження документальних матеріалів несе головний бухгалтер підприємства. Приміщення архіву має бути ізольованим, забезпеченим протипожежними засобами і обладнане стелажми та іншим інвентарем.

Зберігання облікових документів в архіві має на меті забезпечити їх цілісність протягом установленого терміну, а також можливість користування ними при проведенні аудиту, для аналізу фінансово-господарської діяльності, наведення довідок та ін. Через це документи для зберігання і розміщення їх в архіві добирають так, щоб у разі необхідності потрібний документ був швидко опрацьований. Звичайно документи для зберігання групують за видами операцій (касові, матеріальні, розрахункові тощо), а потім добирають в хронологічному порядку й переплітають у папки.

На порядок добору і зберігання облікових документів впливає форма бухгалтерського обліку. Наприклад, за журнально-ордерної форми обліку первинні документи, на підставі яких роблять запис в обліковий реєстри (журнали-ордери, відомості), зберігаються окремо від них. Їх добирають у папки за найменуваннями і номерами журналів ордерів, а в середині папок розташовують у порядку послідовності запису в журналі-ордері або відомості. Журнали-ордери й відомості зберігають у папках, що відкриваються окремо для кожного журналу - ордера або відомості за рік.

Справи з документами з бухгалтерського архіву видають в інші відділи даного підприємства за розпорядженням головного бухгалтера. Документи на ви-

ГРАФІК ДОКУМЕНТООБІГУ

Назва документа	Створення документа						Перевірка документа				Обробка документа			Передача в архів		
	Кількість примірників	Відповідальний за вилучення	Відповідальний за оформлення	Відповідальний за виконання	Строк виконання	Відповідальний за перевірку	Хто подає	Порядок подання	Строк подання	Виконавці	Строк виконання	Виконавці	Строк виконання	Виконавці	Строк виконання	
1 Прибутковий ордер (Ф.Мед-3)	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14			
	Склад	Склад	Склад	Склад	Щоденно	ВМТП Бухгалтерія	Склад	За реєстром	Щоденно	Бухгалтерія	Щоденно	Бухгалтерія	Після закінчення кварталу			

Рис. 6 Графік документообігу

могу судово-слідчих органів видають за їх письмовим запитом з дозволу керівника підприємства. На місце виданого документа кладуть його копію з вказівкою дати видачі документа або складають спеціальний акт з переліком виданих документів із бухгалтерського архіву. Про факт втрати повідомляють відповідні органи.

Терміни зберігання документів, встановлені переліком типових документальних матеріалів, що затверджені Головархівом, залежать від практичного та науково-історичного значення документів.

Коли закінчуються встановлені терміни зберігання, найважливіші документи передають у Держархів на подальше зберігання, а решту знищують. Терміни зберігання, добір документальних матеріалів для зберігання і знищення визначає експертна комісія, створена на підприємстві. На документи, що знищуються, складається акт, який затверджується керівником підприємства. Після затвердження акту документи, видані для знищення, передаються за накладними організаціям, що займаються заготівлею вторинної сировини.

7.6 Особливості документування за умов застосування ЕОМ

В умовах автоматизованого документування інформація відображається на магнітних носіях (магнітні диски, дискети та ін.), машинних носіях (перфострічка, оптичні пристрої), з допомогою введення кодів, паролів та інших методів та з використанням попереднього кодування.

Машинні документи мають відповідати тим самим вимогам, що й звичайні паперові. Але тут є проблема в забезпеченні їх юридичною силою, тобто підписом осіб, що ці документи оформляли. Для цього за конкретною особою закріплюють певний перелік бухгалтерських документів, вводять спеціальні коди, відбитки пальців, голос виконавця і т.ін.

Складені машинні документи групують в окремі групи (порції), і, подібно до умов ручної обробки, на кожну таку групу машинних документів на спеціальному машинному носії складають супроводжувальний документ, в якому відображають ідентифікатор - узагальнені відомості про згруповані господарські операції. Дані з машинних документів передають на інші рівні обробки інформації (ПЕОМ, АРМ) по каналах зв'язку або разом із супроводжувальним документом, а також з описом для вільного читання передають самі групи (порції) машиночитаних документів.

Аналогічним чином машиночитаючі бухгалтерські документи здають до архіву.

7.7. Інвентаризація, її значення та види

За допомогою документації обліковують усі операції відразу після їх здійснення. Однак у господарській діяльності можуть мати місце такі зміни засобів, які технічно неможливо або економічно недоцільно визначити і облікувати в процесі їх здійснення. Це можуть бути природні втрати: всихання, випаровування, розпилування матеріалів. Можуть бути нестачі або лишки матеріалів з інших причин (неточність вимірювальних пристроїв, зловживання матеріально відповідальних осіб, неакуратність тощо). Зміни господарських засобів, які викликають розбіжності між даними поточного обліку і дійсною

наявністю господарських засобів, джерел їх формування, виявляють лише за допомогою інвентаризації.

Інвентаризація - це спосіб виявлення та обліку тих засобів та джерел, які не знайшли відображення у поточному обліку за допомогою документів.

Як правило, проводиться інвентаризація товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів, незавершеного виробництва та інших засобів і джерел.

Залежно від повноти охоплення перевіркою засобів інвентаризація може бути *повною і частковою*.

Залежно від характеру проведення інвентаризацію поділяють на *планову* (по наперед визначеному плану) і *позапланову* (по розпорядженню керівництва підприємства, на вимогу слідчих та контрольних органів, ревизора, при зміні матеріально-відповідальної особи).

Порядок проведення інвентаризації, її терміни та відображення результатів інвентаризації регулюються Положенням про організацію бухгалтерського обліку і звітності в Україні, що затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 3 квітня 1993 р. №250, Положенням про інвентаризацію майна державних підприємств, які приватизуються, а також майна державних підприємств і організацій, які передаються в оренду", яке затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 2 березня 1993 року №158 та Інструкцією по інвентаризації основних засобів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і документів та розрахунків, що затверджені наказом Міністерства фінансів України від 11 серпня 1994 р. №69.

До основних завдань проведення інвентаризації на підприємствах слід віднести:

- виявлення фактичної наявності господарських засобів в натуральному і грошовому виразі шляхом їх переважування, обміру та підрахунку;
- шляхом порівняння фактичної наявності виявлених інвентаризацією засобів з даними бухгалтерського обліку виявлення лишку або їх нестачі;
- виявлення товарно-матеріальних цінностей, які частково втратили свою первісну якість (застарілих фасонів і моделей), або такі, що не використовуються на даному підприємстві;
- перевірка дотримання умов та порядку збереження матеріальних та грошових цінностей, а також правил утримання та експлуатації основних фондів;
- перевірка реальності вартості зарахованих на баланс об'єктів обліку відповідно до діючих принципів оцінки.

Кількість, порядок і терміни проведення інвентаризації визначає керівник підприємства (товариства), крім наступних випадків, коли проведення інвентаризації згідно названих вище правових документів є обов'язковим, зокрема:

- при передачі майна державного підприємства в оренду, приватизації майна державного підприємства, перетворенні державного підприємства в акціонерне товариство тощо;

- перед складанням річної бухгалтерської звітності, крім майна, цінностей, коштів і зобов'язань, інвентаризація яких проводилась не раніше 1 жовтня звітного року. Інвентаризація будівель, споруд та інших нерухомих об'єктів в основних фондів може проводитись один раз у три роки, а бібліотечних фондів

- один раз у п'ять років.

- при зміні матеріально-відповідальних осіб (на день прийому-передачі справ);

- при встановленні фактів крадіжок або зловживань, псування цінностей (на день встановлення таких фактів);

- за приписом судово-слідчих органів;

- у разі техногенних аварій, пожежі чи стихійного лиха (на день після закінчення явищ);

- при передачі підприємств та їх структурних підрозділів (на дату передачі). Інвентаризація може не проводитись у разі передачі підприємств та їх структурних підрозділів у межах одного органу, до сфери управління якого входять ці підприємства;

- у разі ліквідації підприємства.

Також проведення інвентаризації є обов'язковим у випадку, коли при колективній (бригадній) відповідальності у разі зміні керівника колективу (бригадира), вибуття з колективу (бригади) більше половини його членів, а також за вимогою хоча б одного члена колективу (бригади).

Інвентаризації підлягають усі види майна та фінансових зобов'язань яке є власністю підприємства або їй неналежне і знаходиться на обліку поза балансом.

На кожному підприємстві для проведення інвентаризації повинні бути створені постійно діючі інвентаризаційні комісії. В їх склад повинні входити: голова комісії - керівник підприємства або його заступник; члени комісії - головний бухгалтер, керівники структурних підрозділів, спеціалісти. На тих підприємствах, в яких мається значний обсяг робіт, для безпосереднього проведення інвентаризацій створюються робочі інвентаризаційні комісії. До їх складу входять: голова комісії - представник керівника підприємства; члени комісії - інженери, технологи, механіки, виконавці робіт, товаровознавці, економісти, бухгалтера та інші досвідчені працівники підприємства, які добре обізнані з питаннями визначення кількості, якості, комплектності матеріальних цінностей та цін на них, а також добре обізнані з організацією первинного обліку. Персональний склад інвентаризаційної комісії та її чисельність своїм наказом (розпорядженням) визначає керівник підприємства, з яким вони повинні бути ознайомлені. Якщо під час проведення інвентаризації відсутній хоча один з членів інвентаризаційної комісії то її результати можуть бути визнані недійсними.

Робота інвентаризаційної комісії складається з *підготовчого етапу, етапу перевірки наявності майна у натурі, етапу підведення підсумків інвентаризації та їх оцінка*.

На підготовчому етапі голова інвентаризаційної комісії ставить до відома матеріально-відповідальну особу(а при колективній відповідальності - всю бригаду) про те, що керівником підприємства призначена інвентаризація, представляючи при цьому розпорядження на її проведення і представляє склад комісії. Після цього інвентаризаційна комісія опломбовує усі приміщення, в яких знаходяться цінності, що закріплені за матеріально відповідальною особою, перевіряє справність ваговимірювальних приладів і додержання встановлених термінів їх клеймування і вимагає подати в бухгалтерію або комісії усіх прибуткових та видаткових документів. Останні прибуткові та видаткові докумен-

ти візуються головою комісії з позначкою "до інвентаризації на _____" (дата)", а також відбирається розписка від матеріально-відповідальної особи (при колективній матеріальній відповідальності - від усіх її членів) про те, що на дату проведення інвентаризації немає неоприбуткованих або не списаних у видаток окремих назв цінностей. Складання цієї розписки передбачено в спеціальній частині документу (інвентаризаційному опису), яким оформляються фактичні результати інвентаризації цінностей.

На другому етапі проведення інвентаризації - етапі перевірки майна в натурі, інвентаризаційна комісія у присутності матеріально відповідальних осіб здійснює ретельний підрахунок, зважування або обмір кожного виду (сорт) товарно-матеріальних цінностей чи грошових коштів і одержані фактичні результати заносить до інвентаризаційного опису, в якому вказують назву, сорт, кількість і вартість матеріальних цінностей. Запис проводиться по кожній окремій назві, сорту, номенклатурному номеру цінностей. Кожна сторінка інвентаризаційного опису пронумеровується і в кінці сторінки підраховується і проставляється цифрами і прописом загальна кількість цінностей в натурі, а також підписуються усі члени інвентаризаційної комісії та матеріально відповідальна особа. На останній сторінці опису проставляється цифрами і прописом загальна кількість за всіма сторінками опису цінностей в натурі, незалежно від того, в яких одиницях виміру (кілограмах, метрах, штуках і т.п.) ці цінності були занесені до опису, підписуються усі члени комісії та матеріально відповідальна особа, а також на цій сторінці матеріально відповідальна особа дає розписку про підтвердження правильності проведення перевірки цінностей у натурі в її присутності та про відсутність з її боку претензії до членів комісії.

На непридатні і зіпсовані цінності складаються відповідні акти та окремі інвентаризаційні описи.

З метою посилення відповідальності за якісне проведення інвентаризації постійно діюча інвентаризаційна комісія з участю членів робочих інвентаризаційних комісій і матеріально-відповідальних осіб після закінчення інвентаризації може проводити контрольну перевірку інвентаризації, результати якої оформляє в акті контрольної перевірки. У випадку виявлення значних розходжень між даними інвентаризаційного опису і даними контрольної перевірки керівником підприємства видається наказ (розпорядження) на призначення нового складу робочої інвентаризаційної комісії для проведення повторної суцільної інвентаризації цінностей та приймається відповідне рішення до притягнення до відповідальності першого складу комісії.

На заключному етапі проведення інвентаризації - підведення підсумків інвентаризації та їх оцінка, - бухгалтерія в інвентаризаційних описах проставляє наявність цінностей за даними обліку та визначає результат інвентаризації: їх нестачу та лишки. Результат відображається у порівняльній відомості. Матеріально відповідальна особа повинна дати письмове пояснення виникнення нестачі або лишків. Остаточні результати інвентаризаційної комісії оформляються актом інвентаризації, у якому мають бути відображені кінцеві висновки щодо оцінки результатів інвентаризації, зокрема: сума нестачі або лишків; висновки про можливе взаємне зарахування лишків і нестачі одинокі цінностей і тотожних кількостей (так зване пересортування); відне-

сення суми нестачі за рахунок природних втрат по тих видах цінностей, на які встановлені норми природного убутку. При відсутності затверджених норм природного убутку нестача вважається як понаднормова і відноситься на винних осіб. На винних осіб також відноситься вартість зіпсованих цінностей за цінами, по яких визначається розмір шкоди від крадіжок, нестач, знищення і псування цінностей, а у випадках, коли винні особи не встановлені або в утриманні з винних осіб судом відмовлено, відносяться на збитки підприємства згідно Порядку визначення розміру збитку від розкрадання, недостачі, знищення (псування) матеріальних цінностей, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 22 січня 1996 року №116 (з наступними змінами від 27.08.1996р. №1009, від 20.01.1997р. №34, від 15.12.1997р. №1402). Надлишкові цінності, у тому числі й вартісні різниці, що утворились в результаті пересортування, підлягають оприбуткуванню і віднесенню на результати фінансово-господарської діяльності підприємства. Результати інвентаризації, оформлені протоколом інвентаризаційної комісії, повинні бути затверджені керівником підприємства в 5-денний термін і відображені на рахунках бухгалтерського обліку в тому місяці, в якому закінчена інвентаризація, але не пізніше грудня місяця звітного року.

Розглянемо на прикладі порядок відображення на рахунках бухгалтерського обліку результати інвентаризації матеріальних цінностей, зокрема:

За даними інвентаризації виявлена нестача матеріальних цінностей за обліковими цінами на суму 160 грн., з якої підлягає списанню в межах норм природного убутку на суму 58 грн., а також 49 грн. може бути зараховано як пересортування однойменних матеріальних цінностей. З нестачі, що залишилась невідшкодованою, відноситься на зменшення прибутку у сумі 37 грн. і 16 грн. - на винних осіб для відшкодування ними нанесеного підприємству матеріального збитку (вартість нестачі матеріальних цінностей за ринковими цінами складає 25 грн.). Інвентаризацією також виявлені надлишки матеріалів на загальну суму 51 грн., з них 43 грн. віднесено на погашення пересортування.

На рахунках бухгалтерського обліку результати інвентаризації будуть відображені так:

1. Списується нестача, зарахована на пересортування до рахунку залишків дебету рахунку 05 "Матеріали" і кредиту рахунку 05 "Матеріали" на суму 43 грн.

2. Різницю між вартістю матеріалів, зарахованих на пересортування, відносять для відшкодування винними особами (49 грн. - 43 грн.) записом по дебету рахунку 72 "Розрахунки по відшкодуванню матеріального збитку" і кредиту рахунку 05 "Матеріали" - 6 грн.

3. Оприбутковуються лишки матеріалів (51 грн. - 43 грн.) записом по дебету рахунку 05 "Матеріали" і кредиту рахунку 80 "Прибутки і збитки" на суму 8 грн.

4. Загальна сума нестачі, яка підлягає регулюванню: дебет рахунку 84 "Нестачі і втрати від псування цінностей" і кредит рахунку 05 "Матеріали" на суму 111 грн. (160 грн. - 49 грн.)

5. Сума нестачі в межах норм природного убутку: дебет рахунку 25 "Загальнопромислові витрати" і кредит рахунку 84 "Нестачі і втрати від псування цінностей" на суму 58 грн.

6. За рішенням інвентаризаційної комісії, яке затверджене керівником підприємства, списується нестача за рахунок прибутку: дебет рахунку 80 "Прибутки і збитки" і кредит рахунку 84 "Нестачі і втрати від псування цінностей" на суму 37 грн.

7. Нестача, що віднесена на винних осіб: дебет рахунку 72 "Розрахунки по відшкодуванню матеріального збитку" і кредит рахунку 84 "Нестачі і втрати від псування цінностей" на суму 16 грн.

8. Різниця між обліковими і ринковими цінами нестачі матеріалів, що віднесена на винних осіб: дебет рахунку 72 "Розрахунки по відшкодуванню матеріального збитку" і кредит рахунку 83 "Доходи майбутніх періодів" на суму 9 грн. (25 грн. - 16 грн.).

9. Надходження в касу грошей від винних осіб за відшкодування нанесеного ними матеріального збитку: дебет рахунку 50 "Каса" і кредит рахунку 72 "Розрахунки по відшкодуванню матеріального збитку" на суму 25 грн.

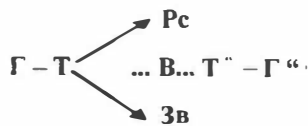
10. Різниця між обліковими і ринковими цінами в недержавних підприємствах іде на збільшення прибутку і відображається записом дебет рахунку 83 "Доходи майбутніх періодів" і кредит рахунку 80 "Прибутки і збитки" на суму 9 грн., а в державних підприємствах підлягає перерахуванню в дохід державного бюджету і з віднесенням в кредит рахунку 68 "Розрахунки з бюджетом".

Розділ 8 ПРИНЦИПИ ОБЛІКУ ОСНОВНИХ ГОСПОДАРСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ

8.1 Методологічні основи обліку кругообігу засобів

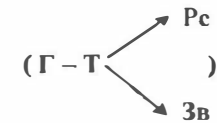
У будь-якому підприємстві, що належить до виробничої сфери відбувається кругообіг засобів. При цьому останні збільшуються або зменшуються, змінюють свою зовнішню форму. Такий процес спричинений функціонуванням товарно-грошових відносин.

Ідея відображення кругообігу вартостей засобів вперше була обґрунтована французьким економістом Франсуа Кене (1694-1774) у розробленій ним "Економічній таблиці кругообігу капіталу" (а не К.Марксом, як свідчить сучасна політекономічна наука):

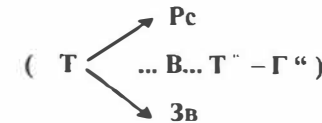

де Г – гроші; Т – товар; Рс – робоча сила; Зв – засоби виробництва; В – процес виробництва; Т'', Г'' – відповідно товар та гроші, збільшені на додаткову вартість.

Перша стадія представляє собою процес забезпечення робочою силою та засобами виробництва за рахунок наявних грошових ресурсів:

У другій стадії кругообігу

відбувається процес виробництва, утворюється новий товар та нова вартість. У третій стадії кругообігу капіталу (Т'' – Г'') товарна форма вартості знову замінюється грошовою. Така заміна відбувається на новому ґрунті, оскільки заново вироблений товар має вже більшу вартість, ніж та, що була авансована у першій стадії.

Економічний зміст кожної стадії кругообігу капіталу має відобразитись у системному бухгалтерському обліку. Схематично формулу кругообігу бухгалтерського обліку подано на рис.7.

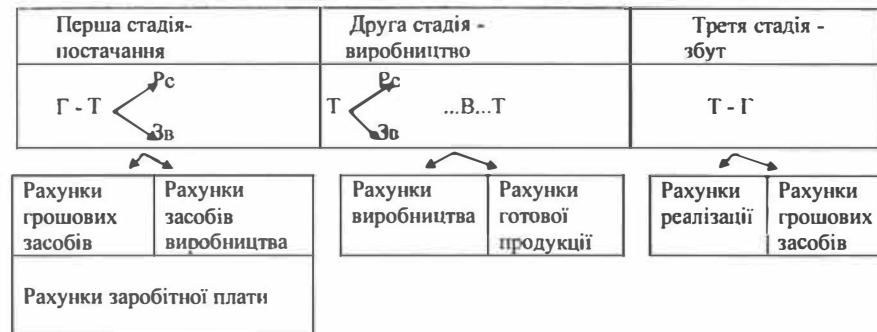

Рис. 7. Формула кругообігу капіталу та його відображення на рахунках бухгалтерського обліку

Господарські процеси, що здійснюються на підприємствах (господарських товариствах) і знаходять відображення в обліку можна узагальнити у виді, що подано на рис. 8. Їх облік буде розглянутий далі.

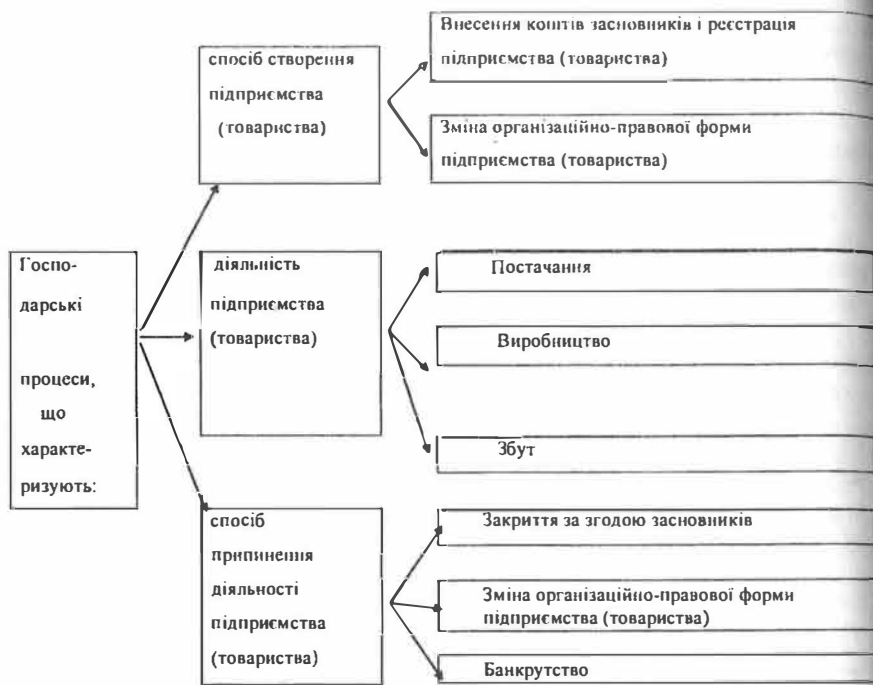

Рис. 8. Господарські процеси як об'єкти бухгалтерського обліку

8.2. Оцінка засобів підприємства або установи

Оцінка засобів - це спосіб переведення натуральних показників у грошові, це загальний економічний вимірник, за допомогою якого порівнюються різноманітні засоби.

Оцінка та грошове вимірювання покладені в основу вартісних показників. Основні вимоги, поставлені до оцінки, полягають у її *реальності та єдності* протягом облікового періоду. *Реальність оцінки* полягає у тому, що вона має реально відображати вартісні показники засобів у даний період часу; *єдність оцінки* полягає у тому, що протягом облікового періоду однакові засоби мають облічуватись у єдиній оцінці.

Основні засоби обліковуються у оцінці, що дорівнює фактичній сумі витрат на їх придбання чи спорудження та усіх витрат на їх доставку чи встановлення. Така оцінка називається первісною, знос цих засобів показується окремою статтею у балансі. *Первісна вартість* за вилученням суми зношення становить залишкову вартість основних засобів. *Відновну вартість* основних засобів визначають за рішенням державних органів (переоцінка основних засобів).

Сировина, матеріали та паливо облічуються за ціною їх придбання та заготівлі (транспортно-заготівельні витрати). У балансі їх показують за фактичною собівартістю, до якої включають усі витрати щодо придбання та їх достав-

ки на підприємство. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку відокремлюють кілька варіантів оцінки предметів праці, однак найбільшого поширення у країнах ринкової економіки набули оцінки за методами LIFO та FIFO. Зміст оцінки за методом LIFO полягає у тому, що облік здійснюється по партіях придбання сировини та матеріалів. Данні цінності в обліку показують за ціною придбання першої партії, а списують у витрати виробництва за ціною останньої партії придбання. При виникненні сум відхилень їх відносять на позареалізаційні збитки виробництва. Оцінка за методом FIFO полягає у зворотній процедурі, а суми відхилень показують позареалізаційні прибутки.

Готову продукцію на підприємствах оцінюють:

- за плановою собівартістю з відокремленим обліком різниці між плановою та фактичною собівартістю;
- за договірними цінами (без податку на додану вартість) з відображенням різниці між договірними цінами та фактичною собівартістю;
- за фактичними витратами.

8.3 Облік процесу створення підприємств

Підприємство створюється в результаті його державної реєстрації. Підприємства можуть бути державними, приватними і спільними. В першому випадку засновником підприємства є держава. Приватні підприємства створюються громадянами та приватними юридичними особами. Вони можуть бути одноосібними та колективними. Спільні підприємства створюються з залученням іноземного капіталу.

Кошти засновників підприємства (нематеріальні активи, матеріали, паливо, запасні частини, МШП, грошові кошти) що вносяться ними, складають статутний фонд підприємства У відповідності до долі внеску кожного засновника у вартісному виразі в подальшому розподіляються фінансові результати діяльності. В зв'язку з цим на кожного засновника відкривають аналітичний рахунок. Особливістю статутного фонду в приватних підприємствах є те, що його розмір постійний і зафіксований в документах засновника і статуті підприємства.

Внесення коштів засновників в статутний фонд фіксують в бухгалтерському обліку таким записом:

Дебет рахунків: 01 "Основні засоби", 04 "Нематеріальні активи", 05 "Сировина і матеріали", 06 "Паливо", 08 "Запасні частини", 12 "Малоцінні та швидкозношувані предмети", 50 "Каса", 51 "Розрахунковий рахунок" і

Кредит рахунку 85 "Статутний фонд".

Якщо засновник у встановлений термін не може внести свою долю при формуванні статутного фонду, його заборгованість до статутного фонду відображається записом:

Дебет рахунку 75 "Розрахунки з учасниками" і

Кредит рахунку 85 "Статутний фонд".

При внесенні заборгованості засновником в грошово-майновій формі, у зазначений установчими документами термін здійснюється запис:

Дебет рахунків: 01 "Основні засоби", 04 "Нематеріальні активи", 05 "Сировина і матеріали", 06 "Паливо", 08 "Запасні частини", 12 "Малоцінні та швидкозношувані предмети", 50 "Каса", 51 "Розрахунковий рахунок", 52 "Валют-

ний рахунок” і

Кредит рахунку 75 “Розрахунки з учасниками”.

Створення підприємств шляхом зміни організаційно-правової форми може відбутися в таких умовах: перетворення державного підприємства в акціонерне або орендне, поділ діючого підприємства на дрібні, злиття, або об'єднання підприємств в нове, придбання на аукціоні, за конкурсом, викуп.

В усіх перерахованих випадках найбільш важливе значення має оцінка майна та приведення статутного фонду до розміру, що відповідає викупній (продажній) вартості підприємства, або статутному фонду, зафіксованому в установчих документах. При цьому здійснюються такі бухгалтерські записи:

Погашення збитків:

1) минулого року:

Дебет рахунку 81 “Використання прибутку”

Кредит рахунку 98 “Нерозподілені доходи” - за рахунок доходів поточного року;

Дебет рахунку 88 “Фонди спеціального призначення” і

Кредит рахунку 98 “Нерозподілені доходи” - за рахунок резервного (страхового) фонду;

Дебет рахунку 96 “Цільове фінансування і цільові надходження”

Кредит рахунку 98 “Нерозподілені доходи” - за рахунок цільового фінансування.

2) звітнього року:

Дебет рахунку 98 “Нерозподілені доходи” і Кредит рахунку 80 “Прибутки і збитки” - за рахунок нерозподіленого доходу минулого року;

Дебет рахунку 88 “Фонди спеціального призначення” і

Кредит рахунку 80 “Прибутки і збитки” - за рахунок невикористаних коштів резерву сумнівних боргів.

Після здійснення цих операцій визначають статутний фонд:

1). Зменшення:

Дебет рахунку 85 “Статутний фонд”

Кредит рахунку 88 “Фонди спеціального призначення” - на суму фондів, по яких встановлені пільги;

Дебет рахунку 85 “Статутний фонд”

Кредит рахунку 82 “Використання позичкових коштів” - на суму залишку позичкових коштів;

2). Збільшення:

Дебет рахунку 87 “Фонди економічного стимулювання” - на суму залишків цих фондів;

Дебет рахунку 88 “Фонди спеціального призначення” - на суму залишків цих фондів;

Дебет рахунку 96 “Цільове фінансування і цільові надходження” - на суму коштів цільового фінансування;

Дебет рахунку 80 “Прибутки і збитки” - на суму залишку чистого прибутку;

Дебет рахунку 86 “Амортизаційний фонд” - на суму залишків амортизаційного фонду;

Дебет рахунку 93 “Фінансування капітальних вкладень” - на залишки коштів фінансування капітальних вкладень.

і Кредит рахунку 85 “Статутний фонд” - окремо по кожній вказаній операції.

Ці записи здійснюються на основі даних акту оцінки майна та передавального балансу.

Різниця між розміром статутного фонду, відображена в акті, і розміром уточненого статутного фонду (передавальний баланс) оформляється записом:

Дебет рахунку 04 “Нематеріальні активи” і

Кредит рахунку 85 “Статутний фонд”.

За терміном, узгодженим з податковою адміністрацією, ця сума переноситься на витрати виробництва таким записом:

Дебет рахунку 20 “Основне виробництво” і

Кредит рахунку 04 “Нематеріальні активи”.

В статутному фонді акціонерного товариства, перетвореного з державного, відкривають такі субрахунки:

1. Визначений статутний фонд;

2. Оплачений статутний фонд;

3. Вилучений статутний фонд.

По першому субрахунку відображається номінальна вартість акцій, що підлягають реалізації, по другому - реалізована сума акцій, по третьому - вилучення акцій з обороту.

8.4. Поточний облік процесу постачання.

Постачання є першою і важливою стадією кругообігу засобів на підприємстві. За умов ринкової економіки цьому етапу приділяється значна увага, адже саме від нього залежить безперебійність забезпечення процесу виробництва предметами праці, засобами праці та робочою силою.

Предмети праці (сировина, матеріали, паливо, малоцінні та швидкозношувані предмети) переносять свою вартість на вироблену продукцію у міру їх споживання. Вони надходять на підприємство на підставі договорів-поставок чи закупівлі. Під час процесу постачання підприємство несе витрати на придбання предметів праці (купівельна ціна) і окремо оплачується вартість транспортно-заготівельних витрат (витрат на транспортування товарно-матеріальних цінностей тощо).

Облік предметів праці здійснюють на активних, синтетичних, балансових рахунках 05 “Матеріали”, 06 “Паливо”, 07 “Будівельні матеріали та обладнання до встановлення”, 12 “Малоцінні та швидкозношувані предмети”. На суму товарно-матеріальних цінностей, що надійшли від постачальників, дебетують рахунки 05, 06, 07, 08, 12 та кредитуєть рахунок 60 “Розрахунки з постачальниками та підрядчиками”. Під час запису на рахунках придбаних товарно-матеріальних цінностей дебетують рахунок 60 та кредитуєть рахунки грошових коштів 51 “Розрахунковий рахунок”, 52 “Валютний рахунок” і 55/2 “Лімітована чекова книжка”. У разі надходження цінностей, що придбані за рахунок підзвітних сум, замість рахунку 60 у такій самій кореспонденції застосовують рахунок 71 “Розрахунки з підзвітними особами”.

Розглянемо порядок запису цих операцій на рахунках. Нехай від постачальника надійшли матеріали: Матеріали "А" - 200 кг за ціною 80 грн. за 1 кг на суму 16000 грн. та матеріали "Б" - 100 кг за ціною 40 грн. за 1 кг на суму 4000 грн. Цінності, що надійшли, оприбутковані на складі, оплачений рахунок транспортної організації за придбані матеріали - 1000грн. Ця операція має бути відображена на рахунках бухгалтерського обліку у такий спосіб:

Дебет рахунку 05 "Матеріали" і

Кредит рахунку 60 "Розрахунки з постачальниками і підрядчиками" (аналітичний рахунок "Постачальник") - 20000 грн.

Дебет рахунку 05 "Матеріали" і

Кредит рахунку 60 "Розрахунки з постачальниками і підрядчиками" (аналітичний рахунок "Транспортна організація") - 1000 грн.

Під час оплати придбаних матеріальних цінностей та отриманих послуг у бухгалтерії підприємства складають такі записи:

Дебет рахунку 60 "Розрахунки з постачальниками і підрядчиками"(аналітичний рахунок "Постачальник") і

Кредит рахунку 51 "Розрахунковий рахунок" - 20000 грн.

Дебет рахунку 60 "Розрахунки з постачальниками і підрядчиками(аналітичний рахунок "Транспортна організація") і

Кредит рахунку 51 "Розрахунковий рахунок" - 1000 грн.

На рахунку "Матеріали" відображена загальна вартість придбаних матеріалів. По аналітичних рахунках синтетичного рахунку "Матеріали" визначають фактичну собівартість придбання. Для цього слід визначити долю транспортно-заготівельних витрат, що необхідно віднести на матеріали "А" і "Б". Для цього спочатку визначають відсоток цих витрат до вартості придбаних матеріалів:

$$(1000 * 100\%) / 20000 = 5\%$$

Відповідно до цього відсотку розподіляють транспортні витрати на матеріали, грн. :

$$"А" = (16000 * 5) / 100 = 800 \text{ грн.};$$

$$"Б" = (4000 * 5) / 100 = 200 \text{ грн.}$$

На базі проведених розрахунків визначимо фактичну собівартість придбаних матеріалів (табл.24).

Табл. 24 Визначення фактичної собівартості придбаних матеріалів

Показники	Матеріали «А»	Матеріали«Б»
Вартість за обліковими цінами, грн	16000	4000
Відсоток транспортно-заготівельних витрат, %	5	5
Транспортно-заготівельні витрати, грн.	800	200
Фактична собівартість, грн.	16800	4200

Облік засобів праці (машин, устаткування, будівель, споруд тощо), що надійшли, здійснюється на активному, синтетичному, балансовому рахунку 01 "Основні засоби". Основні засоби багаторазово беруть участь у процесі виробництва та переносять свою вартість на новостворений продукт частинами у міру їх зносу, який відповідає їх амортизаційним відрахуванням.

Вартість основних засобів, що надходять на державні підприємства, включають у статутний фонд. На недержавних підприємствах тільки при їх засну-

ванні вартість основних засобів складає статутний фонд. На основі його даних визначається частка дивідендів засновників відповідно до їх внеску у статутний фонд. Відокремлено в обліку відображають знос основних засобів. Розглянемо вказані операції на конкретних прикладах:

1. Надійшли основні засоби на підприємство при його заснуванні (державне та приватне підприємство):

Дебет рахунку 01 "Основні засоби" і

Кредит рахунку 85 "Статутний фонд" - на початкову вартість;

Дебет рахунку 85 "Статутний фонд" і

Кредит рахунку 02 "Знос (амортизація) майна" - на суму зносу.

2. Надійшли основні засоби на підприємство у процесі його діяльності:

а/ державне підприємство:

Дебет рахунку 01 "Основні засоби" і

Кредит 85 "Статутний фонд" - на початкову вартість;

Дебет 85 "Статутний фонд" і

Кредит 02 "Знос (амортизація) майна" - на вартість зносу.

б/ недержавне підприємство:

Дебет 01 "Основні засоби" і

Кредит 60 "Розрахунки з постачальниками та підрядчиками" - на залишкову вартість основних засобів;

Дебет рахунку 01 "Основні засоби" і

Кредит рахунку 02 "Знос (амортизація) майна" - сума їх зносу.

У бухгалтерському обліку знаходить відображення процес перенесення праці робітника на новостворену продукцію. Сам факт постачання робочою силою (його наймання) входить у завдання статистичного обліку.

8.5 Поточний облік процесу виробництва

Процес виробництва представляє собою другу стадію кругообігу засобів. У ньому поєднані три взаємопов'язані елементи: праця людини, предмети праці та засоби праці з метою виготовлення продукції. Це зумовлює відповідні витрати підприємства - заробітну плату робітникам, вартість затраченої сировини та матеріалів, палива, амортизацію засобів праці. Крім того, підприємство здійснює витрати, пов'язані з обслуговуванням виробництва та управлінням ним. Усі ці витрати у сукупності становлять виробничу собівартість виготовленої продукції або виконаних робіт.

Усі витрати виробництва за способом їх включення у собівартість продукції поділяють на *прямі* і *непрямі*. До *прямих* належать витрати, що безпосередньо пов'язані з виробництвом певного виду продукції (наприклад, заробітна плата, сировина, матеріали тощо). *Непрямі* витрати пов'язані з виробництвом кількох видів продукції, а тому їх включають у собівартість виробів не за прямою ознакою, а шляхом розподілу. До *непрямих* належать витрати, пов'язані з обслуговуванням виробництва та управлінням ним (наприклад, заробітна плата адміністративно-управлінського персоналу, витрати на утримання будівель, канцелярські та поштові витрати).

Витрати виробництва облічують у системі рахунків 20 "Основне виробництво", 23 "Допоміжне виробництво", 24 "Витрати на утримання і експлуатацію

обладнання, 25 "Загальнопромислові витрати". Перелічені рахунки є синтетичними активними та балансовими. На їх дебет відносять витрати відповідно до місць їх виникнення у кореспонденції із кредитом рахунків 05 "Матеріали", 06 "Паливо", 08 "Запасні частини", 12 "Малоцінні та швидкозношувані предмети", 70 "Розрахунки з оплати праці", 68 "Розрахунки з бюджетом", 69 "Розрахунки по страхуванню, 86 "Амортизаційний фонд" тощо.

Розглянемо порядок запису операцій процесу виробництва на рахунках бухгалтерського обліку (табл.25).

№	Стаття витрат	Виріб А, грн.	Виріб Б, грн
1	Матеріали	234000	52840
2	Заробітна плата	86000	22000
3	Відрахування на соціальне страхування	3800	960
4	Амортизація основних засобів	37000	11000
5	Загальнопромислові витрати	24500	8250
6	Загальногосподарські витрати	14700	4950
	Разом	400000	100000

Табл. 25 Незавершене виробництво на початок місяця

Протягом місяця на підприємстві відбулися такі операції:

1. Витрачено матеріальних цінностей на виробництво виробу:

- А на суму 30000 грн.
- Б на суму 28000 грн.

· Разом на суму 58000 грн.

Витрачені матеріали слід списати з кредиту рахунку "Матеріали" в дебет рахунку "Основне виробництво" через такий запис (синтетичний облік):

Дебет рахунку 20 "Основне виробництво" і

Кредит рахунку 05 "Матеріали" на суму 58000 грн.

На аналітичних рахунках або у відомості обліку витрат (див. табл.26) цю суму слід записати на витрати виробництва кожного виду продукції.

2. Нарахована заробітна плата робітникам основного виробництва та спеціалістам:

- робітникам зайнятим виробництвом продукції А на суму 40000 грн.
- робітникам зайнятим виробництвом продукції Б на суму 20000 грн.

· Разом на суму 60000 грн.

· загальнопромисловому персоналу на суму 4000 грн.

· адміністративно-управлінському персоналу на суму 5000 грн.

· Всього нараховано заробітної плати на суму 69000 грн.

Під час нарахування заробітної плати робітникам основного виробництва дебетують рахунок 20 "Основне виробництво" та кредитують рахунок 70 "Розрахунки з оплати праці" - 60000 грн.; загальнопромисловому персоналу - дебетують рахунок 25 "Загальнопромислові витрати" та кредитують рахунок 70 "Роз-

рахунки з оплати праці" - 4000 грн., адміністративно-управлінському персоналу - дебетують рахунок 26 "Загальногосподарські витрати" та кредитують рахунок 70 "Розрахунки по оплаті праці" - 5000 грн.

На аналітичних рахунках чи у відомості обліку витрат (табл.26) заробітну плату робітників основного виробництва слід також записати на витрати кожного виду продукції, а записи по дебету рахунків 25 та 26 (непрямі витрати) розподілити пропорційно певній базі розподілу (докладніше про це йтиметься далі).

Табл. 26. Відомість обліку витрат виробництва

Вид продукції	Незавершене виробництво на початок місяця	Номер рахунку (статті)						Виробнича собівартість продукції
		05	25	26	69	70	86	
А	400000	30000	13040	13167	15000	40000	25900	537107
Б	100000	28000	6520	6583	7500	20000	25500	194103
Разом	500000	58000	19560	19750	22500	60000	51400	731210

3. Проведено відрахування від заробітної плати на обов'язкове державне пенсійне страхування (32%) і збір на обов'язкове соціальне страхування 5,5% (у тому числі збір на обов'язкове соціальне страхування на випадок безробіття 1,5%), всього 37,5%:

- робітників зайнятих виробництвом продукції А на суму 15000 грн.
- робітників зайнятих виробництвом продукції Б на суму 7500 грн.

Разом: 22500 грн.

загальнопромисловому персоналу на суму 1500 грн.

адміністративно-управлінському персоналу на суму 1875 грн.

Всього нараховано на суму 25875

Дана господарська операція на рахунках бухгалтерського обліку відображається таким чином:

Дебет рахунку 20 "Основне виробництво" і

Кредит рахунку 69 "Розрахунки по страхуванню" на суму 22500 грн.

Дебет рахунку 25 "Загальнопромислові витрати" і

Кредит рахунку 69 "Розрахунки по страхуванню" на суму 1500 грн.

Дебет рахунку 26 "Загальногосподарські витрати"

Кредит 69 "Розрахунки по страхуванню" на суму 1875 грн.

Як і в попередніх прикладах, прямі та непрямі витрати рознесено у відомість обліку витрат (див. табл.26).

Окрім відрахувань від заробітної плати на соціальне і пенсійне (страхування) 37,5% /, у даний період часу також здійснюються відрахування до Фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення (5%).

Дану операцію тут не розглядаємо, однак відзначимо, що методика їх відображення в обліку аналогічна попередньому прикладу, тільки у кореспонденцію відповідно вступатиме по кредиту рахунок 68 "Розрахунки з бюджетом" із відкритими субрахунками за видами відрахувань.

4. Нараховано амортизацію по основних засобах, які використовують на ви-

робництва:

- а) продукції А на суму 25900 грн
- б) продукції Б на суму 25500 грн.
- Разом на суму 51400 грн.
- в) загальновиробничого значення на суму 14060 грн.
- г) загальногосподарського значення на суму 12875 грн.

Всього на суму 78335 грн.

Для обліку амортизаційних відрахувань призначений пасивний рахунок "Амортизаційний фонд", у кредит якого записують суму нарахованої амортизації у такий спосіб:

Дебет 20 "Основне виробництво" на суму 51400 грн.

Дебет 25 "Загальновиробничі витрати" на суму 14060 грн.

Дебет рахунку 26 "Загальногосподарські витрати" на суму 12875 грн. і Кредит рахунку 02 "Знос (амортизація) майна" (недержавні підприємства) або Кредит рахунку 86 Амортизаційний фонд" (державні підприємства) на загальну суму 78335 грн.

На підставі даних записів будуюмо відомість обліку витрат виробництва (див. табл.26).

Непрямі витрати / записи по дебету рахунку (статті) 25 "Загальновиробничі витрати"- 19560 грн. та дебету рахунку (статті) 26 "Загальногосподарські витрати" - 19750 грн./ включимо у собівартість виробів А та Б пропорційно базі розподілу - заробітній платі робітників основного виробництва (відповідно: виріб А - 40000 грн., виріб Б - 20000 грн.). Розрахунок здійснимо у таблицях-довідках (табл. 27-28).

Табл. 27 Довідка розподілу загальновиробничих витрат

Вид продукції	Заробітна плата робітників основного виробництва, грн.	Відношення загальновиробничих витрат до заробітної плати, %	Сума загальновиробничих витрат, грн.
А	40000	32,6	13040
Б	20000	32,6	6520
Разом	60000		19560

Пояснення до довідки (табл.27) :

а) відношення суми загальновиробничих витрат до заробітної плати робітників основного виробництва у відсотках :

$$(19560 * 100) / 60000 = 32,6\%$$

б) сума загальновиробничих витрат, яку слід віднести на витрати з виробництва продукції А :

$$(40000 * 32,6) / 100 = 13040 \text{ грн.}$$

в) сума загальновиробничих витрат, яку слід віднести на витрати на виробництво продукції Б :

$$(20000 * 32,6) / 100 = 6520 \text{ грн.}$$

Табл. 28 Довідка розподілу загальногосподарських витрат

Вид продукції	Заробітна плата робітників основного виробництва, грн.	Відношення загальногосподарських витрат до заробітної плати, %	Сума загальногосподарських витрат, грн.
А	40000	32,917	13167
Б	20000	32,917	6583
Разом	60000	*	19750

Використовуючи суму загальногосподарських витрат (19750 грн.), як і у попередньому випадку проводимо аналогічні розрахунки:

$$а / (19750 * 100) / 60000 = 32,917\% ;$$

$$б / (40000 * 32,917) / 100 = 13167 \text{ грн. ;}$$

$$в / (20000 * 32,917) / 100 = 6583 \text{ грн.}$$

Включимо у собівартість продукції А та Б непрямі витрати (див. табл.27-28) та відобразимо це на рахунках синтетичного обліку:

Дебет рахунку 20 "Основне виробництво" і

Кредит рахунку 25 "Загальновиробничі витрати" на суму 19560 грн.

Дебет рахунку 20 "Основне виробництво" і

Кредит 26 "Загальногосподарські витрати" на суму 19750 грн.

5. Оприбуткована готова продукція на склад:

• виріб А - 536907 грн.

• виріб Б - 194003 грн.

• Разом 730910 грн.

На загальну суму оприбуткованої продукції у бухгалтерії здійснюється запис:

Дебет 40 "Готова продукція" і

Кредит 20 "Основне виробництво" на суму 730910 грн.

8.6 Поточний облік процесу збуту (реалізації) продукції

Реалізація продукції представляє собою завершальну стадію кругообігу засобів підприємства, на якій здійснюються товарно-грошові відносини між виробником продукції та її покупцем.

Під час реалізації продукції підприємство здійснює витрати на її рекламу, роботи щодо навантаження, транспортування тощо. Дані витрати називають позавиробничими ; їх підприємство відшкодовує за рахунок виручки від реалізації. Виробнича собівартість продукції, що склалася у процесі виробництва, разом з позавиробничими витратами становить повну собівартість реалізованої продукції. Фінансовий результат від реалізації (прибуток або збиток) визначають як різницю між вартістю реалізованої продукції / виручкою / та її повною собівартістю.

Для обліку реалізації продукції та витрат, пов'язаних з нею використовують рахунок 43 "Позавиробничі витрати", 62 "Розрахунки з покупцями та замовниками" та 46 "Реалізація".

Розглянемо порядок обліку процесу реалізації.

2. Відвантажено готову продукцію покупцям в оцінці за відпускними цінами на суму - 700000 грн. і сума податку на додану вартість складає (20%) 140000 грн. Всього до оплати на суму 840000 грн.

Дебет рахунку 62 "Розрахунки з покупцями та замовниками" і
Кредит рахунку 46 "Реалізація" 840000 грн.

2. Зараховано на розрахунковий рахунок підприємства від покупців в оплату за продану їм продукцію на суму 840000 грн.:

Дебет рахунку 51 "Розрахунковий рахунок" і

Кредит рахунку 62 "Розрахунки з покупцями і замовниками" на суму 840000 грн.

3. Витрати с писані з розрахункового рахунку, що пов'язані із реалізацією продукції, склали 30000 грн.:

Дебет рахунку 43 "Позавиробничі витрати" і
Кредит рахунку 51 "Розрахунковий рахунок" 30000 грн.

4. Списується фактична виробнича собівартість проданої готової продукції згідно калькуляційних розрахунків на суму 650000 грн. та сума позавиробничих витрат (30000 грн.), всього повна собівартість на суму 680000 грн.:

Дебет рахунку 46 "Реалізація" на суму 680000 грн.

Кредит рахунку 40 "Готова продукція" на суму 650000 грн.

Кредит рахунку 43 "Позавиробничі витрати" на суму 30000 грн.

5. Відноситься сума податку на додану вартість на користь державного бюджетного на суму 140000 грн.

Дебет рахунку 46 "Реалізація" на суму 140000 грн. і

Кредит рахунку 68 "Розрахунки з бюджетом" на суму 140000 грн.

6. Визначається фінансовий результат від реалізації продукції (840000 - 650000 - 30000 - 140000 грн. = 20000 грн. - прибуток), який підлягає відображенню на рахунках бухгалтерського обліку наступним записом:

Дебет рахунку 46 "Реалізація" і Кредит рахунку 80 "Прибутки і збитки" на суму 20000 грн.

У випадку, коли буде визначений від'ємний результат від реалізації продукції (збитки), тоді запис на рахунках буде зворотнім, тобто Дебет рахунку 80 "Прибутки і збитки" і Кредит рахунку 46 "Реалізація". Отже, рахунок 46 "Реалізація" щомісячно закривається визначеною сумою фінансового результату.

8.7 Облік процесу припинення діяльності

Як уже зазначалося, припинення діяльності підприємства можливе за таких умов: закриття за згодою засновників; шляхом зміни організаційно-правової форми; у випадку банкрутства.

У першому випадку згідно з рішенням Ради засновників та поданою за місцем державної реєстрації підприємства заявою створюють ліквідаційну комісію та через пресу повідомляють про початок її роботи.

Підприємство, що закривається, має повністю розрахуватись з державними органами і органами соціального страхування за належними їм до сплати платежами. Погашення заборгованості відображають в обліку такими записами:

Дебет рахунку 68 "Розрахунки з бюджетом", субрахунок 1 - на суму податку на прибуток;

Дебет рахунку 68, субрахунок 2 - на суму податку на дохід;

Дебет рахунку 68, субрахунок 3 - на суму відрахувань до Фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення (5%);

Дебет рахунку 68, субрахунок 4 - на суму податку на додану вартість;

Дебет рахунку 68, субрахунок 5 - на суму акцизного збору і

Кредит рахунку 51 "Розрахунковий рахунок".

Після цього реформують баланс і списують збитки:

Дебет рахунку 80 "Прибутки і збитки"

Кредит рахунку 81 "Використання прибутку".

Якщо суми прибутку звітного року недостатньо, роблять такий запис:

Дебет рахунку 98 "Нерозподілений прибуток минулих років"

Кредит рахунку 81 "Використання прибутку".

8.8 Облік доходів бюджету

В бюджетних установах господарські процеси складаються з процесу формування доходів та видатків на відміну від розглянутих процесів госпрозрахункових підприємств. Коротко розглянемо ці процеси.

Доходи бюджету є одним із основних об'єктів бюджетного обліку. У фінансових органах ведуть не тільки бухгалтерський облік доходів, а й оперативний облік розрахунків з платниками доходів та податків. Бухгалтерський облік доходів здійснює бухгалтерія по бюджету, а оперативний - відділ по державних доходах.

Для бухгалтерського обліку доходів бюджету в плані рахунків фінансових органів передбачено рахунок "Доходи бюджету", що має субрахунки:

1 "Доходи бюджету"; 2 "Невияснені надходження"; 3 "Суми, тимчасово віднесені на доходи місцевого бюджету".

По кредиту цих субрахунків відображають доходи бюджету, а по дебету повернені платникам завищені доходи, що надійшли.

Для обліку грошових коштів бюджету використовують рахунок "Грошові кошти", до якого відкривають такі субрахунки: 1 "Поточний рахунок місцевого бюджету"; 2 "Засоби бюджету в установах банків на фінансування капітальних вкладень"; 3 "Поточні рахунки розпорядників кредитів з місцевого бюджету"; 4 "Поточний рахунок цільового бюджетного резерву"; 5 "Поточний рахунок з перерозподілу прибутку"; 6 "Поточний рахунок з фінансування капітального ремонту житлового фонду".

Бухгалтерський облік надходження доходів відображають такими записами:

1. До місцевих бюджетів згідно з платіжними документами:

Дебет субрахунку "Поточний рахунок місцевого бюджету"

Кредит субрахунку "Доходи бюджету".

2. До державного бюджету:

Дебет субрахунку "Засоби бюджету в установах банків на фінансування капітальних вкладень"

Кредит субрахунку "Доходи бюджету".

3. На суми, що потребують вияснення:

Дебет субрахунку "Поточний рахунок місцевого бюджету"

Кредит субрахунку "Доходи бюджету".

4. На завищені суми доходів, що повернені платником:

Дебет субрахунку "Доходи бюджету"

Кредит субрахунку "Поточний рахунок місцевого бюджету".

8.9 Облік видатків бюджетних установ

Касові видатки - це видатки грошей, проведені установами банків з поточних рахунків бюджету, та суми, видані з каси готівкою.

Облік касових видатків ведуть на рахунку "Видатки по бюджету", субрахунок "Касові видатки по сільських, селищних та міських бюджетах". У дебет записують суми касових видатків. При цьому кредитують відповідні субрахунки статей у класифікації видатків бюджетних установ.

В кінці року касові видатки списують з кредиту субрахунку "Касові видатки по сільських, селищних та міських бюджетах" на дебет субрахунку "Результати виконання бюджету".

Фактичними видатками за кошторисом бюджетної установи є її витрати, оформлені відповідними документами, включаючи видатки за неоплаченими рахунками кредиторів, з нарахованої заробітної плати та стипендій, а також нарахованих сум соціального страхування.

Фактичні видатки обліковують на субрахунках, які відкривають до рахунків "Видатки по бюджету" та "Інші видатки". Записи на них здійснюють на підставі затвердженого кошторису асигнувань.

У тих випадках, коли в кошторисах установ передбачалось фінансування не тільки з бюджету, а й з інших джерел, видатки списують в першу чергу за рахунок фінансування з інших джерел, а сума, що залишилась - за рахунок фінансування по бюджету.

До рахунку "Видатки по бюджету" відкривають такі субрахунки: 1 "Витрати на утримання установи"; 2 "Витрати за рахунок інших бюджетів"; 3 "Видатки з бюджету на нове будівництво"; 4 "Витрати на пенсії та допомоги за рахунок державного бюджету"; 5 "Витрати на пенсії та допомоги за рахунок місцевих бюджетів".

Перелічені субрахунки кореспондують відповідно до цільового призначення видатків. Так, субрахунок 1 "Витрати на утримання установи" призначений для обліку плати за електроенергію, газ, воду, опалення, вартість поточного ремонту, матеріалів, заробітної плати тощо.

Коли кредити вичерпуються, фактичні видатки на утримання установи головні розпорядники списують з субрахунків рахунку "Видатки по бюджету" на рахунок "Фінансування з бюджету на видатки установи", а вищі розпорядники кредитів - на рахунок "Розрахунки з фінансування бюджету на видатки установи".

Розділ 9 ОБЛІКОВІ РЕЄСТРИ

9.1 Суть облікових реєстрів

На першому етапі облікових робіт кожна господарська операція має бути оформлена документами, на підставі яких проводяться облікові записи за рахунками. Це дає змогу згрупувати і узагальнити відомості, відображені в документах, і таким чином отримати необхідні показники про господарську діяльність підприємства. Проте вести облікові записи в облікових схемах рахунків, як це робилося раніше, недоцільно. На практиці господарські операції на основі документів, які надійшли до бухгалтерії, відображаються в облікових реєстрах. Останні представляють собою спеціальні аркуші паперу, розграфлені у таблиці визначеної форми, в якій у певній послідовності записують за рахунками бухгалтерського обліку господарські операції після перевірки документів.

Отже, облікові реєстри - таблиці спеціальної форми, призначені для поточних записів за рахунками бухгалтерського обліку на підставі первинних носіїв інформації.

Відображення господарських операцій в облікових реєстрах називається обліковою реєстрацією. Вона є другим етапом облікових робіт (перший - документація). Це відповідальна ділянка облікової роботи, яка визначає якість облікових відомостей, подання звітності та її терміни.

Значення облікових реєстрів у бухгалтерському обліку полягає передусім у тому, що в них на основі економічної однорідності облікових об'єктів групуються і систематизуються за рахунками усі господарські операції. Зрештою отримують дані про стан і рух засобів, джерел їх формування, які потім використовують для складання звітності, контролю, управління і аналізу господарської діяльності підприємств. Наприклад, для управління господарською діяльністю необхідні відомості про фактичні запаси оборотних коштів і відповідність запасів установленим нормам. Такі відомості про сировину і матеріали, напівфабрикати, паливо та інші оборотні засоби містять облікові реєстри.

Під час аналізу виконання бізнес-плану за показниками, які характеризують роботу підприємства (обсяг реалізації, прибуток, собівартість тощо), також використовують дані облікових реєстрів. За останніми складають звітність, яка використовується для керівництва й управління. Цим підкреслюється важливість достовірності звітних даних. Достовірними вони будуть лише в тому разі, коли впливатимуть з облікових реєстрів і базуватимуться на підтверджуючих документах.

Роль і значення облікових реєстрів буде зрозумілою після вивчення їх класифікації, порядку та техніки записів в них.

9.2 Види та форми облікових реєстрів

В обліковій практиці застосовують реєстри різних форм. Різноманітність форм облікових реєстрів зумовлена неоднорідністю господарських операцій.

Кожний реєстр призначений для відображення операцій за ознакою однорідності облікових об'єктів. Реєстри класифікують. Це полегшує вивчення та використання їх в обліковій роботі. Реєстри класифікують переважно за такими ознаками: зовнішнім виглядом, призначенням, змістом записів та залежно від облічуваних операцій.

За зовнішнім виглядом облікові реєстри поділяють на: книги, картки, машинограми й окремі відомості спеціальної форми, які призначені для облікових записів.

Бухгалтерські книги - це переплетені аркуші паперу спеціального графлення. Їх широко застосовують у ролі облікових реєстрів. Книги використовують для облікового відображення господарських операцій як за синтетичними, так і за аналітичними рахунками. Наприклад, Головна книга є реєстром синтетичного обліку. Записи у ній ведуть за синтетичними рахунками. Книга обліку депонованих сум або книга залишків матеріалів (сальдова книга) - реєстри аналітичного обліку. У них записи ведуть за аналітичними рахунками. Відкриваються книги, як правило, на рік. На палітурці кожної книги зазначають найменування підприємства, назву, звітний рік. Усі сторінки книги позначають послідовною нумерацією, а в книгах, які мають особливо важливе значення, крім того усі аркуші прошнуровують. На останній сторінці книги роблять напис про кількість пронумерованих і прошнурованих сторінок. Цей запис підписом головного бухгалтера і круглою печаткою об'єднання (підприємства). На початку або в кінці книги роблять напис про розміщені у ній рахунки, що полегшує користування нею і економить час.

Бухгалтерські книги забезпечують збереження облікових реєстрів, не вимагають організації спеціальної картотеки, їх реєстрації й менш доступні для різного роду зловживань порівняно з іншими обліковими реєстрами.

Однак у сучасній практиці бухгалтерського обліку підприємств книги у ролі облікових реєстрів, особливо реєстрів аналітичного обліку, використовують обмежено. Пояснюється це тим, що вони мають чимало недоліків: незручні у роботі через свою громіздкість, перешкоджають поділу облікової праці, утруднюють використання в обліку обчислювальної техніки.

Для прикладу у табл.29 наведений лист касової книги.

Табл. 29 Касова книга

Каса за 4 січня 199__р

Лист залишається к книзі

Номер документа	Від кого отримано і кому видано	Номер кореспондуючого рахунку	Надійшло	Вибуло	Номер Документа	Від кого отримано і кому видано	Номер кореспондуючого рахунку	Надійшло	Вибуло
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	Залишок на початок дня		40						
10	Надійшло за чеком 050080	51	3500						
11	Видано заробітну плату за відомістю №5	70		3500					
12	Надійшов від Козака П.С. залишок невикористаних підзвітних сум	71	5						

Усього за день 3500 3500

Перенесено

3505 3500

Залишок на кінець дня,

45

у тому числі на заробітну плату

Касир

Перевірив документи в кількості двох прибуткових і одного видаткового
Отримав бухгалтер

Картки - це таблиці спеціальної форми, виготовлені з твердого паперу. Вони мають стандартні розміри, що дає можливість зберігати їх у спеціальних шухлядах за певною схемою, у картотечі (наприклад, картотека з обліку матеріалів, картотека з обліку основних засобів тощо). Кожна картка закріплюється за конкретним працівником бухгалтерії для посилення відповідальності за якість облікових записів у них і контролю за їх збереженням.

При відкритті картки їх реєструють у спеціальному реєстрі. При цьому картці присвоюють номер, який відповідає номеру її реєстрації в реєстрі.

Картки широко використовуються для аналітичного обліку товарно-матеріальних цінностей, розрахунків витрат на виробництво, а також на тих ділянках облікової роботи, де необхідно вести значну кількість аналітичних рахунків

Табл. 30 Картка №10 складського обліку матеріалів

Склад	Стелаж	Комірка	Сорт	Марка	Про- філь	Роз- мір	Оди- ниця	Номенкла- турний номер	Ціна, грн.	Норма запасу
01	-	-	-	-	-	-	тн	210451	100	60
Найменування матеріалу: Сталь кругла, 12 мм										
Контроль	Дата запису	Номер до- кумента	Порядковий номер запису	Від кого отримано і кому видапо	Надійшло	Вибуло	Залишок			
Залишок на 01.03 60										
03.03	170			Цеху №1		10	50			

Окремі відомості є різновидом карток від останніх відомості відрізняються розмірами та способами збереження інформації. Кожен такий реєстр має своє найменування (журнал-ордер, відомість) і таблицю відповідної форми, у якій ведуть записи. Окремі відомості не скріплені між собою, що дає змогу розподіляти між працівниками бухгалтерії для проведення облікових записів.

Як приклад окремих відомостей, наведемо журнал-ордер №2 (таблиця 31) і відомість №2 (таблиця 32).

За машинної обробки облікової інформації обліковими реєстрами виступають машинограми, у яких відображено результати групувань і підрахунків відповідних облікових даних.

За призначенням реєстри поділяють на хронологічні, систематичні та комбіновані.

Хронологічними називають такі реєстри, у яких господарські операції записують у календарній послідовності їх здійснення. Сюди належать касова книга, що використовується для реєстрації касових операцій щодо надходження та видачі грошей з каси, журнал реєстрації рахунків постачальників, який ведеться для спостереження за надходженням і вчасним оприбуткуванням вантажів тощо.

Табл. 31 Журнал-ордер 2 за березень 199__р. за кредитом рахунку "Розрахунковий рахунок" в дебет рахунків

Дата	Каса	Розрахунки з бюджетом	Розрахунки із страхуванням	Короткотермінові позики банку	І т.д.	Усього
01.03		70				700
03.03	300					300
10.03			1000			1000
15.03				8000		8000
Разом	300	70	1000	8000		10000

Табл. 32 Відомість №2 за березень 199__р. за дебетом рахунку "Розрахунковий рахунок" з кредиту рахунків :

«Залишок на початок місяця» за Головною книгою 40000 грн.

Дата	Реалізація	Каса	Прибутки і збитки	І т.д.	Усього
03.03		50			50
10.03	17 000				17 000
Разом	17 000	50			17 050

Систематичними називаються реєстри, призначені для групування у відповідному порядку на рахунках бухгалтерського обліку однорідних за економічним змістом господарських операцій. До таких реєстрів належить Головна книга, що використовується для групування операцій за синтетичними рахунками.

Комбіновані облікові реєстри призначені для одночасного хронологічного та систематичного записів. До них належать журнали-ордери, що використовують за журнально-ордерної форми обліку.

За змістом записів облікові реєстри поділяють на реєстри синтетичного й аналітичного обліку.

Реєстри синтетичного обліку служать для відображення синтетичних рахунків, в яких показуються господарські операції в узагальненому вигляді, наприклад Головна книга, журнал-ордер №10.

Реєстри аналітичного обліку призначені для ведення аналітичних рахунків, що деталізують зміст показників синтетичних рахунків, наприклад, картки сортового обліку матеріалів.

У практиці бухгалтерського обліку використовують й комбіновані реєстри, призначені для одночасного синтетичного й аналітичного обліку, наприклад, журнал-ордер за рахунком "Розрахунки з підзвітними особами".

Залежно від облічуваних операцій бухгалтерські реєстри мають різну побудову: дво- й однобічні, багатографні та шахові.

Двобічні реєстри складаються з двох однакових частин, ліва з яких призначена для дебетових записів, права – для кредитових (картки аналітичного обліку).

В однобічних реєстрах такі показники, як дата, номер проводки, зміст операції розміщені на одному боці (зліва) і тільки для записів сум за дебетом чи кредитом передбачено дві різні графи (картки аналітичного обліку, касова книга).

У багатографних реєстрах дебетова або кредитова частина поділяється на кілька граф. Прикладом такого реєстру може бути Головна книга та різні допоміжні відомості.

Шахові реєстри побудовані так, щоб кожна записана сума характеризувала дві ознаки рахунків – дебетового та кредитового. У цих реєстрах записи можна проводити водночас за дебетом і кредитом рахунків в один робочий прийом. За цим принципом побудовано журнали-ордери.

9.3 Порядок і способи запису в обліковій реєстрі

Записи в обліковій реєстрі є одним з вирішальних факторів у додержанні своєчасності і підвищенні якості облікових даних. Через це відображати у реєстрах господарські операції треба у певному порядку на підставі правильно оформлених і оброблених документів. Цей порядок визначений Положенням про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, що затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 24 травня 1995 року №88.

Записи в обліковій реєстрі бувають прості й копіювальні, ручні та машинні, шахові й лінійно-позиційні.

Прості записи з одним відбитком отримують тільки в одному обліковому реєстрі. Простий запис застосовують при веденні Головної книги, карток аналітичного обліку та інших облікових реєстрів, особливо книжкових.

Копіювальні записи забезпечують за допомогою копіювального паперу кілька відбитків. Вони дають відбиток водночас в двох і більше реєстрах. Прикладом копіювального запису може бути касова книга, другий примірник якої є звітом касира. Копіювання широко використовують не тільки під час записів у обліковій реєстрі, а й під час виписування бухгалтерських документів. Це скорочує обсяг облікової роботи, підвищує продуктивність роботи працівників бухгалтерії, сприяє зменшенню кількості можливих помилок при переписуванні.

Ручні записи проводять в облікових реєстрах вручну. Їх роблять чорнилом або кульковою ручкою. До ручних належать також записи, що виконують на друкарській машинці.

Машинні записи робляться на електронних обчислювальних машинах (ЕОМ).

При використанні ЕОМ на друкуючому пристрої складають машинограми, які відповідають основним вимогам ведення облікових реєстрів.

Застосування обчислювальної техніки економить час обліковців, прискорює облікову реєстрацію і поліпшує її якість.

Шахові записи дають можливість відобразити суму господарської операції за дебетом і кредитом кореспондуючих рахунків одноразовим записом її в обліковому реєстрі. Вони відрізняються від звичайних тим, що суму господарських операцій записують лише один раз і, з рештою, отримують відображення – як за дебетом, так і за кредитом відповідних рахунків. Цей запис відрізняється наочністю і скороченням кількості облікових записів. Яскравим прикладом цього є записи у журналу-ордері й відомості, що ведуться за журнально-ордерної форми обліку.

Лінійно-позиційні записи дають змогу показати суму господарської операції за кредитом рахунку у тому самому рядку, що й відповідну їй суму за дебетом. Дебетовий й кредитовий обороти в даному випадку відображають по одній лінії. Застосування лінійно-позиційних записів характерно для обліку розрахункових операцій, оскільки вони забезпечують зручність контролю за своєчасністю розрахунків. Порядок ведення облікових реєстрів працівниками бухгалтерії визначається головним бухгалтером підприємства.

9.4 Виправлення помилкових записів в облікових реєстрах

При записах господарських операцій в обліковій реєстрі не включені випадки неправильного запису кореспонденції рахунків, неправильних підрахунків та інших допущених помилок. Їх виявляють переважно при підрахунку результатів, зведенні й зіставленні облікових записів. Виявлену помилку необхідно знайти, визначити її суть і характер.

На практиці застосовують чимало способів знаходження помилок, але найпоширенішим є суцільна перевірка облікових записів. Суть її у тому, що усі записи в обліковому реєстрі (при наявності помилки) звіряються з документами, на підставі яких вони здійснені. Це не стільки оперативний, скільки правильний спосіб виявлення помилок.

Виявлену помилку, ясна річ, слід виправити. Для цього застосовують багато способів. Їх вибір залежить від характеру помилки і часу її виявлення. Так, **коректурним способом** виправляються помилки, виявлені в облікових реєстрах до проставлення у них результатів і підрахунку оборотів за даний місяць. Суть цього способу полягає у виправленні помилок закресленням неправильних і надпису правильних записів.

Виправлення в облікових реєстрах не допускається, якщо підрахунки результатів у них зроблені й перенесені у Головну книгу. У таких випадках виявлені помилки оформляються бухгалтерськими довідками, на основі яких роблять запис у Головну книгу.

Спосіб додаткового запису використовують тоді, коли операція взагалі не була відображена в обліковому реєстрі, або правильно відображена за рахунками, тільки меншою сумою. Для виправлення помилок робиться додатковий запис. Наприклад, після підрахунку підсумків встановлено, що при здійсненні записів в обліковій реєстрі допущена господарська операція за одноразовою видачею матеріалів на загальновиробничі потреби на суму 60 грн. На підставі бухгалтерської довідки у Головній книзі роблять додатковий запис:

Дебет рахунку “Загальновиробничі витрати”

Кредит рахунку “Матеріали” – 60 грн.

Після підрахунку підсумків встановлено, що при відображенні господарських операцій в облікових реєстрах помилково зменшена сума перерахованої з розрахункового рахунку заборгованості постачальника на суму 1900 грн. На основі бухгалтерської довідки у Головній книзі виконують такий додатковий запис:

Дебет рахунку “Розрахунки за постачальниками і підрядниками”

Кредит рахунку “Розрахунковий рахунок” – 1900 грн.

Спосіб “червоного сторно” (від’ємних чисел) використовується для виправлення помилок, зроблених у кореспонденції рахунків, а також, коли кореспонденція рахунків дана правильно, але господарська операція не відбулась або сума господарської операції завишена. Записи від’ємних чисел використовують при обліку матеріальних цінностей, готової продукції з метою уточнення оцінки відхилення фактичної собівартості від планової. Її суть полягає у тому, що помилкова кореспонденція (запис) сторнується (повторюється червоним записом) і замість неї робиться правильний запис звичайними чорнилами.

ми. При відсутності червоних чорнил сума записується звичайним чорнилом й береться у рамку.

При сторнуванні зайвих записів виправлення обмежується лише червоним записом господарської операції чи її частини, а отже анулюється непотрібний запис. Це досягається тим, що червоні записи як від'ємні числа не додають, а віднімаються від звичайних.

Перший приклад. При записах в облікові реєстри допущена неправильна кореспонденція рахунків, а саме на суму перерахованої з розрахункового рахунку заборгованості органам соціального страхування (1000 грн.) помилково відобразили розрахунки з постачальниками:

Дебет рахунку "Розрахунки з постачальниками і підрядниками"

Кредит рахунку "Розрахунковий рахунок" – 1000 грн.

Для виправлення помилкового запису на основі бухгалтерської довідки червоними чорнилами робиться сторнуючий запис (скасовується неправильний):

Дебет рахунку "Розрахунки з постачальниками і підрядниками"

Кредит рахунку "Розрахунковий рахунок" 1000 грн.

і звичайним чорнилом робиться правильний:

Дебет рахунку "Розрахунки із страхування"

Кредит рахунку "Розрахунковий рахунок" – 1000 грн.

У результаті перший і другий записи взаємно знищуються, а третій (правильний), залишається, тобто помилка виправлена.

Другий приклад. У реєстрі помилково відображена господарська операція, яка не здійснилася:

Дебет рахунку "Розрахунки з підзвітними особами"

Кредит рахунку "Каса" – 20 грн.

Для виправлення помилки на основі бухгалтерської довідки необхідно зробити сторнуючий запис червоним чорнилом:

Дебет рахунку "Розрахунки з підзвітними особами"

Кредит рахунку "Каса" 20 грн.

У результаті суми, помилково відображені господарською операцією, є взаємознищеними, а помилка виправленою.

Приклад третій. З'ясовано, що при записах в облікові реєстри сума отриманої на розрахунковий рахунок виручки від реалізації продукції завищена на 100 грн.:

Дебет рахунку "Розрахунковий рахунок"

Кредит рахунку "Реалізація" -10110 грн.

замість фактично зарахованої суми 10010 грн. Для виправлення помилкового запису на підставі бухгалтерської довідки достатньо сторнувати зайві 100 грн.:

Д-т рахунку "Розрахунковий рахунок"

К-т рахунку "Реалізація" - 100 грн.

Помилки, які виявлені після складання бухгалтерського балансу й інших форм звітності, виправляються способом додаткових чи сторнуючих записів у реєстрах звітного періоду при їх відкритті.

9.5 Зберігання облікових реєстрів

Порядок зберігання облікових реєстрів визначається відповідними положеннями й інструкціями з бухгалтерського обліку.

З журнально-ордерної форми бухгалтерського обліку реєстри поточного року у процесі їх використання зберігаються у папках, відкритих на рік окремо для кожного реєстра. Папкам присвоюють номери реєстрів, які в них зберігаються. Щомісячно в них підшивають реєстри за поточний місяць. У результаті за рік у кожній папці буде по 12 відповідних реєстрів. Наприклад у папці №1 за рік повинно бути підшито 12 журналів-ордерів №1 за кредитом рахунку "Каса", у папці №2 - 12 журналів-ордерів за кредитом рахунку "Розрахунковий рахунок". Папки зберігають у картотеках.

Після закінчення звітного року папки з обліковими реєстрами передають до архіву, де вони зберігаються протягом установлених строків, наприклад, Головна книга і журнали-ордери - п'ять років, касова книга - три роки (за умови завершення аудиторських перевірок чи документальних ревізій).

Порядок зберігання облікових реєстрів, отриманих в результаті машинної обробки облікової інформації, має свої особливості.

Так, контрольні та довідкові машинограми зберігаються протягом року, машинограми - реєстри і розробки для заповнення звітності - зберігаються у бухгалтерії на загальних підставах.

Розділ 10 ФОРМИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

10.1 Суть форми бухгалтерського обліку

Використання різних облікових реєстрів і технічних засобів в обліку зумовлює створення різних форм бухгалтерського обліку, які відрізняються одна від одної за кількістю облікових реєстрів, їх призначенням, змістом, формою та зовнішнім виглядом; послідовністю та способом записів в облікові реєстри; взаємозв'язком реєстрів хронологічного і систематичного, синтетичного і аналітичного обліку.

Форма бухгалтерського обліку - система взаємопов'язаних облікових реєстрів з певною методикою відображення господарських операцій, хронологічними і систематичними записами.

У нашій країні застосовують такі основні форми обліку: теоріально-ордерну; журнально-ордерну і форму бухгалтерського обліку, застосовану на широкому використанні сучасних ЕОМ, а також для підприємницьких структур широко рекомендуються різні спрощені форми обліку.

10.2 Меморіально-ордерна форма бухгалтерського обліку

Меморіально-ордерна форма бухгалтерського обліку створена у 1928-1930 рр. на базі контрольної-шахової форми. Вона вдосконалювалась за рахунок впровадження в облік найраціональніших засобів і прийомів, форм обліку. У завершеному вигляді меморіально-ордерна форма була рекомендована до впровадження "Положенням про документи та записи у бухгалтерському обліку підприємств і господарських організацій". Цим документом регламентовано складання меморіальних ордерів для відображення кореспонденції рахунків з

усіх господарських операцій, а також передбачено ведення Головної книги за дебетом і кредитом синтетичних рахунків.

Суть меморіально-ордерної форми обліку полягає в тому, що на основі перевічених і згрупованих документів складають меморіальні ордери із зазначенням кореспондуючих рахунків, на яких повинні бути відображені господарські операції. Меморіальні ордери реєструють у хронологічному реєстрі синтетичного обліку, який називається реєстраційним журналом, що призначений для порядкової реєстрації меморіальних ордерів і контролю за їх збереженням.

Зареєстровані меморіальні ордери записують у систематичний реєстр синтетичного обліку - Головну книгу, причому за дебетом рахунку показують кореспондуючі рахунки, що кредитуються, а за кредитом - рахунки, що дебетуються. Наприкінці місяця дебетові й кредитові обороти кожного рахунку переносять у оборотну відомість синтетичних рахунків, в якій виявляють остачі за рахунками на кінець місяця. Обороти усіх рахунків зіставляють із загальною сумою реєстраційного журналу; вони повинні бути однаковими. Аналітичний облік за цією формою ведуть у картках, записи у які роблять безпосередньо з первинних документів, поданих до меморіал-ордерів.

Після закінчення місяця складають оборотні відомості за рахунками аналітичного обліку і зіставляють їх підсумки з відповідними сумами оборотної відомості за синтетичними рахунками. На підставі зіставлених даних оборотної відомості за синтетичними рахунками складають сальдовий баланс та інші звітні форми (див. рис.9).

Рис. 9. Меморіально-ордерна форма бухгалтерського обліку

Меморіально-ордерна форма обліку має чимало недоліків, суть яких полягає у відокремленні аналітичного обліку від синтетичного, повторенні тих самих записів у різних реєстрах і потребі вибирати дані при складанні звітності.

10.3 Журнально-ордерна форма бухгалтерського обліку

Журнально-ордерна форма бухгалтерського обліку є результатом добору найпрогресивніших за економічністю й технічним удосконаленням прийомів, досягнутих бухгалтерським обліком за весь час його існування, а також результатом творчого пошуку вчених і практиків. Уперше вона була застосована на по-

чатку 40-х років. У 1949 р. Міністерством фінансів були розроблені й рекомендовані всім галузям промисловості типові реєстри журнально-ордерної форми бухгалтерського обліку. Це було початком її масового впровадження. У результаті вона швидко набула великого поширення. У 1960 р. на основі єдиного Плану рахунків бухгалтерського обліку Мінфіном запроваджені у дію нові типові реєстри журнально-ордерної форми бухгалтерського обліку для всіх галузей народного господарства. Після цього вона почала називатися єдиною журнально-ордерною формою рахівництва.

Журнально-ордерна форма обліку ґрунтується на принципі ведення з усіх операцій нагромаджувальних журналів-ордерів. За зовнішнім виглядом - це аркуші-реєстри багатогранної форми, призначені для кредитових записів того балансового рахунку, операції якого облічують у даному журналі-ордері. Записи у журнали-ордери роблять на підставі первинних чи зведених документів, а також допоміжних відомостей, і меморіальні ордери не складають. Господарські операції записують за дебетом і кредитом кореспондуючих рахунків (шаховий принцип). Це зменшує обсяг облікової роботи, унаочнює й підвищує якість облікових даних. Підсумки журналів-ордерів за місяць переносять до Головної книги, на основі якої складають баланс.

У більшості журналів-ордерів синтетичний і аналітичний облік поєднують. Аналітичний облік відокремлюють тільки за тими рахунками, за якими є велика кількість облічуваних об'єктів (матеріали, готова продукція). За цими аналітичними рахунками складають сальдові й оборотні відомості.

За журнально-ордерної форми обліку скорочується кількість облікових реєстрів, синтетичний облік поєднується з аналітичним, протягом місяця забезпечується рівномірний запис операцій в облікові реєстри, підвищується якість обліку та звітності. І все ж журнально-ордерна форма має недоліки: через складність і громіздкість деяких журналів-ордерів неможливо зробити повну автоматизацію обліку (рис.10).

Рис. 10. Журнально-ордерна форма рахівництва

родного господарства; характером спрямування і використання; роллю в управлінні народним господарством; ступенем використання обчислювальної техніки, способом відправлення.

За змістом і джерелами складання розрізняють *статистичну, бухгалтерську й оперативну звітність*.

Статистична звітність має інформацію, необхідну для статистичного вивчення господарської діяльності, й затверджується Державним Комітетом з статистики. Джерелом статистичної звітності переважно є дані статистичного обліку.

Бухгалтерська звітність відображає підсумкові показники господарської діяльності за звітний період, які використовуються для характеристики виконання планів. Особливістю її є те, що вона складається тільки за даними бухгалтерського обліку, з дотриманням балансового узагальнення звітності інформації. Її ще називають фінансовою звітністю.

За термінами подання розрізняють *нормативну й термінову звітність*. Нормативну звітність подають у чітко визначений час, термінову - протягом чотирьох днів після завершення звітного періоду.

За обсягом результатів діяльності, яку відображають, звітність поділяють на *повну та коротку (скорочену)*.

За періодом часу, за який характеризується діяльність підприємства, тобто за періодичністю подання, вирізняють *звітність внутрішньорічну й річну*. На практиці внутрішньорічна бухгалтерська звітність називається періодичною (складається за певний період року - квартал, півріччя). За обсягом відображення діяльності підприємства річна звітність повніша, ніж внутрішньорічна.

За охопленням видів діяльності підприємства звітність може відображати усі її аспекти або обмежуватись тільки основною (якщо підприємство промислове - промисловою).

За розподілом на галузі народного господарства звітність поділяють на *типову та галузеву*. У першому випадку через те, що відображають звітні дані однаково го змісту, застосовують типові форми звітності, у другому випадку застосовують спеціалізовані, галузеві форми, оскільки відображають показники за специфічними видами діяльності.

За характером спрямування вирізняють звітність для *внутрішнього управління підприємством (внутрішня звітність) і для зовнішнього управління*, тобто для використання її зовнішніми органами - вищестоящою організацією, фінансовими органами.

За роллю в управлінні звітність поділяють на *державну і внутрішньопідприємницьку (внутрішньозаводську)*.

Державну звітність затверджують і використовують державні органи.

Внутрішньопідприємницьку (внутрішньозаводську) звітність розробляє керівництво підприємства і її використовують для управління підприємством.

Нині звітні форми заповнюють вручну і з використанням ЕОМ. Через це за ступенем використання обчислювальної техніки звітність можна поділити на ту, що складається вручну, і ту, що складається з використанням ЕОМ.

За способом відправлення звітність може бути *поштовою та телеграфною*.

Завдяки розвитку АСУ набуло поширення відправлення звітної інформації з використанням засобів автоматизованої передачі даних у автоматичному режимі.

11.3 Організація складання та затвердження звітності

Організація звітності регламентується Положенням про організацію бухгалтерського обліку і звітністю в Україні, що затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 3 квітня 1993 р., №250, Інструкцією про порядок заповнення форм річного бухгалтерського звіту підприємства, що затверджена наказом Міністерства фінансів України від 18 серпня 1995 р. №139 із останніми змінами і доповненнями до неї, що затверджені наказом Міністерства фінансів України від 10 лютого 1997 р. №30 від 17 листопада 1997 р. №247 та наказом "Про квартальну бухгалтерську звітність підприємств" від 19 лютого 1998 року №37.

Керівник підприємства видає наказ про складання річної звітності. Проект наказу готує головний бухгалтер разом з керівниками інших функціональних служб (фінансового відділу, планового, відділу праці та заробітної плати), де визначаються терміни складання звітності окремими відділами, уточнення етапів і видів робіт щодо складання звітності, призначення відповідальних за виконання і виконавців із зазначенням термінів відображаються у загальному графіку, а також у графіках за окремими етапами (інвентаризація складання балансу, окремих форм, пояснювальної записки тощо).

На підставі щорічних листів й інструкцій добираються форми загальнодержавної звітності й оформляється робочий альбом річної звітності (два примірники), де наведений перелік звітних форм, вказівки щодо їх складання; останні являють собою робочі інструкції з методики й техніки складання звітних таблиць, розрахунків планових, нормативних і звітних показників.

Наступним етапом складання звітності після організаційної підготовки (видання наказу, складання графіків, робочих альбомів й інструкцій) є інвентаризація.

Річна інвентаризація як окремий етап складання звітності проводиться на підставі графіка де вказуються види робіт (підготовка і видання наказу про проведення інвентаризації, складання інвентаризаційних описів і т. ін.), відповідальні особи, терміни виконання з розподілом за місяцями та декадами.

Далі перевіряють і уточнюють звітні показники за минулий період, планові й фактичні показники поточної звітності.

Кожна звітна форма (таблиця) складається окремою конкретною службовою особою, названою у графіку складання форм річного звіту.

Разом із затвердженими звітними формами до річного звіту додається записка, складена у довільній формі, яка характеризує роботу підприємства за основними фінансово-господарськими напрямками (виробництво, реалізація продукції), а також стан планування, нормування та бухгалтерського обліку.

Пояснювальну записку складають під керівництвом головного бухгалтера або головного економіста підприємства.

Розділ 12 ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

12.1 Основи раціональної організації бухгалтерського обліку

У зв'язку з переходом народного господарства України до ринкових відносин проводиться радикальна перебудова управління економікою. Реформування економіки вимагає безперервного забезпечення працівників управління своєчасною і вірогідною інформацією про хід господарської діяльності. Основним носієм такої інформації є бухгалтерський облік. Для того, щоб бухгалтерський облік був ефективним, він повинен бути відповідним чином організований. Тобто необхідна організація облікового процесу, що забезпечує збір облікової інформації, її обробку, узагальнення і т.д.

Раціональна організація бухгалтерського обліку передбачає таку його будову, при якій він забезпечує своєчасне виконання важливих функцій у плануванні, контролі і управлінні при мінімальних затратах засобів і праці. Важливі передумови раціональної організації бухгалтерського обліку такі:

- 1) вивчення структури, технології та організації виробництва;
- 2) встановлення системи облікових взаємовідносин окремих структурних підрозділів підприємства з бухгалтерією;
- 3) визначення обсягу облікових робіт і розподіл їх між працівниками бухгалтерії;
- 4) вивчення працівниками бухгалтерії діючих законоположень та інструктивних матеріалів керівних органів з питань ведення обліку.

Залежно від розподілу облікових робіт між головною бухгалтерією і оперативно відокремленими структурними підрозділами підприємства, організаційна форма бухгалтерського обліку може бути *централізованою* або *децентралізованою*.

При *централізованій* формі бухгалтерського обліку весь обліковий апарат зосереджений в центральній бухгалтерії і підпорядкований головному бухгалтеру в адміністративному і методологічному відношенні.

При *децентралізованій* формі частина облікового апарату бухгалтерії підприємства знаходиться в складі структурних підрозділів і в адміністративному відношенні підпорядковується їх керівникам, а у відношенні методології обліку – головному бухгалтерові підприємства.

Особлива форма розподілу праці облікового апарату обумовлена створенням *централізованих бухгалтерій*, які обслуговують облік групи однорідних підприємств, організацій і установ. У зв'язку з розширенням прав колективів підрозділів, роздержавленням та приватизацією підприємств, на даний час виникає тенденція до *децентралізації* бухгалтерського обліку.

Організація бухгалтерського обліку характеризується і цілим рядом складових частин, зокрема вибором форми рахівництва (меморіально-ордерна, журнально-ордерна, комп'ютерна форма та ін.); застосуванням первинної облікової документації; графіком руху первинної облікової документації (документообігом); застосуванням обчислювальної техніки та інші.

Важливими факторами організації бухгалтерського обліку в господарстві є: розмір і обсяг господарської діяльності підприємства; форма власності – державне підприємство, мале підприємство, колективне підприємство, орендне підприєм-

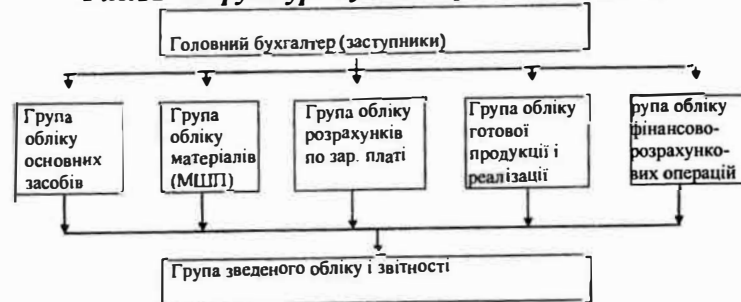
ство, кооператив, спільне підприємство, акціонерне товариство чи товариство з обмеженою відповідальністю та інші; вид діяльності – промислове підприємство, будівельне підприємство, сільськогосподарське підприємство та інші; характер діяльності – виробнича, посередницька, торговельна та інші.

12.2 Бухгалтерський апарат, його структура і функції

Для правильної організації бухгалтерського обліку необхідно, щоб апарат бухгалтерії мав відповідну структуру, яка передбачає групування облікових робіт за однорідними предметними ознаками. Структура бухгалтерського апарату значною мірою залежить від таких основних факторів: обсягу господарської діяльності, чисельності працівників, кількості найменувань товарно-матеріальних цінностей, числа постачальників і споживачів, кількості первинних документів, використання в бухгалтерському обліку засобів обчислювальної техніки та інші.

Найбільш поширена така структура бухгалтерії, коли в її складі виділяють групи обліку основних засобів, матеріальних цінностей, розрахунків з персоналом підприємства, фінансово-розрахункових операцій, затрат на виробництво продукції і реалізації, зведеного обліку (рис.12).

Рис.12 Структура бухгалтерського апарату

В обох випадках при функціональному розмежуванні облікових робіт кожний працівник чи група працівників бухгалтерії спеціалізується на виконанні однорідних облікових робіт. Наприклад, група обліку основних засобів здійснює облік надходження, внутрішнього переміщення і вибуття основних засобів, веде їх документальне оформлення, бере участь в проведенні і інвентаризації їх, складає встановлену звітність, проводить нарахування амортизації:

Рис.13 Структура бухгалтерського апарату на основі АРМ

В умовах комплексної автоматизації бухгалтерії організують групи (сектори) на базі АРМ (автоматизоване робоче місце) і структурно бухгалтерія буде виглядати відповідно до рис. 13.

В обох випадках при функціональному розмежуванні облікових робіт кожний працівник чи група працівників бухгалтерії спеціалізується на виконанні однорідних облікових робіт, зокрема:

- група обліку основних засобів здійснює облік надходження, внутрішнього переміщення і вибуття основних засобів, веде їх документальне оформлення, бере участь в проведенні їх інвентаризації, складає встановлену звітність, проводить нарахування амортизації;

- група матеріального обліку веде облік придбання, заготівлі і витрат товарно-матеріальних цінностей та малоцінних і швидкозношуваних предметів, здійснює облік розрахунків з поставачальниками, контролює стан складського обліку, бере участь в інвентаризації цих цінностей;

- група обліку розрахунків здійснює облік розрахунків по заробітній платі з персоналом підприємства, з фінансовими органами по податках, утриманих із заробітної плати працівників, з органами соціального забезпечення і соціального страхування по утриманнях, нарахуваннях і перерахуваннях коштів на соціальне страхування і пенсійний фонд, веде облік розрахунків з депонентами, а також бере участь у складанні звітності про використання фонду оплати праці (фонду споживання);

- група обліку готової продукції і реалізації – здійснює облік затрат на виробництво, складає калькуляції собівартості продукції, обліковує надходження з виробництва готової продукції, її відвантаження і реалізації і реалізацію, веде розрахунки з покупцями та складає звітність про виготовлену і реалізовану продукцію;

- група обліку фінансово-розрахункових операцій – здійснює облік грошових коштів у касі підприємства, на рахунках у банку, підзвітних сум, контролює додержання фінансової і платіжної дисципліни;

- група зведеного обліку і звітності – здійснює облік фондів фінансових результатів, внутрішньогосподарських і внутрішньовідомчих розрахунків, веде узагальнюючі облікові реєстри, складає баланс та інші форми звітності з основної діяльності підприємства.

Всі вище перелічені функції кожного облікового працівника, відповідальність за ведення обліку, його обов'язки і права визначаються службовими характеристиками та посадовими інструкціями.

Очолює роботу бухгалтерії головний бухгалтер, який в адміністративному відношенні підпорядкований безпосередньо керівникові підприємства, ним призначається або звільняється з посади.

У своїй роботі головний бухгалтер повинен керуватись Положенням про організацію бухгалтерського обліку і звітності в Україні, що затверджене Постановою Кабінету Міністрів України 3 квітня 1993 р., №250. В розділі III ("Організація бухгалтерського обліку") цього Положення визначені права і обов'язки головного бухгалтера.

Та обставина, що це Положення затверджено урядом, свідчить про роль і значення, яке відводиться бухгалтерському обліку в цілому, і головному бух-

галтеру зокрема. В сучасних умовах реформування економіки роль бухгалтерських служб стає ще більш значною, особливо в питаннях здійснення контролю за дотриманням державної дисципліни і законності, оскільки підприємствам надане право за власною ініціативою приймати необхідні рішення, якщо вони не суперечать діючому законодавству.

Згідно Положення про організацію бухгалтерського обліку головний бухгалтер:

- керується цим Положенням, іншими нормативними актами, затвердженими в установленому порядку, несе відповідальність за дотримання встановлених єдиних методологічних засад бухгалтерського обліку;

- забезпечує контроль і відображення на рахунках бухгалтерського обліку всіх господарських операцій. Надання оперативної інформації, складання і подання у встановлені терміни бухгалтерської звітності з метою виявлення і мобілізації внутрігосподарських резервів здійснює (разом з іншими підрозділами) економічний аналіз діяльності підприємства, установи;

- забезпечує перевірку стану бухгалтерського обліку у структурних підрозділах, філіях, представництвах та інших відособлених підрозділах.

Крім обов'язків Положенням про організацію бухгалтерського обліку та звітності в Україні головному бухгалтеру надані і широкі права. Зокрема, головний бухгалтер підписує разом з керівником підприємства документи, що є підставою для приймання і видачі товарно-матеріальних цінностей та коштів, а також розрахункові, кредитні та фінансові зобов'язання, візує господарські угоди. Вказані документи без підпису головного бухгалтера вважаються недійсними і до виконання не приймаються. Право підпису може бути надано керівником підприємства уповноваженим на це особам письмовим розпорядженням. Головний бухгалтер має право приймати участь у роботі юридичних служб по оформленню матеріалів, щодо відшкодування витрат від нестачі і крадіжок власності підприємства.

Головному бухгалтеру забороняється приймати до виконання документи та операції, що суперечать вимогам законодавчих та інших нормативних актів, порушують договірну і фінансову дисципліну, завдають шкоди державі, власникам, іншим юридичним особам і громадянам. Про такі документи головний бухгалтер письмово повідомляє керівника (власника) підприємства і приймає їх до виконання і обліку тільки за письмовим його розпорядженням. Керівник (власник) повністю несе відповідальність за проведення цих операцій.

З головним бухгалтером погоджується прийняття (призначення), переведення та звільнення матеріально відповідальних працівників.

На підприємствах, у штаті яких відсутня посада касира, його обов'язки за письмовим розпорядженням керівника підприємства виконує інший працівник.

При звільненні головного бухгалтера проводиться передача справ призначеному головному бухгалтеру (а при відсутності такого – працівникові, призначеному наказом керівника підприємства).

Крім цього з питань ведення бухгалтерського обліку, головний бухгалтер підприємства має право встановлювати обов'язкові для всіх підрозділів підприємства вимоги щодо порядку оформлення господарських операцій, терміни оформлення та подання до бухгалтерії необхідних документів і відомостей струк-

турними підрозділами і службами підприємства.
 У Верховній Раді України перебачається обговорення Закону України "Про бухгалтерський облік і звітність в Україні". З його прийняттям сподіваємось, що будуть по-новому, більш чітко регламентовані питання прав і обов'язків головного бухгалтера, організації обліку і звітності, приведення їх до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, оцінки активів і пасивів, державного регулювання бухгалтерського обліку тощо

План рахунків бухгалтерського обліку підприємств і організацій України станом на 1 серпня 1998 року

Назва синтетичного рахунку	Номер рахунку	Номер і назва субрахунку	Вид діяльності підприємств, де переважно застосовується рахунок
1	2	3	4
Розділ 1. Основні засоби (фонди)			
Основні засоби	01	1. Будинки і споруди	Всі види діяльності
		2. Автотранспорт, меблі, прилади	
		3. Приватизований житловий фонд	
		4. Інші	
Знос (амортизація) майна	02	1. Знос будинків, споруд	Всі види діяльності
		2. Знос автотранспорту, меблів, приладів	
		3. Знос приватизованого житлового фонду	
		4. Знос інших основних засобів	
		5. Знос нематеріальних активів	
Ремонт основних засобів	03	1. Поточний ремонт	Всі види діяльності
		2. Капітальний ремонт	
Нематеріальні активи	04	За видами активів	Всі види діяльності
Матеріали	05	1. Сировина і матеріали	Всі види діяльності
		2. Куповані напівфабрикати і комплектуючі вироби, конструкції і деталі	
		3. Інші матеріали	
		4. Тара і тарні матеріали	
		5. Мінеральні добрива і отрухохімікати	
		6. Біопрепарати і медикаменти	
		7. Матеріали, передані в переробку на сторону	
Паливо	06	1. Нафтопродукти	Всі види діяльності
		2. Тверде паливо	
		3. Інші види палива	
Будівельні матеріали і устаткування до встановлення	07	1. Матеріали	Підприємства і організації, які здійснюють капітальні вкладення
		2. Конструкції і деталі	
		3. Устаткування до встановлення вітчизняне	
		4. Устаткування до встановлення імпортне	
Запасні частини	08	1. Запасні частини	Всі види діяльності
		2. Обмінний фонд	
Тварини на вирощуванні і відгодівлі	09	1. Молодняк тварин	Всі види діяльності
		2. Тварини на відгодівлі	
		3. Птиця	
		4. Звірі	
		5. Кролі	

Назва синтетичного рахунку	Номер рахунку	Номер і назва субрахунку	Вид діяльності підприємства, де переважно застосовується рахунок
1	2	3	4
Тварини на вирощуванні і відгодівлі	09	6. Сім'ї бджіл	Всі види діяльності
		7. Доросла худоба, яка вибракувана з основного стада для реалізації	
		8. Худоба, яка прийнята від населення для реалізації	
Насіння і корми	10	1. Насіння	Всі види діяльності
		2. Садивний матеріал	
		3. Корми	
Майно в оренді	11	1. Майно в оренді	Оренда цілих майнових комплексів
		2. Орендні зобов'язання до надходження	Орендовані фінансові допомоги
		3. Обороти фонди до викупу	Оренди підприємства
		4. Орендовані кредити	
Малоцінні і швидкозношувані предмети	12	1. Малоцінні і швидкозношувані предмети на складі	Всі види діяльності
		2. Малоцінні і швидкозношувані предмети в експлуатації	
		3. Тимчасові (непідприємстві) споруди і пристосування	
Знос малоцінних і швидкозношуваних предметів	13	1. Знос малоцінних і швидкозношуваних предметів	Всі види діяльності
		2. Знос тимчасових (непідприємстві) споруд і пристосувань	
		3. Знос предметів прокату	
Переоцінка товарно-матеріальних цінностей	14	1. Переоцінка виробничих запасів	Всі види діяльності
		2. Переоцінка малоцінних і швидкозношуваних предметів	
		3. Переоцінка незавершеного виробництва	
		4. Переоцінка готової продукції	
		5. Переоцінка товарів	
Заготівля і придбання матеріальних цінностей	15		Всі види діяльності
Транспортно-заготівельні витрати	16	1. Операційні витрати	Всі види діяльності
		2. Загальнозаготівельні витрати	
	17	1. Утримання заготівельних і прийомних пунктів	
Розділ III. Затрати на виробництво			
Валові витрати	18		За міркуванням підприємства
	19		

Назва синтетичного рахунку	Номер рахунку	Номер і назва субрахунку	Вид діяльності підприємства, де переважно застосовується рахунок
1	2	3	4
Основне виробництво	20		Всі види діяльності
Напівфабрикати власного виробництва	21		Промисловість
.....	22		
Допоміжні виробництва	23		Всі види діяльності
Витрати на утримання та експлуатацію машин і устаткування	24		Промисловість, будівництво, сільське господарство
Загальновиробничі витрати	25		Промисловість, сільське господарство та ін.
Загальногосподарські витрати	26		Всі види діяльності
.....	27		
Брак у виробництві	28		Галузі матеріального виробництва
Обслуговуючі виробництва і господарства	29		Всі види діяльності
Некапітальні роботи	30	1. Спорудження тимчасових (типульних) споруд	Будівництво
		2. Спорудження тимчасових (нетипульних) споруд	
		3. Інші капітальні роботи	
Витрати майбутніх періодів	31		Всі види діяльності
.....	32		
Капітальні вкладення	33	1. Передбачені державним планом	Всі види діяльності
		2. Здійснені понад державний план	
		3. Непланові	
		2.8 Закінчені та незабезпечені фінансуванням	Управління капітального будівництва виконкомів Рад народних депутатів
		5. Затрати, що не збільшують вартість основних фондів	
		6. Закінчене капітальне будівництво, яке не підтверджене експлуатуючою організацією про захування на баланс	
.....	34		
Формування основного стада	35	1. Придбання дорослих тварин	Всі види діяльності
		2. Переведення молодняка тварин в основне стадо	
		3. Безоплатне одержання худоби	
Виконані етапи по незавершених роботах	36		Будівництво, наука

Назва синтетичного рахунку	Номер рахунку	Номер і назва субрахунку	Вид діяльності підприємств, де переважно застосовується рахунок
1	2	3	4
.....	37		
.....	38		
Розділ IV. Готова продукція, товари і реалізація			
.....	39		
Готова продукція	40		Промисловість, сільське господарство та інші
Товари	41	1. Товари на складах	Всі види діяльності
		2. Товари в роздрібній торгівлі	
		3. Тара під товарами і порожня	
		4. Куповані вироби	
		5. Предмети прокату	
		6. Продукція підсобного сільського господарства	
		7. Багатооборотна тара-устаткування, яке підлягає поверненню	
		8. Контрактна продукція	
Торгова націнка	42	1. Товарні надбавки	Всі види діяльності
		2.	
		3. Знижки постачальників на відшкодування транспортних витрат	
		4. Валютна маржа	
Позавиробничі витрати	43		Промисловість, сільське господарство
Виграти обігу	44		Торгові, постачальницькі, збутові, заготівельні та інші посередницькі організації
Товари відвантажені, виконані роботи і послуги *	45		Всі види діяльності
Реалізація	46		Всі види діяльності
Внутрішньосистемний відпуск товарів, робіт і послуг	47		Всі види діяльності
Валові доходи	48		За міркуванням підприємства
Доходи від реалізації послуг	49		Транспорт, зв'язок
Каса	50	1. Каса підприємства в національній валюті	Всі види діяльності
		2. Каса підприємства в іноземній валюті	
		3. Операційна каса в національній валюті	
		4. Операційна каса в іноземній валюті	

* Використовується тільки в частині відображення залишку на цьому рахунку на кінець першого півріччя 1997 року

Назва синтетичного рахунку	Номер рахунку	Номер і назва субрахунку	Вид діяльності підприємств, де переважно застосовується рахунок
1	2	3	4
Розрахунковий рахунок	51	1. Розрахунковий рахунок 2. Розрахунковий субрахунок	Всі види діяльності
Валютний рахунок	52	1. Валютний рахунок всередині країни 2. Валютні рахунки за кордоном 3. Транзитний валютний рахунок	Всі види діяльності
.....	53		
Рахунки в банку для коштів на капітальні вкладення	54	1. Спеціальний рахунок нецентралізованих коштів, які призначені на фінансування капітальних вкладень понад затвердженого плану	Всі види діяльності
		2. Спеціальний рахунок для зберігання вільних нецентралізованих коштів, які призначені на фінансування капітальних вкладень	
		3. Спеціальний рахунок для фінансування будівництва за рахунок коштів інших організацій	
Інші рахунки в банках	55	1. Особливий рахунок для капітального ремонту	Всі види діяльності
		2. Акредитиви і особливі рахунки по вантажообороту	
		3. Рахунки в банках для доходів	
		4. Рахунки в банках по різницях в цінах	
		5. Інші рахунки в банках	
		6. Ощадні сертифікати	
		7. Приватизаційні папери	
		8. Імпортний депозит	
		9. Приватизаційні кошти громадян	
		10. Компенсаційні сертифікати	
Інші грошові кошти	56	1. Грошові кошти в дорозі	Всі види діяльності
		2. Грошові документи	
		3. Власні акції, викуплені в населення	
		4. Приватизаційні папери	
		5. Компенсаційні сертифікати	
		6. Цінні папери для продажу	
.....	57		
Фінансові вкладення	58	За терміновістю і видах вкладів	Всі види діяльності
Векселі отримані	59		Всі види діяльності
Розрахунки з постачальниками і підрядчиками	60		Всі види діяльності
Розрахунки по авансах	61	1. Розрахунки з постачальниками і підрядчиками за видані аванси і частковій оплаті замовлень	Всі види діяльності

Назва синтетичного рахунку	Номер рахунку	Номер і назва субрахунку	Вид діяльності підприємств, де переважно застосовується рахунок
1	2	3	4
Розрахунки по авансах	61	2. Розрахунки з покупцями і замовниками за одержані аванси і часткової оплати замовлень	Всі види діяльності
Розрахунки з покупцями і замовниками	62	1. Розрахунки в порядку інкасо	Всі види діяльності
		2. Розрахунки за плановими платежами	
		3. Розрахунки з покупцями по продукції, яка не включена в обсяг реалізації	
		4. Інші розрахунки	
Розрахунки за претензіями	63		Всі види діяльності
Розрахунки за міжгосподарською кооперацією	64		Всі види діяльності
Розрахунки з позабюджетних платежів	65	За видами платежів	Всі види діяльності
Векселі видані	66		Всі види діяльності
Податкові розрахунки	67	1. З податкових зобов'язань 2. З податкового кредиту	Всі види діяльності
Розрахунки з бюджетом	68	За видами платежів	Всі види діяльності
Розрахунки з страхування	69	1. Розрахунки з соціального страхування	Всі види діяльності
		2. Розрахунки з страхування майна	
		3. Розрахунки з індивідуального страхування	
		4. Розрахунки з Пенсійним фондом	
Розрахунки з оплати праці	70	1. Нарахована заробітна плата 2. Депонована заробітна плата	Всі види діяльності
Розрахунки з підзвітними особами	71		Всі види діяльності
Розрахунки з відшкодування матеріального збитку	72	1. З нестач і крадіжок 2. З інших видів нанесеного збитку	Всі види діяльності
Розрахунки з робітниками і службовцями з інших операцій	73	2.8 За товари, продані в кредит	Всі види діяльності
		2.9 За позики на індивідуальне житлове будівництво	
		2.10 За позики на будівництво садових будинків	
		2.11 За позики молодим сім'ям	
		2.12 За формений одяг	
		2.13 За акції трудового колективу	
2.14 За доходи, одержані з дольового фонду членів організації орендаторів			

Назва синтетичного рахунку	Номер рахунку	Номер і назва субрахунку	Вид діяльності підприємств, де переважно застосовується рахунок
1	2	3	4
		підписку на акції	
Розрахунки з приватизації	74	1. Компенсаційні сертифікати	Всі види діяльності
Розрахунки з учасниками	75	За учасниками	Підприємства з іноземними інвестиціями, господарські товариства
Розрахунки з різними кредиторами і кредиторами	76	1. З організаціями і особами за виконавчими документами	Всі види діяльності
		2. З кооперативними і громадськими організаціями за придбані або продані основні засоби	
		3. З іншими дебіторами і кредиторами всередині країни	
		4.	Орендні підприємства
		5. Розрахунки за викуп оборотних фондів	
		6. Розрахунки з різними іноземними дебіторами і кредиторами	Всі види діяльності
		7. За облігації державної позики	
		8. Розрахунки за операціями, зв'язані із здійсненням спільної діяльності	
		9. Розрахунки з фінансовими органами за централизовану оплату матеріально-технічних ресурсів	Підприємства АПК
Внутрішньовідомчі розрахунки з перерозподілу оборотних коштів і прибутку	77		Всі види діяльності
Внутрішньовідомчі розрахунки за поточними операціями	78	1. За коштами в порядку надання фінансової допомоги	Всі види діяльності
		2. За централизованими фондами і резервами	
		3. За оплату устаткування	
		4. За іншими операціями	
Внутрішньогосподарські розрахунки	79	1. Розрахунки з відділом капітального будівництва 2. Розрахунки з іншими організаціями	Всі види діяльності
Прибутки і збитки	80		Всі види діяльності
Використання прибутку	81	1. Платежі в бюджет з прибутку 2. Використання прибутку на інші цілі	Всі види діяльності
Використання позикових коштів	82	1. Використання кредитів банків	Всі види діяльності
		2. Використання ін. позикових коштів	

Назва синтетичного рахунку	Номер рахунку	Номер і назва субрахунку	Вид діяльності підприємств, де переважно застосовується рахунок
1	2	3	4
Доходи майбутніх періодів	83	1. Доходи майбутніх звітних періодів	Всі види діяльності
		2. Наступні надходження заборгованості за недостачі, виявлені в минулі роки	
		3. Різниця між обліковими і роздрібними цінами за недостачі товарно-матеріальні цінності	
		4. Різниця між купівельною і оціночною вартістю майна	Орендодавці фінансової оренди
		5. Різниця вартості зданого у фінансову оренду майна	
		6. Різниця у вартості компенсаційних сертифікатів	Всі види діяльності
Нестачі і втрати від псування цінностей	84		Всі види діяльності
Статутний фонд	85	1. Прості акції	Всі види діяльності
		2. Привілейовані акції	
		3. Визначений статутний фонд (акції органу приватизації)	Приватизовані підприємства
		4. Оплачений статутний фонд (акції в обороті)	Акціонерні товариства
		5. Вилучений статутний фонд (акції, вилучені з обороту)	
Амортизаційний фонд	86	1. На повне відновлення власних основних засобів	Всі види діяльності, крім малих і спільних (з іноземною участю) підприємств і господарських органів
		2. На повне відновлення орендованих основних засобів	
		3. На капітальний ремонт	
Фонди економічного стимулювання	87	За видами фондів і цільових коштів	Всі види діяльності
Фонди спеціального призначення	88	За видами фондів	
		Крім цього:	
		1. Пайовий фонд членів організації орендарів	Орендні підприємства
		2. Фонд в орендов. основних засобах	
		3. Фонд в орендованих оборотних засобах	Приватизовані підприємства
		4. Фонд засобів соціальної сфери	
		5. Резерв сумнів боргів	Всі види діяльності
		6. Фонд коштів, використаних на фінансові вкладення	
		7. Емісійний дохід	
		8. Кошти від продажу акцій	Акціонерні товариства
		9. Резервний (страховий) фонд	
10. Фонд індексації балансової вартості основних засобів	Створюючі фонд		
11. Фонд поповнення власних коштів і дооцінки товарно-матер. цінностей	Всі види діяльності		

Назва синтетичного рахунку	Номер рахунку	Номер і назва субрахунку	Вид діяльності підприємств, де переважно застосовується рахунок
1	2	3	4
Фонди спеціального призначення	88	12. Фонд безоплатного одержання основних засобів	Всі види діяльності
		13. Фонд використаного на капітальні вкладення і придбання нематеріальних активів прибутку	
		14. Власні кошти трудового колективу	Підприємства державної власності
		15. Фонд цільових та інших спеціальних коштів, що використані на капітальні вкладення	Вугільна промисловість
Резерв наступних витрат і платежів	89		Всі види діяльності
Короткострокові кредити	90	За видами кредитів	Всі види діяльності
Спеціальний позичковий рахунок	91		Торгівля, постачання, промисловість та інші
Довгострокові кредити	92	За видами кредитів	Всі види діяльності
		1. Передбачені за державним планом	
		2. Здійснювані понад державний план	
		3. Інші джерела	Всі види діяльності, крім господарських товариств, малих і спільних (з іноземною участю) підприємств
Фінансування формування основного стада	94		Всі види діяльності, крім господарських товариств, малих і спільних (з іноземною участю) підприємств
Інші позикові кошти	95	1. Короткострокові позикові кошти	Всі види діяльності
		2. Довгострокові позикові кошти	
		3. Відстрочені платежі в бюджет і в державні позабюджетні фонди	
		4. Кредитування податку на додану вартість	Торгівля, постачання, заготівлі
		5. Приватизаційні папери	Інвестиційні фонди
		6. Орендний кредит	Орендарі цілісних майнових комплексів
Цільове фінансування і цільові надходження	96	1. За видами фінансування і надходжень	Всі види діяльності
		2. Зобов'язання казначейства	
Позики банку для робітників і службовців	97	1. Під товари, продані в кредит	Всі види діяльності
		2. На індивідуальне житлове будівництво	
		3. На будівництво садових будинків	
		4. Молодим сім'ям на поліпшення житлових умов	
Нерозподілений прибуток (непокріті збитки) минулих років	98		Всі види діяльності

Назва синтетичного рахунку	Номер рахунку	Номер і назва субрахунку	Вид діяльності підприємств, де переважно застосовується рахунок
1	2	3	4
Заборгованість за майно в оренді	99	1. Заборгованість за майно в оренді	Орендарі цілісних майнових комплексів
		2. Зобов'язання за фінансову оренду	Орендарі фінансової оренди
		3. Заборгованість за орендний кредит	Орендарі цілісних майнових комплексів
ЗАБАЛАНСОВІ РАХУНКИ			
Орендовані основні засоби	001		Всі види діяльності
Товарно-матеріальні цінності, прийняті на відповідальне зберігання	002		Всі види діяльності
Устаткування, прийняте для монтажу	003		Всі види діяльності
Бланки суворої звітності	004		Всі види діяльності
Списана в збиток заборгованість неплатієздатних дебіторів	005		Всі види діяльності
Забезпечення зобов'язань і платежів	006	1. Забезпечення одержані	Всі види діяльності
		1. Забезпечення видані 2.8 Зобов'язання за майно довірителя	
Зобов'язання за приватизаційними паперами	007	1. Зобов'язання за приватизаційними майновими сертифікатами 2. Зобов'язання за приватизаційними житловими чеками	Довірчі товариства

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Анджан К.Я. Основы бухгалтерского учета. - М.: Статистика, 1977.
- Апикин А.В. Юность науки: Жизнь и идеи мыслителей-экономистов до Маркса. - 3-е изд. - М.: Политиздат, 1979.
- Антони Р. Основы бухгалтерского учета: Пер. с англ., М.: СП «Триада НТТ», 1992.
- А.С.Бакаев, Л.З.Шнейдман. Учетная политика предприятия., М.: Бухгалтерский учет, 1994.
- Астахов В.П. Теория бухгалтерского учета. - М.: "Экспертное бюро-М", 1997.- 351с.
- Белоусов М.С., Титов Б.А. Основы бухгалтерского учета. - М.: Статистика, 1978.
- Блатов Н.А. Основы общей бухгалтерии. - Л.: Экономическое образование, 1926.
- Бухгалтерский словарь. Минск: Вышэйшая школа, 1971
- Василенко П.И. Основы бухгалтерского учета. - М.: 1971.
- Галаган А.М. Общее счетоведение. Конспектный курс.-М: 1921.
- Галаган А.М. Учебник счетоведения. Ч. 1. Общее счетоведение. - М.: 1916.
- Галаган А.М. Основы общего счетоведения. - М.: Наркомторг СССР и РСФСР, 1928.
- Галаган А.М. Общее и торговое счетоводство. - М.:1925.
- Гальперин Я.М, Школа балансового учета. - Тифлис: 1926,
- Гальперин Я.М., Кипарисов Н.А., Леонтьев Н.А. Курс теории бухгалтерского учета. - М.: Госпланиздат, 1945.
- Голов С.Ф., Єфіменко В.І, Фінансовий та управлінський облік: - К.: ТОВ Автоінтерсервіс, 1996.
- Грушевський М, Ілюстрована історія України. - К.: Київ - Львів. ІСЕ -Україна (репринтне відтворення видання 1913 року), 1990. - 524 с.
- Енциклопедія Українознавства (Загальна частина). - (Перше відтворення видання 1949 р.) - К: Віпол, 1995.
- Енциклопедія українознавства (перевидання в Україні). - Львів, 1993-1997 р.
- Закон України "Про оподаткування прибутку підприємств"
- Закон України "Про податок на додану вартість".
- Зудилин А.П. Бухгалтерский учет на капиталистических предприятиях. Изд. 2-е переработанное и дополненное. М., изд. Университета дружбы народов, 1990.
- Іван Мазепа (Упорядник В.О.Шевчук)-К.: Веселка, 1992.- 132с.
- Історія української культури (Під загальною редакцією І.Крип'якевича) - Львів: Видання І.Титора, 1937. - 718 с.
- История первобытного общества. - М.: Наука, 1986.
- Кипарисов Н.А. Теория двух рядов счетов. - Счетная мысль, № 1. -1926.
- Кипарисов Н.А. Курс теории бухгалтерского учета. - М.: Госпланиздат, 1940.

28. Кипарисов Н.А. Теория бухгалтерского учета, - М.: Госпланиздат. -1940.
29. Кипарисов Н.А. Общее и торговое счетоводство. - М.-Л.: Госиздат, 1928.
30. Кипарисов В.Н, Современные формы счетоводства. - М.: Наркомторг СССР и РСФСР, 1928.
31. Кирьянова З.В. Методологические и организационные основы первичного учета., М.: Финансы и статистика, 1989.
32. Кирьянова З.В. Теория бухгалтерского учета. М.: Финансы и статистика, 1995.
33. Костюк П.А. Словарь бухгалтера. Минск: Вышэйшая школа, 1984.
34. Краткий бухгалтерский словарь-справочник, Херсон, 1960.
35. Кузьминский А.Н. Теория бухгалтерского учета: Учебник.- К.: Выща шк., 1990.- 311с.
36. Лановик Б.Д. та інші. - Історія господарства: Україна і світ: Підручник. - К.: Вища школа, 1995. - 480 с.
37. Левицький Кость. - Українські політики. Сильвати наших давніх послів і політичних діячів. - Львів: т.І 1936, т.Г. 1937.
38. Лучко М.Р., Остап'юк М.Я. Історія обліку: світ та Україна, погляд кризь роки. - Тернопіль: "Зорепад", 1998. - 151с.
39. Лучко М.Р. Бухгалтерський облік в управлінні бізнесом: зарубіжний досвід.- К.: Облікінформ, 1997.- 137 с.
40. Маздоров В.А. История развития бухгалтерского учета в СССР (1917-1972 гг.) - Н.: Финансы, 1972. - 320 с.
41. Маздоров В.А. История развития бухгалтерского учета в СССР, - М.: Финансы, 1975.
42. Малькова Т.Н. Древняя бухгалтерия: какой она была? - М.: Финансы и статистика, 1995. - 304 с.
43. Макаров В.Г, Предмет и метод бухгалтерского учета. - М.: Госфиниздат, 1957.
44. Макаров В.Г. Теоретические основы бухгалтерского учета. - М.: Финансы, 1978.-159с.
45. Макаров В.Г. Теория бухгалтерского учета. М.: Финансы и статистика, 1983.
46. Малышев И.В. Теория двойственности отражения хозяйственных актов в бухгалтерском учете. - М.: Статистика, 1971.
47. Малышев И.В. Теория бухгалтерского учета: Учеб. пособие для экономических вузов. - М.:Финансы и статистика, 1981. - 263 с.
48. Международные стандарты бухгалтерского учета. Ростов-на-Дону: ТОО «Полиграф», 1992.
49. Моисеенко Г.И.. Теория бухгалтерского учета., М.: Финансы и статистика, 1987.
50. Нарibaев К.Н. Организация и методология бухгалтерского учета в условиях АСУ., М.: Финансы и статистика, 1983.
51. Немчинов П.П. Новая классификация счетов бухгалтерского учета. - К., 1976.
52. Нидлз В., Андерсон Х., Колдуэлл Д. Принципы бухгалтерского учета. Перс англ. под ред. Я.В.Соколова. М., Финансы и статистика, 1993.

53. Николаева С.А. Особенности учета затрат в условиях рынка: система «директ-костинг». Теория и практика. М., Финансы и статистика, 1993.
54. Общая теория бухгалтерского учета. Минск: «Вышэйшая школа», 1970.
55. Остап'юк М.Я., Даньків Й.Я., Лучко М.Р. Фінансовий облік в господарських товариствах.-Ужгород: Карпати, 1995.- 166 с.
56. В.В.Палий, М.В.Соколов. Теория бухгалтерского учета. М.: Финансы и статистика, 1988..
57. Палий В.Ф. Соколов Я.В. Введение в теорию бухгалтерского учета. - М.: Финансы, 1979.
58. В.В.Патров, В.В.Ковалев. Как читать баланс. М.: «Финансы и статистика», 1991.
59. Пачоли Лука. - Трактат о счетах и записях. - М.: Статистика, 1974. - 160 с.
60. Помазков Н.С. Счетные теории. - Л.: Экономическое образование, 1929.
61. Практическое пособие бухгалтера/ Деловая библиотека.- Луганск: 1998. - 400 с
62. Раймонд де Рувер. - Как возникла двойная бухгалтерия. - М.: Госфиниздат, 1958. - 67 с.
63. Рудановский А.П. Построение баланса. - М.: МАКИЗ, 1926.
64. Рудановский А.П. Построение государственного баланса. - М.: Изд-во Наркомторга СССР и РСФСР, 1928.
65. Рудановский А.П, Принципы общественного счетоведения. - 2-е изд. -М.: МЛКИЗ, 1925.
66. Рудановский А.П. Теория учета: Дебет и кредит как метод учета баланса. - М.: МАКИЗ, 1925.
67. Рудановский А.П. Критические очерки. - Вестник ИГВЭ. - № 3-9, 1928.
68. Сивере Е.Е. Общее счетоводство. - Пг., 1901.
69. Сивере Е.Е. Классификация ценностей и основанная на ней классификация счетов. - Коммерческие образование, 1906-1909.
70. Сивере Е.Е. Мена как основная форма хозяйственных оборотов. -Коммерческое образование, 1909-1910.
71. Сивере Е.Е. Учебник счетоводства. - Курск: Советская деревня, 1927.
72. Смоленюк П.С., Даньків Й.Я., Остап'юк М.Я., Лучко М.Р. Бухгалтерський облік в основних галузях економіки України в умовах формування ринкових відносин: Навч. посібник.-Ужгород: Карпати - 1994.- 317 с.
73. Соколов Я.В. Очерки по истории бухгалтерского учета. - М.: Финансы и статистика, 1991. - 400 с.
74. Соколов Я.В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней: Учебное пособие для вузов. - М.: Аудит, ЮНИТИ, 1996, - 638 с.
75. Соловьева О.В. Зарубежные стандарты учета и отчетности. Учебное пособие.- М.: "Аналитика-Пресс", 1998. - 288 с.
76. Сопко В.В., Пархоменко В.М. Бухгалтерський облік в підприємницькій діяльності. - К.: Техніка, 1993, - 222 с.
77. Сумцов А.И. Теория бухгалтерского учета. - М.: Статистика, 1964.
78. Сумцов А.И. Методы и формы бухгалтерского учета и проблемы их совер-

- шенствования. - М.: Статистика, 1969.
79. Тернопіль: погляд крізь століття. - Тернопіль: РВВ управління по пресі, 1992. - 204 с.
80. Ткач В.И., Ткач М.В. Международная система учета и отчетности. М.: Финансы и статистика, 1992.
81. Указ Президента України від 23 травня 1992 року "Про перехід України до загальноприйнятих у міжнародній практиці системи обліку і статистики".
82. Шер И.Ф. Бухгалтерия и баланс / Пер. с нем. - М.: Экономическая жизнь, 1926.
83. Яворницький Д.І. Історія запорізьких козаків. - Львів: Світ, Т. - 1990. -317с.

Наукове видання

ОСТАП'ЮК Мирослав Ярославович, ДАНЬКІВ Йосип Якимович,
ЛУЧКО Михайло Романович

ТЕОРІЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ (історичні та методологічні аспекти)

Обл. вид. л. 12,72 . Тираж 500 екз.
Видавництво Ужгородського державного університету,
294000, м.Ужгород, вул. Підгірна,46
ІПІ "Поліграфбанксервіс"
294000, м. Ужгород, вул. Собранецька, 152.

076

Теорія бухгалтерського обліку (історичні та методологічні аспекти)
Монографія .- Ужгород: Ужгородський держуніверситет, 1998.- 148 с.

ISBN 966-7400-01-4

В монографії досліджені питання історичного розвитку і становлення бухгалтерського обліку, висвітлені методологічні аспекти формування її теорії з врахуванням особливостей економічних перетворень, що здійснюються в Україні та вимог Міжнародних стандартів обліку.

Монографія розрахована на викладачів, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів, всіх тих, хто цікавиться проблемами теорії бухгалтерського обліку.

0605010205 - 007

О — Без оголошення ББК 65.052. (4 УКР)

215 - 98